

ПРАВА ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ В ОРДЛО

Харків
ПРАВА ЛЮДИНИ
2018

Автори доповіді:

члени коаліції правозахисних організацій «Справедливість заради миру на Донбасі»:
ГО «Донбас СОС», ГО «Харківська правозахисна група»,
ГО «Луганський обласний правозахисний центр „Альтернатива“»,
ГО «Громадський комітет захисту конституційних прав та свобод громадян»

Доповідь підготовлена завдяки підтримці МФВ

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Права позбавлених волі, які утримуються під вартою в ОРДЛО / упоряд. Є. Ю. Захаров,
П68 Н. М. Мельник. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2018. — 80 с.
ISBN 978-617-7391-31-8

Ця публікація присвячена становищу в'язнів, які перебувають під вартою на непідконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей та були позбавлені свободи ще до початку збройного конфлікту. У доповіді аналізуються правовий статус та умови тримання в'язнів в ОРДЛО, порушення фундаментальних прав цієї категорії населення в ОРДЛО, розглядається проблема переведення в'язнів в установи на контрольованій урядом території, повідомляється про правову допомогу, надану окремим в'язням. Надаються рекомендації з метою покращення ситуації.

УДК 342.7:343.26](477.61/.62ОРДЛО)=161.2

© Є. Ю. Захаров, Н. М. Мельник,
упорядкування, 2018

© О. А. Мірошніченко, дизайн, 2018

ISBN 978-617-7391-31-8

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АТО — антитерористична операція;
ВК — виправна колонія;
ГО — Громадська організація;
ДКВС — Державна кримінально-виконавча служба;
ДПтС — Державна пенітенціарна служба;
ЄКПЛ — Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року;
ЄСПЛ — Європейський суд з прав людини;
ЗСУ — Збройні сили України;
КВК — Кримінально-виконавчий кодекс України;
КК — Кримінальний кодекс України;
ЛЗ — лінія зіткнення;
МВС — Міністерство внутрішніх справ України;
Мін'юст — Міністерство юстиції України;
МКС — Міжнародний кримінальний суд;
МКЧХ — Міжнародний Комітет Червоного Хреста;
ММПЛ — Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні;
МО — Міністерство оборони України;
НЗФ — незаконні збройні формування;
НП — населений пункт;
НПУ — Національна поліція України;
ОБСЕ — Організація з безпеки і співробітництва в Європі;
ОРДЛО — окремі райони Донецької та Луганської областей, зайняті НЗФ;
РС — Римський статут;
РНБО — Рада національної безпеки і оборони України;
РФ — Російська федерація;
СБУ — Служба безпеки України;
СІЗО — слідчий ізолятор;
Т. зв. «ЛНР» — так звана «Луганська народна республіка»;
Т. зв. «ДНР» — так звана «Донецька народна республіка»;
УВП — установи виконання покарань за вироком суду;
УГСПЛ — Українська Гельсінкська спілка з прав людини;
ХПГ — Харківська правозахисна група.

ВСТУП

У вазі читача пропонується доповідь про результати спільного дослідження членів Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі» — ГО «Донбас СОС», ГО «Харківська правозахисна група», ЛОПЦ «Альтернатива», ГО «Громадський комітет захисту конституційних прав та свобод громадян» — і присвячена дотриманню і захисту прав в'язнів, які утримуються під вартою в ОРДЛО — затриманих, підслідних та засуджених. Доповідь стосується правового статусу та умов тримання під вартою в'язнів, що залишилися в УВП та СІЗО після захоплення окремих регіонів Донецької і Луганської областей членами НЗФ.

Доповідь містить резюме та дві частини — в першій розглядається правовий статус позбавлених волі в ОРДЛО та подаються результати аналізу порушень прав людини позбавлених волі в ОРДЛО, в другій надається інформація по всім УВП та СІЗО (в кожній установі окремо).

Головним джерелом інформації для написання доповіді стали безпосередні свідчення в'язнів, які знаходилися в УВП ОРДЛО. Ми використали телефонний зв'язок та «Гарячу лінію» для спілкування із в'язнями, які досі знаходяться на не-

підконтрольній уряду території. Телефонно ми отримали інформацію ще у 195 в'язнів та деяких працівників УВП. Усі опитані були повідомлені про мету опитування. У межах дослідження ми також провели 9 моніторингових поїздок до УВП на підконтрольній уряду території у грудні 2017 р. — травні 2018 р., під час яких опитали 63 засуджених, які були переведені з УВП ОРДЛО. У доповіді наводяться свідчення тільки тих опитаних, які дали згоду на поширення інформації про події, щодо яких вони надали інформацію.

Для отримання загальних офіційних даних ми направили інформаційні запити до ДКВС України, Мін'юсту, Державної судової адміністрації України, Уповноваженого ВР України з прав людини, Національної поліції щодо правового статусу в'язнів в УВП ОРДЛО, їх кількості, умов тримання та механізму переведення. Для написання доповіді також використовувалися відкриті дані, розміщені в Інтернеті, друкованих ЗМІ та офіційних порталах державних органів.

Дослідження проведено за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження», якому автори висловлюють щире вдячність.

РЕЗЮМЕ

Стан дотримання прав людини в УВП та СІЗО в ОРДЛО можна узагальнити таким чином.

У квітні 2014 року на території Донецької та Луганської області розпочалося проведення АТО. З загостренням конфлікту на сході України росла й кількість жертв серед мирного населення та руйнувань як житлових будинків, так і об'єктів інфраструктури. Ледь не у найскладнішому становищі опинилися УВП, СІЗО та особи, що в них тоді утримувалися.

У серпні-грудні 2014 року представники НЗФ захопили УВП на непідконтрольній уряду території. Під контролем НЗФ опинилися 14 з 16 УВП Луганської області та 14 із 20 УВП Донецької області. На 1 листопада 2014 року в УВП та СІЗО Донецької та Луганської областей знаходилося 16 200 осіб.

Частина з цих установ піддавалися систематичним артилерійським обстрілам. Неодноразово осколки снарядів потрапляли на їх територію, а час від часу — влучали прямо у будівлі ВК та СІЗО. Внаслідок таких обстрілів гинули засуджені, були й поранені. Не маючи реальної можливості покинути небезпечну зону та відчуваючи свою незахищеність, вони місяцями жили під обстрілами. Ті, кого утримували у камерах, навіть не могли спуститися до бомбосховища, тому що їх туди ніхто не виводив. Під час сильних обстрілів адміністрація УВП ховалася, кидаючи замкнених в'язнів напризволяще.

Найбільше установи страждали від обстрілів під час активних зіткнень у 2014–2015 роках, але подекуди й досі фіксуються випадки обстрілів колоній. Біля УВП із сотнями незахищених засуджених НЗФ розташовували воєнну техніку, з якої стріляли у бік українських військових. Тим самим вони наражали людей у колонії на небезпеку ударів у відповідь, які часто й мали місце через деякий час. А коли когось із засуджених було поранено чи хтось опинявся під завалами зруйно-

ваного будинку, члени НЗФ не надавали екстреної медичної допомоги вчасно.

З грудня 2014 року на зміну співробітникам ДПТС України, які виїхали з небезпечних регіонів, до УВП прийшла «нова адміністрація». Вона складалася як із державних службовців України, що присягнули на вірність т. зв. «Л/ДНР», так і з членів НЗФ. Тоді ж припинилося фінансування УВП регіону з державного бюджету України. Члени НЗФ не забезпечували засуджених продуктами харчування, тому в більшості УВП розпочався голод. Місяцями засуджених годували лише вареними кислими огірками або вареною кислотою капустою, гіркими та сирими оладками, розведеною юшкою майже без крупи. Аби не померти, засуджені мали просити родичів їм приносити продукти. Ті, у кого родичів не було, мали купувати продукти харчування по завищеним цінам в інших засуджених, які співпрацювали з адміністрацією УВП.

Втім, не тільки якість харчування, а й загальні умови тримання під вартою, перетворилися на нестерпні. У 2015 році в більшості УВП взимку не було опалення. В камерах вибуховими хвилями вибивало вікна, які забивали фанерою, що погано ізолювала від холоду та вітру. Засуджені за свої кошти купували «буржуйки», в той же час особам, засудженим до довічного ув'язнення, навіть не дозволяли ними користуватися. Вони мали палити у камерах багаття із побутових речей: дерев'яних меблів, одяжі, аби хоча б закип'ятити води. Стіни вкривала паморозь, вода замерзала, а температура падала до нуля. Були періоди, коли тижнями не було світла та водопостачання. Засуджених обмежували у кількості води, яку вони могли випити. Крім того, вони не могли виконувати гігієнічні процедури, а в камерах та санітарних вузлах стояв нестерпний сморід із каналізації.

У таких умовах, звісно, у людей загострилися хронічні захворювання, а також виникли нові. Достатньо було маленького порізу для розвитку трофічної виразки за відсутності засобів гігієни, пониженому імунітеті та фактичній відсутності медичної допомоги. Довгий час у деяких УВП взагалі не було лікарів. Великою удачею вважалося мати фельдшера. Та й навіть якщо лікарі були, не було ліків, крім найпростіших. Засуджених, хворих на ВІЛ (СНІД), декілька місяців не забезпечували АРТ-терапією. До лікарень вивозили тільки тих, хто був у дуже важкому стані. То ж не дивно, що частина засуджених у лікарнях так і помирали.

До засуджених часто застосовували незаконно фізичну силу. Відчуваючи свою повну безкарність, члени НЗФ могли забити людину до смерті, залишити без одягу взимку на вулиці на цілий день, спустити на неї собак. Особливо негативно вони ставилися до засуджених, які були родом із західної України, а також до тих, хто відмовлявся працювати. Тому майже всі працювали безкоштовно по 10–12 годин безперервно та не маючи спецодягу. Хоча до тих, хто працював, ставлення було трохи кращим, ніж до всіх інших, вони, як і всі, не могли зв'язуватися із рідними, були обмежені у свободі віросповідання, страждали під час незаконних обшуків, коли ламали побутові речі і забирали все цінне — навіть нову одягу та ковдри у холодну зиму.

Єдиним шансом вибратися із нелюдських умов було переведення в УВП на підконтрольну уряду територію, про що засуджені подавали заяви. Проте така можливість переведення зараз є тільки в Донецькій області і цілком залежить від членів НЗФ. Вони можуть відмовити у переводі будь-кому із надуманих причин, і крім того, у багатьох засуджених виникають проблеми із поданням заяви про переведення. Такі заяви не приймаються під різними приводами. Крім того, переведення триває дуже повільно. А про те, щоб повернутися на підконтрольну територію, мріють багато засуджених.

Не тільки через вороже ставлення до сепаратистів, а й тому що: *«Зараз я часто згадую, як в дитинстві мені дід розповідав про німецький концтабір. Я не міг уявити тоді, як це — бути там. А тепер, дякую всім причетним! — я й сам там побував»* (опитаний Л., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

У доповіді аналізуються правовий статус та умови тримання в'язнів в ОРДЛО, порушення фундаментальних прав цієї категорії населення в ОРДЛО, розглядається проблема переведення в'язнів в установи на контрольованій урядом території, повідомляється про правову допомогу, надану окремим в'язням. Надаються рекомендації з метою покращення ситуації.

ПОРУШЕННЯ ПРАВ В'ЯЗНІВ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В ОРДЛО

1. ОСОБЛИВОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ДО ПОЧАТКУ АТО

Система УВП у Донецькій та Луганській областях має ряд особливостей, які сформувались історично. У порівнянні з іншими регіонами України, на території Луганської та Донецької областей розміщено найбільше пенітенціарних закладів різних рівнів безпеки, у яких відбуває покарання найбільша кількість засуджених. До 2014 року мережа виправних закладів регіону активно розвивалася: будувалися нові корпуси, а також планувалася реконструкція промислових зон одразу у декількох колоніях.

Станом на початок 2014 року функціонувало:

У Луганській області

- 2 слідчих ізолятора
- 2 виправні центри
- 1 установа виконання покарань (раніше — СІЗО)
- 3 виправні колонії мінімального рівня безпеки
- 7 виправних колоній середнього рівня безпеки
- 1 виправна колонія максимального рівня безпеки
- 1 лікувальний заклад

У Донецькій області

- 3 слідчих ізолятора
- 2 виправних центри
- 2 установи виконання покарань (раніше — СІЗО)
- 3 виправні колонії мінімального рівня безпеки
- 10 виправних колоній середнього рівня безпеки
- 1 виправна колонія максимального рівня безпеки

На 1 листопада 2014 року в установах виконання покарань Донецької та Луганської областей знаходилося 16 200 осіб¹.

У серпні–грудні 2014 року більшість УВП регіону опинилася під контролем НЗФ.

¹ <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/757958>

Терористичні групи захопили:

- в Луганській області — 15 з 16 УВП:

Підконтрольна Уряду України територія

- Старобільський СІЗО

Непідконтрольна Уряду України територія

- Брянська ВК № 11
- Алчевська ВК № 13
- Перевальська ВК № 15
- Краснолуцька ВК № 19
- Комісарівська ВК № 22
- Чорнухінська ВК № 23
- Петровська ВК № 24
- Суходільська ВК № 36
- Свердловська ВК № 38
- Слов'яносербська ВК № 60
- Селезнівська ВК № 143
- Луганський ВЦ № 134
- Штерівський ВЦ № 137
- Луганська УВП № 17

- в Донецькій області — 14 із 20 установ виконання покарань регіону:

Підконтрольна Уряду України територія

- Артемівська УВП № 6
- Маріупольський СІЗО
- Маріупольський ВЦ № 138
- Держинська ВК № 2
- Селідівська ВК № 82
- Приазовська ВК № 107

Непідконтрольна Уряду України територія

- Жданівська ВК № 3
- Калинівська ВК № 27
- Торезька ВК № 28
- Кіровська ВК № 33
- Макіївська ВК № 32
- Єнакіївська ВК № 52
- Мічуринська ВК № 87
- Микитинська ВК № 87
- Західна ВК № 97
- Волноваська ВК № 120
- Донецька ВК № 124
- Сніжинська ВК № 127
- Киселівський ВЦ № 125
- Донецька УВП № 5

2. СТАНОВИЩЕ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ОСІБ, ЯКІ ТРИМАЮТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ, У ПЕРШІ МІСЯЦІ АТО

14 квітня 2014 року на сході України розпочалося проведення АТО. Перші її місяці для засуджених минули відносно спокійно. Озброєні зіткнення відбувалися у значному віддаленні від УВП. Інформацію про конфлікт засуджені отримували від адміністрації установ, від родичів та із засобів масової інформації. Характерно, що у перші місяці конфлікту засуджені не зверталися із клопотаннями про їх евакуацію до органів державної влади. Це було пов'язано з тим, що вони, як і більшість місцевих жителів, не вважали конфлікт довготривалим явищем. При цьому більшість засуджених не підтримувало НЗФ².

Частина адміністрації УВП із самого початку підтримувала проведення так званого «референдуму про самовизначення Донбасу» від 11 травня 2014 року. До засуджених, які висловлювали проукраїнські думки у розмовах між собою або з посадовими особами УВП, застосовувалися дисциплінарні санкції. У деяких випадках їх відправляли до карцеру на невизначений термін. На адресу багатьох лунали погрози фізичної розправи або різного роду утисків, наприклад, заборони побачень та дзвінків, перехоплення та відбирання кореспонденції.

22 червня 2014 року терористи захопили м. Слов'янськ. Я тоді був ще в Донецькому УВП... Побачив по телебаченню, що м. Слов'янськ звільнили, і сказав, що правильно зробили. За це мене відправили до карцеру... Тільки завдяки тому, що мій співкамерник домовився за мене, мене повернули. А то б живим не повернувся» (опитаний Т., який знаходився у Донецькій УВП № 5).

3 червня 2014 року припинило функціонування українське телемовлення, яке на ефірних частотах замінило російське. Засуджені, які дивилися українські телеканали замість російських, також піддавалися утискам. Особливо негативним було відношення до засуджених із західної України. Таким засудженим обіцяли фізичну роз-

² Інформація надана опитаним засудженим Р., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

праву та страту у разі захоплення влади НЗФ. Заборонялося розмовляти українською мовою за присутності адміністрації.

«Мене називали «бандерівцем» і «укропом». Я засуджений до довічного позбавлення волі, а у них по російському законодавству була смертна кара. І мені казали, що мене стратять, як тільки прийде «ДНР», бо я пожиттєво засуджений і до того ж, з Західної України. Пощади таким не буде» (опитаний К., який знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Абсолютна більшість УВП регіону влітку — восени 2014 року потрапили під артилерійські обстріли. Найбільше постраждали колонії, що знаходилися у м. Донецьку, м. Макіївка, м. Горлівка, м. Торезьк, м. Жданівка, м. Кіровське, м. Сніжне, Волноваському районі Донецької області та м. Хрустальний (м. Красний Луч), м. Петровське, Перевальському, Свердловському, Слов'яносербському районі Луганської області.

На початку конфлікту від прямих артилерійських ударів зазнали ушкоджень:

1. 25 червня 2014 року — Кіровська ВК № 33. Внаслідок обстрілу пошкоджено житлову зону.

2. 22 липня 2014 року — Мічуринська ВК № 57. Внаслідок обстрілу пошкоджено житлову та промислову, двоє засуджених загинуло та були поранені³.

За весь період конфлікту «На територію влучило більше 150 снарядів, влучання були майже щодня. Були влучання в їдальню, в клуб, в барак загону № 4 три чи чотири рази в дах влучило, по периметру багато разів, в промислову зону дуже багато раз, в галявину біля клубу 4 чи 5 разів, декілька разів були попадання в дисциплінарний ізолятор, в лазню, біля лазні, в дорогу, якою засуджені ходять в їдальню, в футбольне поле, паркан біля церкви» (опитаний Ш., який знаходився у Мічуринській ВК № 57).

3. 10 серпня 2014 року — Донецька ВК № 124. Внаслідок обстрілу один засуджений загинув, 10 поранено, зруйновано барак та пошкоджено

³ <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/757958>

промислову зону. Більше ста засуджених втекли (з них 3/4 потім повернулися)⁴.

4. Літо 2014 року — Слов'яносербська ВК № 60. Уламки снарядів потрапили на територію колонії.

Серед ночі починався обстріл, снаряди падали поруч, засуджені вибігали з бараку в локальний сектор і не знали, що робити далі, було дуже страшно (опитаний Л., який знаходився у Слов'яносербській ВК № 60).

5. 21 серпня 2014 року — Макіївська ВК № 32. Внаслідок обстрілу 4 засуджених загинули, 8 було поранено, зруйновано другий поверх житлової зони.

6. Серпень 2014 року — Торезька ВК № 28. Один засуджений загинув, один був поранений, постраждав один співробітник колонії.

В серпні 2014 року, в другій половині місяця, були влучання на територію колонії. Тоді обстріл почався приблизно в 23:00 і тривав усю ніч. На територію колонії влучило близько 10 снарядів, один з них влучив в тополь за восьмим бараком. Тоді один засуджений загинув, ще один був поранений. Також постраждала одна співробітниця колонії, їй відірвало руку. Під час обстрілу вона перебувала на вищій (опитаний Б., який знаходився у Торезькій ВК № 28).

7. Серпень — вересень 2014 року — Петровська ВК № 24. Зруйновано огорожу.

8. Більшість засуджених з острахом згадували перші обстріли УВП членами НЗФ. Адміністрація установ виявилася не готовою до початку АТО та не знала, як діяти під час надзвичайних подій. Засуджених до бомбосховищ часто не виводили, і засуджені, які утримувалися у приміщеннях камерного типу, не могли також виходити у коридор.

Протягом довгого часу НЗФ не намагалися захопити УВП. Незважаючи на те, що в кожній з них зберігається достатня кількість зброї, порівняно з іншими державними установами, виправні колонії зазнали найменше збройних нападів. У перші місяці конфлікту захопили Донецьку ВК № 124, Донецьке УВП № 5, Макіївську ВК № 32.

⁴ Інформація надана опитаним К., що знаходився у Донецькій ВК № 124.

Відомий один випадок озброєного нападу на УВП у перші місяці проведення АТО. В липні 2014 року до Єнакіївської ВК № 52 прийшли озброєні автоматами люди. Вони вчинили стрілянину біля стін установи, а потім безперешкодно ввійшли на її територію. Адміністрація не чинила їм опору. Невідомі особи пройшли до сектору максимального рівня безпеки та звільнили двох засуджених. Члени НЗФ забрали цих двох осіб приблизно на рік: у 2015 році їх повернули до колонії за вчинення нових злочинів.

«Був мабуть липень чи серпень, коли приходили до колонії. Якись люди зі зброєю. Адміністрація взагалі на них не реагувала, навіть не стріляла по них. Вони зайшли на сектор довічного позбавлення волі. Ми всі повисовувалися із вікон, думали, що всіх звільнять. А ці люди почали по вікнах стріляти, ледь сховалися. Чи забрали когось? Забрали двох... вони наче до ополчення записалися, але це все неточно. Воювали потім десь рік на стороні ДНР, а потім їх повернули, бо один наче когось вбив, а інший просто недобре себе поведив» (опитаний Р., який знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Пізніше з Єнакіївської ВК № 52 була організована втеча шістьох засуджених. Приблизно у лютому 2015 року під час одного із сильних обстрілів, вночі, шестеро засуджених до довічного позбавлення волі за допомогою іншого засудженого, що допомагав адміністрації у господарському обслуговуванні, відкрили камери та втекли. Доля цих засуджених невідома. За неперевіреними даними, один із них зараз проживає на Західній Україні, інший — брав участь у бойових діях на боці НЗФ та загинув.

У квітні-травні 2014 року умови тримання під вартою в УВП залишалися приблизно такими ж, якими вони були до початку АТО. З червня 2014 року умови тримання під вартою почали поступово погіршуватися. У Луганському СІЗО виникли перебої із харчуванням через блокаду населеного пункту.

Час від часу в усіх без виключення установах фіксувалися перебої з електро- та водопостачанням через пошкодження комунальних мереж під час бойових дій. У Луганському СІЗО майже місяць не було електроенергії. Звільнилася час-

тина персоналу установ, зокрема, не вистачало лікарів. Медичні засоби та деякі засоби гігієни надавалися засудженим із гуманітарної допомоги. У частині УВП вже на той момент виникли проблеми з харчуванням.

Найгірша ситуація склалася у Західній ВК № 97, де у частини засуджених від голоду опухали ноги та животи. За свідченням осіб, які на той час перебували у ВК № 97, від недоїдання деякі засуджені просто падали з ніг, були випадки смертей від голоду.

Я працював на «промзоні». Раніше в мене була можливість брати продукти харчування — «отоварюватися» в столовій колонії. Але з приходом воєнних дій та зі зміною влади все змінилось. Багато в'язнів просто голодували. Настали часи, коли ми їли раз у день пісної каші і вважали, що нам пощастило (опитаний Б., який знаходився у Брянківській ВК № 11).

З літа 2014 року до зими 2015 року харчування було дуже погане, давали дуже рідкий суп (вода і декілька шматочків картоплі) та кашу «сєчку». Був період, коли не було муки, тому хліб не пекли. Багато засуджених недоїдали, потім самі засуджені почали вирішувати ці питання і знаходити можливість завозити продукти в колонію (опитаний Л., який знаходився у Макіївській ВК № 32).

Деякі установи на час активних бойових дій набули статусу закритих. Засуджених не виводили на прогулянки, не надавали можливість побачень та телефонних розмов. Хоча офіційно ДП «Укрпошта» припинила поштове сполучення з ОРДЛО тільки 7 листопада 2014 року⁵, насправді відправлення та отримання листів стало неможливим вже на початку осені 2014 року.

Більшість транспортних шляхів були перекриті блокпостами, на інших велися активні бойові дії, а до частини населених пунктів вантажні автомобілі не приїжджали через загрозу для життя та здоров'я водіїв.

Коли мене привезли до Луганського СІЗО, я додому подзвонити вже не могла. Там не було електрики, і підзарядити телефон було ніде. Воду нам приносили у тазиках хлопці, тому

⁵ Дата повідомлена у відповіді на інформаційний запит.

вода була. Харчування... Мені родичі приносили, а так було дуже важко без посилок. На прогулянки не виводили, та й я б не пішла, тому що постійно стріляли. На територію постійно уламки снарядів падали, а куди, не знаю — не бачила, закрита була (опитана К., яка знаходилася у Луганському СІЗО).

З аналогічних причин у червні 2014 року припинилося конвоювання засуджених до судів. Більшість засідань не відбувалася через неявку сторін. 20 серпня 2014 року, відповідно до ст. 1 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням АТО», діяльність судів у районі проведення АТО була припинена до завершення конфлікту.

Підсудність у справах, які розглядалися цими судами, була змінена. Однак матеріали відповідних справ залишилися у судах на непідконтрольній уряду території. Працівники апарату судів покинули будівлі державних установ з усією матеріально-технічною базою. Пізніше ці будівлі захопили члени НЗФ, які утворили квазісудові органи. Відновлення залишених на непідконтрольній уряду території матеріалів триває й досі.

Через загострення бойових дій наприкінці літа 2014 року було тимчасово призупинене етапування засуджених. У більшості таких випадків представники органів державної влади так і не спромоглися довести їх до місць призначення.

Таких як я залишилось багато. Нас залишилось 30 осіб (2 етапи з Маріупольської колонії). Будь-якого віку — від 19 років до бабці з Волновахи близько 70 (опитана Л., яка знаходилася у Донецькому УВП № 5.).

6 вересня 2014 року прес-служба прокуратури Донецької області повідомила про зміну місця свого розташування через загострення воєнного конфлікту на сході України. Звернення до неї також виявилось заледве можливим. Переміщення судових та правоохоронних органів зробило неможливим як транспортування до них засуджених, так і листування. Зустріч з представниками прокуратури також не була можливою, оскільки вони не вели особистий прийом на небезпечній території.

3. ПЛАН МАСШТАБНОЇ ЕВАКУАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ З НЕПІДКОНТРОЛЬНОЇ УРЯДУ ТЕРИТОРІЇ ТА ПРИЧИНИ, З ЯКИХ ВОНА ТАК І НЕ ВІДБУЛАСЯ

На початку червня 2014 року розпочалися перші спроби вивезти засуджених. У найбільш скрутному положенні опинилися засуджені Червонопартизанської виправної колонії № 68 — установи середнього рівня безпеки для жінок на території Луганської області. Ця колонія розташована у прикордонному населеному пункті, який українські військові покинули ще в квітні 2014 року. Місто було охоплено зіткненнями між угрупованнями терористів, які встановили біля самих воріт колонії танк і проводили свої навчання на її території.

У нас туалет завжди був на вулиці і вода також на вулиці. Тому, щоб піти в туалет, треба було вийти з будинку вранці. А там, на вулиці, по ногах стріляли снайпери. Не потрапляли, так, щоб налякати. Наче і знаєш, що не вб'ють, а страшно... (опитана Т., яка знаходилася у Червонопартизанській ВК № 68).

За колонією висаджувалися десантники. Російські. Як я знаю, що російські? Так вони ж з російської сторони. Наша колонія на самому кордоні стояла, то все видно. А ці десантники, знаєте, вони як такі грибочки, особливо їх добре видно у ясному небі. І гвинтокрили літали, коли ми виходили на перевірку вдень. Дивилися, мабуть, скільки нас (опитана К., яка знаходилася у Червонопартизанській ВК № 68).

Колонію пошкодили. Згорів пральний комбінат, було пошкоджено архів... а якось я вийшла на вулиці зранку, небо було таке синє-синє. І тихо-тихо було. А потім бам! Гуркіт... я думала, в мене потрапили, так вуха заклало. А ні, над першим контрольним постом такий стовп чорний на фоні синього неба. І запаху диму навіть нема, тільки цей стовп (опитана В., яка знаходиться у Червонопартизанській ВК № 68).

З травня 2014 року начальник Червонопартизанської ВК № 68 телефоном активно звертався до ДПТС України із пропозиціями евакуювати

колонію⁶. Але довгий час у ДПТС не вірили, що УВП дійсно загрожує небезпека⁷.

Наприкінці червня 2014 року до Червонопартизанської ВК № 68 приходили представники НЗФ аби зняти відео «для управління Служби безпеки в Луганській області». Засуджених просили говорити дату, в яку знімається відео, начебто аби довести, що у колонії ще залишилися люди, і її не можна обстрілювати. Також фіксували руйнування будівель установи⁸.

...а потім почався дуже сильний обстріл. Стріляли постійно, і начальник повів нас до будівлі швейного комбінату «Глорія». Там нам сказали лягти на підлогу та нікуди не ходити. Нас навіть не пускали до туалету. Тільки через декілька годин почали виводити з підвалу, а наверху все блискало і гуркотіло. До корпусів ми вже не повернулися... взяли тільки те, що було з собою — дуже мало. Поїхали в літньому одязі (опитана Р., яка знаходилася у Червонопартизанській ВК № 68).

На момент евакуації засуджених із колонії було зруйновано ряд господарських споруд (другий поверх цеху АКБ, банно-пральний комбінат), пошкоджено будівлю для побачень та архів, ворота та жилу зону. В'язнів під час евакуації супроводжувала адміністрація Червонопартизанської ВК та озброєні члени НЗФ.

У завчасно підготовлені мікроавтобуси помістили засуджених, де вони мали їхати стоячи та у тісноті. Обстріли на час евакуації не припинялися. Засуджених конвоювали до Свердловської ВК № 38, потім вони знаходилися декілька місяців у Луганському СІЗО. Врешті, 18 жовтня 2014 року засуджених автобусами повезли до м. Старобільськ.

Випадок Червонопартизанської ВК № 68 є показовим, тому що це — єдина повністю евакуйована УВП. На можливість евакуації саме цієї установи вплинули декілька факторів.

⁶ Інформація надана опитаною М., що знаходилася у Червонопартизанській ВК № 68.

⁷ Інформація надана опитаною Л., що знаходилася у Червонопартизанській ВК № 68.

⁸ Інформація надана опитаною К., що знаходилася у Червонопартизанській ВК № 68.

Оперативність евакуації

Червонопартизанська ВК евакуйована 28 червня 2014 року, себто у перші місяці конфлікту на Сході України. На момент переміщення більшість територій ОРДЛО знаходилися у невизначеному правовому становищі. Адміністрації більшості УВП офіційно не перейшли на бік самопроголошених республік та підтримували зв'язок із ДПТС України. Умовно вільними були транспортні шляхи між населеними пунктами. Щонайменше, була можливість вільного проїзду між населеними пунктами, хоча, звичайно, будь-яка подорож вже тоді була пов'язана із значними ризиками. Особливо, якщо мова йшла про перевезення великої кількості людей під контролем агентів держави.

Місцерозташування УВП

Червонопартизанська ВК № 68 знаходилася у Свердловському районі Луганської області, де з квітня 2014 року встановили контроль «дрьомівські козаки»⁹. Вони категорично відмовилися підкорюватися так званій владі «ЛНР» та «ополченню», натомість вступали у постійні сутички між собою. Вони не чинили супротив евакуації колонії, яка знаходилася на непідконтрольній уряду території.

Кількість засуджених

У Червонопартизанській ВК № 68 відбувала покарання 171 засуджена. Це відносно невелика кількість осіб, яких можна фізично евакуювати за декілька годин мікроавтобусами або іншим транспортом. Евакуювати більші колонії, де відбувало покарання від 300 осіб (наприклад, Єнакіївську ВК № 52) набагато складніше через необхідність притягнення більшої кількості співробітників ДПТС України до операції та більшої кількості техніки.

Головне питання, яке виникає після аналізу процесу евакуації Червонопартизанської ВК № 68: чи була реальна можливість евакуювати

⁹ Дрьомівські козаки — це одна із багатьох груп НЗФ, які діють під керівництвом Дрьомова та на сьогоднішній момент контролюють м. Стаханов, м. Свердловськ, м. Червонопартизанськ.

інші УВП в червні 2014 року? На думку авторів, так. У аналогічній чи майже аналогічній ситуації знаходилися більшість УВП регіону. НЗФ не набули такої ієрархічності та сталості, а склалися з різних підрозділів та невеликих груп. З квітня по червень 2014 року була можливість обрати найбільш сприятливий момент для евакуації будь-якої установи, врахувавши свободу транспортного сполучення, відступ чи атаку терористичних угруповань, небезпеку для життя засуджених. У цей час продовжували функціонувати навіть судові органи, які припинили свою роботу лише на початку серпня 2014 року. Тим не менш, вже було абсолютно чітко видно загрозу для УВП, які піддавалися систематичним обстрілам.

Засуджені під час обстрілів (2014 рік) самі намагались телефонувати в газети з метою повідомити про себе і посприяти евакуації. Дружина одного з засуджених в той період прочитала в інтернеті, що Торезьку ВК № 28 розпустили, і нікого там немає. Насправді на той час там перебувало 800 чоловік. Місто було захоплене бойовиками т. зв. «ДНР» (опитаний Р., який знаходився у Торезькій ВК № 28).

Друге важливе питання: чому не відбулася евакуація у сприятливий момент? Точної відповіді на це питання немає, однак, скоріше за все, причиною стала недооцінка загрози та хаос. Конфлікт на Сході України, до якого не були готові органи державної влади, призвів до повного безладдя на місцях. Частина співробітників перейшла на бік НЗФ, частина — звільнилася та поїхала, хвилюючись за власне життя та життя своїх рідних. Ті, що залишилися, недбало ставилися до своїх функцій. Більш того, рівень загрози недооцінювали і у центральних органах виконавчої влади. Так, у випадку Червонопартизанської ВК № 68, її начальнику довгий час не вірили, що УВП загрожує реальна небезпека¹⁰. А коли у небезпеку нарешті повірили, евакуювати колонії стало надзвичайно важко.

Про це (евакуацію засуджених) мова навіть не йшла. В лютому або навіть березні 2015 року була пропозиція, по крайній мірі медичному персоналу колонії, влаштуватись в колонії поза

¹⁰ Інформація надана опитаною К., що знаходилася у Червонопартизанській ВК № 68.

зоною АТО, і деякі медичні працівники, якщо я не помиляюсь, із взводу охорони, виїжджали (опитана Т., яка працювала в Алчевській ВК № 13).

Тільки 14 листопада 2014 року Президент України затвердив своїм указом рішення Ради національної безпеки і оборони (далі — РНБО) України від 4 листопада 2014 року «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях (надалі — Рішення РНБО)». За п. 4 згаданого Рішення, Міністерству юстиції України (надалі — Міністерству юстиції) було наказано невідкладно вжити заходів для забезпечення переміщення персоналу виправних колоній та осіб узятих під варту з окремих територій і районів проведення АТО.

Звертає на себе увагу десятиденна затримка між прийняттям РНБО рішення та його затвердження указом Президента України. На нашу думку, в ситуації воєнного конфлікту, коли в'язням кожного дня загрозувала реальна небезпека бути вбитими, а НЗФ захоплювали все нові міста, затримки були неприпустимими.

18 листопада 2014 року Міністерство юстиції провело міжвідомчу нараду з питань евакуації засуджених з території проведення АТО¹¹. Під час наради було прийнято рішення про переведення засуджених з Єнакіївської ВК № 52. Питання про евакуацію інших установ виконання покарань не ставилося взагалі.

На можливість переведення саме Єнакіївської ВК № 52 вплинуло декілька нових факторів:

Місцерозташування УВП

Єнакіївська ВК № 52 розташовувалася у нейтральній зоні конфлікту між блокпостами двох сторін. Про евакуацію засуджених з цієї УВП не було необхідності домовлятися з НЗФ, тому що засуджені не знаходилися під їх контролем.

Небезпека для засуджених

Розташування Єнакіївської ВК № 52 в буферній зоні зумовлювало й іншу ситуацію: обстріли

¹¹ Інформація надана у відповідь на запит до ДПТС України щодо конкретної особи.

колонії майже ніколи не вщухали. У будь-який момент у колонію міг потрапити крупнокаліберний снаряд, від потрапляння якого загинули б десятки людей.

Я пам'ятаю, як стріляли по колонії... снаряди літали постійно. Ми так до них звикли, що не могли більше спати, коли не стріляли. Осколки сипалися на наші голови без кінця. Я нараховував 2000 пострілів тільки до обіду (опитаний П., який знаходиться у Єнакіївській ВК № 52).

У період з 26 по 29 листопада 2014 року групи представників апарату ДПтС України здійснили ряд виїздів до м. Єнакієве та околиць для рекогносцировки маршрутів та підготовчої роботи з засудженими¹².

Адміністрація колонії у цей час наказала засудженим зібрати речі та готуватися до евакуації. Кожний засуджений міг взяти лише одну сумку речей, тому що транспорту було мало, а в колонії на той момент відбувало покарання 343 особи¹³.

Я пам'ятаю, що нам казали евакуюватися. Ми зібрали сумки та декілька днів сиділи на них, чекаючи евакуації. Нам обіцяли знову і знову, що нас повезуть... а не везли. Ми сподівалися, але конкретних дат нам не говорили (опитаний З., який знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

28 листопада 2014 року о 04:00 Національна гвардія України сформувала колонну для виїзду до Єнакіївської виправної колонії¹⁴. Однак евакуація засуджених була відтермінована, причиною чого, за даними ДПтС України, була відсутність гарантій безпеки для персоналу та засуджених. Однак за версією засуджених, переведення не відбулося через помилку¹⁵.

Залишається відкритим питання, чому спроби евакуації засуджених не продовжилися надалі. На нашу думку, існує декілька можливих причин:

¹² Інформація надана ДПтС України у відповідь на запит ХПГ.

¹³ Інформація надана опитаним П., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

¹⁴ Інформація надана державними органами у відповідь на інформаційний запит.

¹⁵ Інформація надана ДПтС України у відповідь на запит.

Так зване ополчення набуло ієрархічності та сталості, створивши квазі-державні органи, що не дозволяло евакуювати засуджених без попереднього узгодження процесу евакуації із НЗФ

УВП захопили озброєні групи, на сторону яких перейшла більшість адміністрації

31 грудня 2014 року ДПтС України поступово втратила зв'язок з усіма УВП регіону та припинила їх фінансувати

Продовжувалися активні бойові дії у Луганській та Донецькій областях

На сьогоднішній день з тимчасово окупованої території евакуйовано 186 осіб¹⁶. Перша група засуджених виїхала 20 грудня 2014 року (3 особи), остання — 7 лютого 2018 року (20 осіб). Переважна більшість переведених — з Єнакіївської ВК № 52. З Луганської області засуджених не вивозили через небажання НЗФ ЛНР вести переговори з цього питання, вдалося звільнити лише двох осіб завдяки зусиллям Східної правозахисної групи.

4. ПРОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ЗАЛИШЕННЯ ОСІБ, ЩО ТРИМАЮТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ, НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ УРЯДУ ТЕРИТОРІЇ

Залишення на непідконтрольній уряду території засуджених є порушенням прав особливо вразливої групи населення.

Засуджені — група осіб, яка повністю залежить від адміністрації УВП. Засуджені не можуть

¹⁶ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/7218-ux-sche-20-uvyaznenix-peremischeno-iz-tak-zvanoii-dnr-na-pidkontrolnu-ury/>

самостійно покинути виправну колонію, забезпечити гідне існування та життєво важливі потреби під час перебування у закладі.

Держава, яка контролює засуджених, мала забезпечити захист їх життя та здоров'я. Конституція України гарантує кожному право на життя, на свободу та особисту недоторканність, на захист від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, право на судовий захист, право на охорону здоров'я та інші права, яких засуджені були довгий час позбавлені. Окрім того, стаття 8 КВК України також містить аналогічний (уточнений) перелік прав¹⁷.

Реалізацію права на життя, свободу, особисту недоторканність гарантував Указ Президента України «Про рішення Ради безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації у Донецькій та Луганській областях». Так, п. 1 ч. 4 цього Указу Міністерству юстиції України було невідкладно наказано вжити заходів для забезпечення переміщення органів і установ ДКВС України, засуджених та осіб, узятих під варту, з окремих територій і районів проведення АТО. Указ не був виконаний належним чином.

Міністерство юстиції є юридичною особою, яка діє через свої органи. Згідно з п. 12 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 2 липня 2014 року № 228, Міністр юстиції, як керівник, спрямовує і координує здійснення іншими центральними органами виконавчої влади заходів з питань, що належать до компетенції Мін'юсту, видає обов'язкові до виконання службами накази та доручення з питань спрямування і координації їх діяльності. Таким чином, за виконання указу РНБО відповідальним був Міністр юстиції України.

Його бездіяльність потягла за собою ряд тяжких наслідків, серед яких — перебування у небезпеці, позбавлення свободи, страждання через неналежні умови відбування покарання, страх застосування фізичного впливу, насилля з боку членів НЗФ.

Такі порушення можуть відповідати складу злочину, передбаченого статтею 135 КК України:

¹⁷ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

«Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан».

А також призвести до порушення низки статей Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод:

- Статті 3 Конвенції: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню»;
- Статті 5 §1 Конвенції: «Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом»;
- Статті 8 Конвенції: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції»;
- Статті 13 Конвенції: «Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

5. СТАТУС УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ УРЯДУ ТЕРИТОРІЇ ПІСЛЯ ЇХ ЗАХОПЛЕННЯ НЕЗАКОННИМИ ЗБРОЙНИМИ ФОРМУВАННЯМИ

Вже у середині травня 2014 року НЗФ почали формувати систему квазі-державних органів влади на підконтрольній їм території. 17 липня 2014 року постановою так званої Ради Міністрів ДНР № 17-4 створено «Міністерство внутрішніх справ ДНР», на яке, зокрема, були покладені обов'язки

щодо забезпечення виконання покарань, утримання під вартою підозрюваних, обвинувачених та засуджених, а також інші функції, що здійснювалися раніше ДПтС України.

Таким чином, у розпорядження «МВС ДНР» фактично перейшли 14 УВП: 12 ВК, 1 виправний центр і 1 СІЗО.

На «МВС ДНР» були покладені, зокрема, функції щодо формування та реалізації державної політики і нормативно-правового регулювання у питаннях виконання кримінальних покарань, утримання під вартою осіб, підозрюваних або звинувачених у скоєнні злочинів, і підсудних, забезпечення правопорядку і законності в установах, які виконують кримінальні покарання у вигляді позбавлення волі і в слідчих ізоляторах.

Новим етапом формування служби виконання покарань в «ДНР» стало прийняття так званою Радою міністрів ДНР постанови № 17-25 від 2 вересня 2015 року «Про передачу державної служби виконання покарань міністерства внутрішніх справ Донецької Народної Республіки в ведення міністерства юстиції Донецької Народної Республіки». Виходячи із змісту вищенаведеної постанови, зрозуміло, що так звана ДСВП ДНР було переведено зі складу МВС ДНР до Мін'юсту ДНР.

Аналогічні нормативно-правові акти раніше були прийняті в РФ, на законодавство якої значною мірою орієнтується законодавство квазі-держави ДНР, а саме 8 жовтня 1997 року Президентом РФ було видано Указ № 1100 «Про реформування кримінально-виконавчої системи Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації», яким пропонувалося здійснити поетапне реформування кримінально-виконавчої системи МВС РФ, передбачивши її передачу у склад Мін'юсту РФ.

В т. зв. ЛНР ситуація трохи відрізнялася. По-перше, формування системи органів там розпочалося набагато пізніше. 3 грудня 2014 року рішенням так званого уряду ЛНР, в структури «МВС ЛНР» введено УВП. На даний момент в його юрисдикції 12 установ — 2 виправних центри, 9 виправних колоній і 1 слідчий ізолятор. На відміну від т. зв. ДНР, ЛНР не здійснила передачу УВП так званого МВС до складу Мін'юсту ЛНР.

Тобто, на даний час правовий статус УВП т. зв. ЛНР, а саме, перебування УВП у складі «МВС

ЛНР» не відповідає рекомендаціям Комітету міністрів Ради Європи стосовно єдиних європейських пенітенціарних правил, що в свою чергу свідчить про неготовність т. зв. ЛНР виконувати міжнародні вимоги в сфері поведінки з ув'язненими та управління в'язницями, закріпленими в «Європейських пенітенціарних правилах», прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи.

Що стосується персоналу УВП на непідконтрольній уряду території т. зв. ЛНР і ДНР, значна частина персоналу звільнилася, інші залишилися та перейшли на бік НЗФ. Не можна залишити поза увагою той факт, що багато хто в адміністрації відверто симпатизував воєнізованим угрупованням, такі погляди виражав відкрито при засуджених ще на початку АТО. За проукраїнську позицію до засуджених застосовувалися утиски ще до того, як установи перейшли під ефективний контроль членів НЗФ. Заробітну плату перестали виплачувати ще влітку 2014 року через те, що багато населених пунктів були вже захоплені, а до інших був ускладнений доступ через перекриття доріг.

Опитаний респондент, який раніше працював в УВП на непідконтрольній уряду території, так описує події тих часів:

До червня 2014 року співробітники колонії своєчасно отримували заробітну плату. Як тільки розпочались пограбування банків (спочатку Приватбанк, потім Ощадбанк та інші), так виплати і припинились. Потім на картку ще переводились якісь гроші, але була проблема з банкоматами, не було грошей на пошті. С затримками заробітна плата нараховувалась десь до жовтня 2014 року. До березня 2015 року взагалі не було ніякої заробітної плати, з березня 2015 року почали нараховувати заробітну плату в російських рублях. Рівень заробітної плати для медичних працівників колонії, з розрахунку 1 гривня до 2 рублів, залишився на тому ж рівні.

Єдиної думки про те, чому персонал колоній залишився працювати на окупаційну владу, серед засуджених немає. Вірогідними причинами цього стали міцні соціальні та сімейні зв'язки, адже більшість посадових осіб у колоніях були місцевими жителями і не були фінансово та психологічно готовими до переїзду. Крім того, біль-

шість страшилася проблем із житлом для власної родини на новому місці. Тому психологічно простіше було залишитися, аніж піти. Родини треба було годувати. Звісно, багато хто й просто симпатизував НЗФ і не вважав їх окупантами.

Після захоплення УВП на роботу повернулося багато співробітників, які раніше були звільнені за дисциплінарні проступки¹⁸. Така ситуація, зокрема, спостерігалася у Єнакіївській ВК № 52, Макіївській ВК № 32 та інших установах. Оскільки кадрів не вистачало, то у багатьох випадках співробітниками колонії ставали місцеві жителі, які самі були схильні до вчинення злочинів. Саме такі працівники в подальшому виявляли більше жорстокості до засуджених¹⁹.

6. ПРАВО НА ЖИТТЯ, ЗАБОРОНА КАТУВАНЬ ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

На самому початку конфлікту УВП рідко піддавалися нападам. Вони не ввійшли до загального переліку об'єктів, які НЗФ захоплювали першочергово (будівлі поліції, СБУ, обласних рад). Залишається невстановленим, чому НЗФ лишили поза увагою великі склади зброї, які знаходилися при кожній колонії. Однак із загостренням конфлікту УВП все частіше піддавалися невідбирковим та прицільним обстрілам.

Першими від артилерійських обстрілів постраждали колонії, які знаходилися у населених пунктах на самій лінії фронту — це були Донецька ВК № 124, Микитинська ВК № 87, Макіївська ВК № 32, Мічуринська ВК № 57, Торезька ВК № 28, Червонопартизанська ВК № 69²⁰. Вони піддавалися систематичним обстрілам. Прицільний вогонь по УВП вівся рідко, крім випадків, коли учасники конфлікту самі стріляли з-під стін колонії зі зброї, а потім отримували удар у відповідь.

¹⁸ Інформація надана опитаним Ш., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

¹⁹ Інформація надана опитаним Р., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

²⁰ Інформація надана опитаними, що знаходилися у відповідних колоніях.

Сильним обстрілам піддавалися УВП, прилеглі до Дебальцевського котла.

Під час обстрілів адміністрація установ здебільшого ховалася, а на чергуванні залишалось лише 2–3 особи, які розносили засудженим їжу та стежили за порядком. В деяких УВП (зокрема, Єнакіївській ВК № 52, Микитинській ВК № 87)²¹, більшість адміністрації не виходила на роботу майже місяць. У важкі часи призначалися старші серед самих засуджених, які мали можливість вільно переміщатися територією установи. Це давало необхідні для них привілеї: такі засуджені могли у будь-який час сховатися до бомбосховищ.

Однак інші засуджені, особливо ті, що утримувалися за камерної системи, покинути небезпечну територію не могли. Під час обстрілів вони залишалися у камерах, ховаючись під ліжками. До бомбосховищ таких в'язнів не виводили. Подекуди їм обіцяли, що виведуть у коридор, коли буде сильний обстріл. Але так і не виводили, хоча снаряди падали прямо на території установи. Адміністрація УВП ховалася у підвалах та бомбосховищах під час кожного обстрілу.

Послухайте, а що нам залишалося робити? Тільки молитися! Колонія порожня, з адміністрації нікого немає. Ніч, електрики нема, але у камері як вдень від спалахів снарядів. І ми лежали під нарами і молилися. Кричали у перші дні, але ніхто не прийшов на допомогу. Ви знаєте, що це таке, лежати і думати: ось зараз і помру. І так декілька місяців підряд. А потім змирилися і стали навіть рахувати постріли. Так було спокійніше (опитаний К., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Засуджені, які мешкали у приміщеннях барачного типу, мали можливість самостійно йти до підвалу або бомбосховища. Але часто такі підвали знаходилися дуже далеко, і засуджені просто не встигали до них добігти (так було у Макіївській ВК № 32). Організовано до бомбосховищ засуджених майже ніде не виводили (щасливе виключення становить Червонопартизанська ВК № 69)²². Тому

²¹ Інформація надана опитаним С., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

²² Інформація надана опитаними, що знаходилися у відповідних ВК.

під час обстрілу завжди починалася паніка, під час якої засуджені наражалися на небезпеку.

Існувала практика, коли вихід до бомбосховищ робили платним: можна було розрахуватися грошима або послугами для адміністрації. Засуджені, які мали кошти, знаходилися, таким чином, у значно більшій безпеці ніж ті, хто грошових коштів не мав (Єнакіївська ВК № 52)²³.

Артилерійські обстріли для багатьох УВП пройшли відносно без втрат. Однак, на жаль, були й ті, які зазнали істотних ушкоджень. А головне, зазнали ушкоджень і люди, що відбували там покарання. У розділі I, вже було зазначено про результати обстрілів на самому початку конфлікту, коли серйозно постраждали Мічуринська ВК № 57, Торезька ВК № 28, Донецька ВК № 124.

За часів активних бойових дій (осінь 2014 — зима 2015 року) зазнали ушкоджень:

Вересень 2014 року

Калінінська ВК

№ 27 — один снаряд потрапив у пральню, другий в центр колонії, третій в промислову зону, а четвертий у паркан

2–3 лютого 2015 року

Єнакіївська ВК

№ 52 — було повністю зруйновано їдальню. Під час обстрілу загинула одна особа, дві особи зазнали поранення

9 лютого 2015 року

Мічуринська ВК

№ 57 — один із снарядів пошкодив дах дисциплінарного ізолятора

2015 рік

Луганське СІЗО —

два-три попадання в їдальню та контрольний пост.

²³ Інформація надана опитаним Б., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

3 весни 2015 року зазнали ушкоджень:

Весною 2015 року

Макіївська ВК

№ 32 — більше двадцяти попадань на територію колонії. У травні 2015 року один із снарядів влучив у четвертий локальний сектор і тоді загинуло 4 особи. Також снаряди влучили у їдальню, баню, промислову зону

Квітень 2015 року

Микитинська ВК

№ 87 — снаряд потрапив у будівлю для конвою

Влітку 2016 року

Мічуринська ВК

№ 57 — декілька попадань на територію колонії, внаслідок яких виникла пожежа та була зруйнована частина бараків

Більшість УВП знаходилися у зоні сильних обстрілів близько півроку. З часом обстріли трохи вщухали, але більшість опитаних зазначали, що повністю вони не закінчувалися ніколи. Деякі установи, зокрема Микитинську ВК № 87 та Мічуринську ВК № 57 у м. Горлівці досі обстрілюють. Зазнала у 2017 році обстрілу Макіївська ВК № 32²⁴.

Були зафіксовані випадки смерті та поранення засуджених під час обстрілів УВП. Пораненим допомогу зазвичай надавали самі засуджені, тому що лікарів не було, як і можливості вивезти поранених до лікарні. У деяких випадках поранених до лікарні все ж вивозили, але при цьому про їх подальшу долю опитаним свідкам нічого не було відомо — такі поранені до УВП вже не поверталися²⁵. Тому виникало побоювання, що у лікарнях вони помирили через відсутність медичної допомоги.

Весною 2014 року снаряд попав в четвертий локальний сектор. Тоді загинуло четверо засу-

²⁴ Інформація надана опитаними, що знаходилися у відповідних ВК.

²⁵ Інформація надана опитаним Л., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

джених. Двоє загинуло одразу, ще двоє померли в автомобілі швидкої допомоги. В момент обстрілу я знаходився в сьомому локальному секторі, це навпроти четвертого. Я коли почув свист, встиг забігти в барак, чоловіку, що забігав за мною, в голову влучив осколок. Поранення нетяжке. Після цього в колонію зайшли «денеєровці», подивилися, забрали снаряд і пішли (опитуваний А., що знаходився у Макіївській ВК № 32).

Окремо слід зупинитися на трагічній ситуації, яка склалася в Чорнухінській виправній колонії № 23. Установа опинилася в епіцентрі бойових дій в період наступу НЗФ на м. Дебальцеве. За наявною інформацією в відкритих джерелах, в період кінець січня 2015 року — початок лютого 2015 року, на територію закладу багато разів потрапляли снаряди. В наслідку в колонії були жертви та руйнування значної частини будівель. Питання евакуації співробітників та засуджених не було вирішене вчасно, а в період сильних обстрілів вирішити це питання стало неможливим. За повідомленнями засуджених, врешті-решт співробітники колонії, які на той час ще залишилися в установі, відкрили ворота та покинули територію закладу. Засуджені, які відбували там покарання, лишилися напризволяще, подальша їх доля, а також загальна кількість поранених та загиблих наразі достеменно невідома.

За уривчастію інформацією, яка надходила до правозахисників, відомо, що частина з них, а саме 23 особи, змогли дістатися до блокпостів Національної гвардії України та були доставлені до Артемівської установи виконання покарань № 6. За повідомленням ГО «Всеукраїнської мережі ЛЖВ» — ще 14 засуджених змогли дістатися до м. Дебальцево та знаходилися в Дебальцевському міському відділі ГУ МВС України, куди в подальшому було пряме попадання з «Граду». Чи загинули при цьому засуджені, які рятувалися від обстрілів в Чорнухінській колонії — невідомо.

За непідтвердженою інформацією частина засуджених при спробі залишити небезпечне місце могла підірватися на мінах та загинути від обстрілів, які не вщухали в Чорнухіні та на прилеглих територіях, а частина могли врятуватися — вони пізніше повернулися на територію закладу,

частина могли вступити в так зване ополчення. Але достовірної інформації про подальшу долю засуджених з Чорнухінської виправної колонії № 23 наразі немає. За інформацією опитаних, які знаходилися в колоніях Луганської області, частину в'язнів з Чорнухінської колонії в подальшому привозили в інші колонії.²⁶

Коли розбомбили Чорнухінську колонію, засуджених з неї відпустили по домах. Потім, коли вони ходили в міліцію відмічатися, то їх затримували та розвозили по колоніях. В нашу колонію також привезли засуджених з Чорнухінської. Ті розповідали, що колонію обстрілювали і з однієї, і з іншої сторони. Казали, що загинуло десь 70 людей. Коли відпускали, їм казали, щоб в Україну не йшли, бо у них немає документів, їх там розстріляють (опитаний Є., який знаходився в Суходільській ВК № 36).

Зафіксовані випадки, коли рідні засуджених, які відбували покарання в Чорнухінській колонії № 23, ще й досі нічого не знають про своїх близьких та розшукують їх.

Можна припустити, що смертність засуджених у цей час значно виросла. Це пов'язувалося із низьким рівнем надання медичної допомоги (див. докладніше Розділ 9.3), неналежними умовами тримання під вартою (розділ 9.1) та самогубствами. Психічний стан засуджених був складним через те, що адміністрація їх покинула напризволяще у замкнених установах; тижні вони провели під постійними обстрілами без можливості сховатися від небезпеки; їх захопили НЗФ, позбавивши навіть мінімальних прав.

УВП регіону опинилися в різному положенні, а тому умови для засуджених там також були різними. Складно було засудженим у часи активних бойових дій, особливо тим, хто опинився на лінії зіткнення або поблизу неї. Єнакіївська ВК № 52, яка протягом листопада 2014 — лютого 2015 року знаходилася у буферній зоні між позиціями ЗСУ та НЗФ, постраждала найбільше. За цей час від тяжких хвороб померло двадцять засуджених через

²⁶ <https://antidot.info/publicistics/chornuhynska-koloniya/>; <https://www.unian.ua/war/1042465-penitentsiarna-slujba-vratila-zvyazok-z-koloniyeu-23-chornuhine.html>, <https://www.youtube.com/watch?v=bFcSFnTkNNs>

відсутність належної медичної допомоги. Двоє повісилися, не витримавши нервового напруження²⁷.

Двоє повісилися. Деякі різали вени, не хотіли більше так жити. А інші просто пухли від голоду. Будь-який поріз у тих умовах перетворювався у смертельну рану. У одного засудженого щось було зі спиною, він мучився довго, просив ліків. Йому не давали. А коли йому стало зовсім погано, і він почав вночі кричати, його забрали та поклали в окрему камеру. Ми його більше не бачили (опитаний П., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

НЗФ систематично розташовували воєнну техніку у жилих кварталах, біля лікарень та шкіл. Не оминули своєю увагою вони і ВК. Біля багатьох УВП, що розміщувалися поблизу лінії зіткнення, було встановлено різного роду важке озброєння, з якого велися обстріли²⁸. Після обстрілу зазвичай бойовики залишали місце, а на установу сипалися снаряди у відповідь. Таким чином, вони наражали на смертельну небезпеку як засуджених, так і персонал установ. Практика використання УВП як «живих щитів» виникла на початку конфлікту та існує до сьогоднішнього дня.

Зафіксовані наступні випадки використання УВП в якості «живих щитів»²⁹:

- залпи важкої артилерії з-під стін Калінінської ВК № 27;
- залпи «Градів» та військовий полігон під стінами Торезької ВК № 28;
- залпи «Градів» з-під стін Макіївської ВК № 32;
- танки та обстріли під стінами Кіровської ВК № 33;
- залпи «Градів» з-під стін Суходольської ВК № 36;
- залпи «Градів», військова техніка у кар'єрі біля Єнакіївської ВК № 52;
- військова техніка та обстріли з-під стін Мічурінської ВК № 57;

²⁷ Інформація надана опитаним З., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

²⁸ Інформація надана опитаним М., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

²⁹ Живий щит — військово-політичний термін, що описує навмисне розміщення цивільних осіб в, або навколо воєнних будівель для стримування противника від нападу на ці цілі.

- залпи «Градів» з-під стін Слов'яносербської ВК № 60;
- залпи з САУ і гаубиць з-під стін Микитинської ВК № 87;
- залпи із важкої артилерії поблизу Західної ВК № 97;
- залпи «Урагана», воєнні позиції під стінами Донецької ВК № 124.

Під час опитування засуджених було зібрано свідчення того, що члени НЗФ регулярно стріляли з-під стін колоній. Більшість засуджених мали змогу це бачити з вікон. При цьому до колоній часто приїжджали ще й озброєні люди, які у разі спроби втечі засуджених під час обстрілів, мали їх зупинити. Ось як один із засуджених описує такі події:

Я бачив в червні 2015 року як під час обстрілу, біля колонії, стояли два автомобілі типу БТР з кулеметами. Я вважаю, що вони стояли на той випадок, якщо засуджені будуть втікати.

Біля території колонії (за санітарною частиною) так звані ополченці облаштовують воєнні позиції. Звідти стріляють, наражаючи засуджених на небезпеку стрільби у відповідь. Стріляють до цих пір (два дні назад стріляли). Там зараз стоїть ПВО, я бачу його з вікна. В 2016 році, за санітарною частиною, стояв Град. Вони відстріляються і їдуть. Чуть далі, за 5 «локалкою» (облаштована для відпочинку зона між бараками) стояв Ураган. Коли з нього стріляли, то в «локалку» іскри летіли (опитуваний К., що знаходився у Макіївській ВК № 32).

Рівень катувань та жорстокого поводження також сильно відрізнявся від однієї УВП до іншої. В Єнакіївській ВК № 52 більшість засуджених стверджували, що до них взагалі не застосовували фізичну силу. В інших установах, наприклад, Мічурінській ВК № 57, від побиття постраждали всі опитані³⁰. Це залежало, перш за все, від місцезнаходження, а значить, і угруповань, які тримали контроль над територією. Найважче було тим, хто відбував покарання у м. Горлівці та прилеглих населених пунктах, де ватажок Безлер³¹ жорстоко розправлявся як з цивільними, так і з військовими.

³⁰ Інформація надана опитаним П., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

³¹ <https://www.ednist.info/dossier/93>

За статистикою фізичне насильство хоч раз застосовували до 65% опитаних, а приблизно 30% страждали від нього систематично. Часто засуджених катували через політичні переконання, походження із західної частини України, розмови українською, релігійні погляди, відмінні від православних, непокору адміністрації, невихід на роботу, тощо. Ось лише декілька прикладів того, як, за свідченнями потерпілих, над ними знущалися члени НЗФ.

Людей на «критій» частині зони били до втрати свідомості. Коли приходив фельдшер, він приводив до тями; і казав, що нічого страшного, буде жити (опитаний Є., що знаходився у Луганському СІЗО).

Над тими засудженими, які тільки приїжджали, жорстоко знущалися. Їх били, на них травили собак. Мене також били і спускали собак. У мене були синці, собаки не чіпали. А були засуджені і з переломами, і з укусами. Двох засуджених вбили (опитаний Л., який знаходився у Волноваській ВК № 120).

Мене і ще дев'ять засуджених, в дванадцятиградусний мороз, в одних трусах кинули в «яму» (ізолятор). Приблизно через 12 годин дали тонку робу. Там я був 12 діб. Ці знущання закінчилися 1 лютого 2016 року, коли до нас приїхав Захарченко. Зі мною сидів колишній ополченець, який також потрапив під ці побої. У нього були зв'язки, він зміг передати цю інформацію до Захарченка (опитаний Л., який знаходився у Волноваській ВК № 120).

Нетверезі співробітники колонії знущалися над нами, били, через будь-який привід, саджали в ізолятор (липень-серпень 2014). Коли ми, через свавілля співробітників зателефонували на 02, попали в Горлівку, там було так зване ополчення. 26 серпня 2014, в колонію приїхали ополченці. Вони всіх співробітників колонії та засуджених, які працювали в штабі, поставили на коліна на плацу, поставили кулеметника і сильно побили (опитаний М., що знаходився у Мічурінській ВК № 57).

Приблизно раз в місяць, деколи два рази на місяць, в колонію приїжджає «тюремний омон». Нас усіх вишукують біля паркану (лицем до стіни), заставляють присісти, руки за голову, і по

одному «видьоргують» зі строю. Заставляють присідати, б'ють. Засуджені тільки за голосом, коли ті кричать під час побоїв) визнають, кого зараз б'ють. Мене так «видьоргують» і б'ють майже кожен раз, коли вони приїжджають. Декілька раз засуджених викликали за списком в основному просто, хто перший попадеться. У мене два чи три рази були поламані ребра, один раз щелепу вибили, руки та ноги кожен раз сині (опитаний Р., що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Приблизно кожен три місяці в колонію приїжджають «маски» та б'ють нас. Пізніше, вони приїжджали уже без зброї і без будь-яких знаків розрізнення. (з російськими шевронами були тільки в перший раз). Найбільше страждають засуджені, які утримуються в секторі максимального рівня безпеки. Там кожен раз відкривають усі камери і б'ють всіх. Якщо засуджених, які проживають в бараках, може і «пронести», то там кожен раз б'ють. При цьому ніяких «ЧП» в колонії не було (опитаний Т., що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Здебільшого випадки катування та жорстокого поводження були характерні для періоду становлення влади НЗФ у листопаді 2014 — березні 2015 року, але у м. Горлівці (Микитинська ВК № 87, Мічурінська ВК № 57), м. Макіївка (Макіївська ВК № 32), м. Луганськ (СІЗО) та м. Слов'яносербськ (Слов'яносербська ВК № 60)³². На сьогоднішній день кількість повідомлень про застосування фізичного насильства у т. зв. ЛНР значно зменшується. Загалом опитані відзначають пом'якшення режиму у порівнянні із 2014–2015 роками.

У 2014 році на територію колоній часто заходили підрозділи НЗФ³³. Під час таких нападів вони били усіх, кого бачили, тим самим залякуючи засуджених та попереджаючи можливі бунти через неналежні умови тримання під вартою. Зі становленням влади терористичних угруповань необхідність у таких нападах відпала, але саме почуття безкарності спонукав членів НЗФ їх продовжувати

³² Інформація надана опитаними, що знаходилися у відповідних ВК

³³ Інформація надана опитаним, що знаходився у Торезькій ВК № 28.

ти. Під час візитів засуджених могли бити, погрозували їм зброєю, відбирали речі. Адміністрація УВП нападникам потурала, але були випадки, коли самі співробітники ставали жертвами нападів. Крім вже описаного випадку у Мічуринській ВК № 57 подібна ситуація склалася у Єнакіївській ВК № 52, коли у березні 2015 року до колонії зі зброєю зайшли бойовики НЗФ³⁴. Тих представників адміністрації, які не сховалися, залякали автоматами. У Червонопартизанську ВК № 69 заходили члени так званого «козацтва», яких нібито пустили на територію добровільно, але опитані вказують, що насправді адміністрації погрозували зброєю, а деякі стверджують, що по адміністрації стріляли над головами.

Відомий ще випадок в Калинінській виправній колонії № 27.

В кінці 2016 року, засуджені хотіли подивитися футбол, але адміністрація закладу відключили світло. Засуджені почали обурюватися та вимагати включити електроенергію. Поряд з колонією стояли позиції так званих ополченців, вони почули шум в колонії, зайшли на територію. Спочатку поклали на землю співробітників колонії, потім заставили усіх засуджених вишикуватися біля своїх житлових секторів на плацу. Не відкривали тільки бараки, в яких живуть хворі на туберкульоз. Вони стріляли на головами, запитали хто «смотрящий», коли той відізався, йому вистрілили в ногу, другому засудженому прострелили руку. Той якраз проходив з віником і савком, він був «обіжаний», «уборщик», завжди з віником і савком ходив. Йому сказали: «а ти чого тут ходиш?» і вистрілили в руку. Руку пізніше ампутували бо почалася гангрена. Він і досі відбуває покарання в 27 колонії (опитаний Б, що знаходився в Калинінській ВК №27).

Опитуваний розповів що співробітники колонії намагалися не допустити цього, спочатку не давали бойовикам ключі від бараків, навіть ховали їх, але потім все одно були змушені відкрити приміщення.

Серед знущань вирізнялася окрема група — це жорстоке поводження, що принижувало гід-

ність засуджених. До таких видів належали, передусім, прилюдні побиття, інше глумління. Таке покарання використовували як для нівелювання авторитету засудженого у колективі, так і без конкретної мети. До такого виду поводження також належали різного роду звуки та запахи, як-то вмикання яскравого світла вночі або гучної музики. Серед інших, були зафіксовані наступні показання опитуваних:

Кожний ранок і кожний вечір в колонії лунає гімн. Спочатку гімн «ЛНР», а потім гімн Росії, дуже-дуже гучно (опитаний Є., що знаходився у Луганському СІЗО).

Мене змушували присідати, віджиматися, говорити, що люблю адміністрацію колонії (опитаний Д., який знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Після переводу в Макіївську колонію № 32 мене одного поселили в барак до так званих «блатних». Сам я є «козлом». Через небезпеку для свого життя я вимушений був, в березні 2017 року, порізати собі руки, тільки після цього мене перевели в інший барак до таких же засуджених, як і я. Це була єдина можливість домогтися переводу в інший барак (опитана матір цитує спогади засудженого сина у Макіївській ВК № 32).

В березні чи квітні 2015 року в колонію зайшли озброєні люди в військовій формі в масках. У них були автомати та кулемети. Вони усіх засуджених зігнали в локальну ділянку. Заставляли присідати, віджиматися (опитуваний Л., що знаходився у Слов'яносербській ВК № 60).

Адміністрація деяких УВП використовувала катування як дисциплінарне стягнення, вважаючи фізичну силу кращим способом покарання. У таких випадках мало того, що жорстоке поводження набувало систематичного характеру, так ще й більшість засуджених піддавалися йому через незначні порушення. Застосування таких стягнень не могло бути оскаржено у будь-які квазі-державні органи невизнаних республік. Практика дисциплінарних стягнень у вигляді жорстокого поводження була поширена майже у всіх установах. Нижче наведені приклади лише деяких з них:

За незначне порушення, в січні 2015 року мене посадили в клітку. На вулиці було більше мінус 15 С°. Для того, щоб я не міг рухатися, мене прикували до клітки наручниками. Там я просидів чотири години. Після цього у мене обморожені пальці на одній руці і ніс (опитаний Ж., що відбував покарання у Єнакіївській ВК № 52).

За те, що співав гімн України, в грудні 2015 року мені зламали щелепу. Співробітник колонії вдарив мене прикладом автомату в лице (опитаний П., що відбував покарання у Єнакіївській ВК № 52).

Вооруженные люди выстраивали нас на плацу перед бараками, избивали и всячески публично унижали. «Давай подметай, давай копай». Могли любого, который как-то не понравился, не так посмотрел... Возможно, это обговаривалось с администрацией и принимали решение, кого нужно запугать. Применялись дубинки, шумовые гранаты, стреляли в воздух (засуджений О., що відбував покарання у Краснолуцькій ВК № 19).

Серед ночі у кімнатах включають яскраве світло, в ізоляторі вдягають в ярко оранжеву форму, що дуже незручно для очей (опитаний Б., що знаходився у Донецькій ВК № 124).

В абсолютній більшості УВП була розповсюджена практика психологічного насильства над засудженими. Його види були досить різноманітними: від погроз фізичною розправою, заборони побачень та дзвінків, і аж до морального тиску. Нерідко причинами для тиску ставало бажання бути переведеним з тимчасово окупованої території:

Максим Юрійович, який працює в генеральній прокуратурі т. зв. ДНР, погрожував «застрелити та закопати в лісі», якщо я буду продовжувати дії, спрямовані на переведення мене на підконтрольну Україні територію (опитаний Л., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Розповсюдження набуло застосування дисциплінарних стягнень до засуджених без явних на те причин як засіб психологічного тиску. Оскаржувати застосування таких стягнень засудженим було нікуди, тому вони повністю залежали від волі адміністрації. Але цікаво, що мало хто зламався від такого тиску. Навпаки, багато прихильників терористичного режиму змінили свої

позиції саме через жорстоке поводження із засудженими.

Після того, як я почав добиватися свого звільнення, то мені почали писати багато порушень, вишукували різні приводи. Коли мене останній раз закривали на яму, то сказали, щоб нікому не писав, мене все одно нікуди не переведуть, по закону Савченко не відпустять і такої країни як Україна — не існує (опитаний Г., що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Загалом, можна сказати, що порушення права на життя та на заборону катувань й іншого жорстокого поводження набуло загрозливих масштабів. Насправді, далеко не всі засуджені дійсно стали жертвами. Найчастіше жертвами ставали ті засуджені, які не могли змиритися зі зміною влади на непідконтрольних уряду територіях, відкрито висловлювали свої проукраїнські погляди, відмовлялися безкоштовно працювати, активно намагалися домогтися свого переводу на підконтрольну Україні територію. Але абсолютна більшість знаходилася або продовжує знаходитися у реальній небезпеці.

7. ПРИМУСОВА ПРАЦЯ, ПРИМУШЕННЯ ДО УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ

Примусова праця

Ще в 2015 році в т. зв. ЛНР був опублікований проект кримінально-виконавчого кодексу³⁵, який досі не прийнятий. Наведений проект передбачає, що «кожен засуджений до позбавлення волі зобов'язаний працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією виправних установ ЛНР». Так звана адміністрація виправних установ ЛНР зобов'язана залучати засуджених до праці з урахуванням їх статі, віку, працездатності, стану здоров'я і, по можливості, спеціальності, а також виходячи з наявності робочих місць. Засуджені залучаються до праці на підприємствах або

³⁴ Інформація надана опитаними, які знаходилися у відповідних ВК.

³⁵ <https://nslnr.su/zakonodatel'naya-deyatelnost/zakonoproekty/1649/>

в виробничих майстернях виправних установ, а також на інших підприємствах незалежно від форм власності за умови забезпечення належної охорони та ізоляції засуджених. Вищенаведеним проектом закону передбачено, що засудженим забороняється припиняти роботу для вирішення трудових конфліктів. Відмова від роботи або припинення роботи є злісним порушенням встановленого порядку відбування покарання і може призвести до застосування заходів стягнення і матеріальну відповідальність. Також, так звана адміністрація виправних установ ЛНР має право залучати засуджених до робіт без оплати праці, а саме: засуджені до позбавлення волі можуть залучатися без оплати праці тільки до виконання робіт з благоустрою виправних установ і прилеглих до них територій.

У т. зв. ДНР було прийнято так званий нормативний акт — «Тимчасове положення про органи та установи кримінально-виконавчої системи»³⁶. Цей нормативний акт т. зв. ДНР, на відміну від т. зв. ЛНР, не є проектом, а реально діє. В цілому він регламентує організаційну діяльність УВП. Цей нормативний акт містить розділ, що регламентує можливість залучення ув'язнених до праці.

Відповідно до п. 3.1. вищенаведеного положення: «установи, які виконують покарання, з урахуванням працездатності і по можливості спеціальності, залучають засуджених до оплачуваної праці». Але вказаний нормативний акт взагалі не містить жодної норми, яка б пояснила, чи є праця засуджених їх правом чи обов'язком? З огляду на таку законодавчу невизначеність, представники т. зв. ДНР можуть трактувати термін «залучення ув'язнених до праці», як обов'язок ув'язнених працювати. Більш того, жодна норма не регламентує суми оплати за роботу, яку виконують ув'язнені.

Більш того, вищенаведений нормативний акт дозволяє залучати ув'язнених до праці за межами УВП в тому числі з метою виконання робіт для комерційних структур, за мізерну заробітну плату. Відповідно до абз. 3 п. 3.1. цього положення: «Установи, які виконують покарання, з урахуван-

ням працездатності і по можливості спеціальності, залучають засуджених до оплачуваної праці на об'єктах організацій будь-яких організаційно-правових форм, розташованих на території установ виконання покарань і поза ними». П. 3.3. конкретизує право УВП використовувати працю засуджених для будь-яких юридичних осіб: «Залучення засуджених до праці на об'єктах організацій будь-яких організаційно-правових форм, що не входять в кримінально-виконавчу систему, розташованих на території установ виконання покарань, і поза ними, здійснюється на підставі угод (договорів, контрактів), укладених керівниками установ, які виконують покарання, і організацій». З огляду на вищенаведене, наразі керівництво УВП має право «залучати» ув'язнених до виконання праці навіть комерційному секторі. Що це означає в реальності? Це примусова праця і торгівля людьми.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Конвенції про примусову чи обов'язкову працю, примусовою працею є будь-яка робота чи служба, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання, і для якої ця особа не запропонувала добровільно свої послуги. Більш того, згідно з п. с) ч. 2 ст. 2 вищенаведеної Конвенції, передача засуджених в розпорядження приватних осіб, компанії і товариств є примусовою працею.

Ст. 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, визначає торгівлю людьми, як найм, перевезення, передачу шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації. Експлуатація включає в себе, примусову працю.

В нашому випадку ув'язнені фактично знаходяться в безпорадному стані під владою адміністрації УВП. Тому факт роботи цих осіб в недержавному секторі явно має ознаки як примусової праці, так і торгівлі людьми.

З огляду на вищенаведене, так зване законодавство т. зв. ДНР містить норму, яка фактично дозволяє примусову працю і торгівлю людьми.

При цьому засуджені — це майже безкоштовна робоча сила. Засуджених в УВП багато, вони

не мають ніяких прав і повністю залежні від адміністрації у таких обставинах. Тож не дивно, що члени НЗФ систематично використовували засуджених як безоплатну робочу силу. Найбільша кількість таких випадків було зафіксована у колоніях з великою промисловою базою — Донецькій ВК № 124, Краснолуцькій ВК № 19, Макіївській ВК № 32, Західній ВК № 97, Суходільській ВК № 36³⁷. Засуджені найчастіше залучалися до важкої роботи — обробка металу, пошиття одягу та взуття, ремонт автомобілів. Засуджені, які мали таланти до мистецтва, виконували під тиском адміністрації роботи на продаж. Серед них особливо цінувалися різьбярі по дереву, теслярі, іконописці, художники, майстри прикладного мистецтва.

Трудова повинність була фактично загальною, хоча офіційно нормативний акт про таку повинність прийнятий не був. Дисциплінарним порушенням вважався невихід на роботу без підстави. За це могли помістити до дисциплінарного ізолятора. Не можна, однак, сказати, що всі засуджені виходили на роботу примусово. Частина з них працювала умовно-добровільно, сподіваючись на дострокове звільнення, яке було неможливе без гарних результатів в роботі. З іншого боку, багато засуджених говорили, що йшли працювати аби не зійти з розуму під обстрілами. Треті влаштовувалися на роботу, аби мати деякі привілеї, як-то: краще харчування та медичне обслуговування, відсутність фізичного насильства³⁸.

Особливу роль відігравали випадки залучення утримуваних під вартою для пошиття форми для військових НЗФ (так званої «горки»). До такої роботи засуджені найчастіше залучалися у 2014–2015 роках. За допомогу «армії» деяким з них обіцяли амністію, однак обіцянки ніхто так і не виконав. Також засуджених примушували виконувати й іншу роботу «на благо армії». Тих, хто намагався спалювати речі або техніку під час роботи, жорстоко карали.

В Донецьку виправну колонію № 124 приїжджають автомобілі так званого «МГБ» та

³⁷ Інформація надана опитаними засудженими, які знаходилися у відповідних УВП.

³⁸ Інформація надана опитуваними, що знаходилися у відповідних ВК.

військової розвідки (у них на автомобілі емблема «летючої миші»). Вони приїжджають на ремонт, засуджені їх ремонтують. Це вони роблять за домовленістю з начальником колонії (опитуваний, що знаходився у Донецькій ВК № 124).

Тож не можна сказати, що всіх засуджених жорстоко змушували працювати. Скоріше, частина з них працювала добровільно, частина — за примусом. Спеціалісти у рідкісних галузях, як і майстри по дереву, іконописці, художники цінуються у т. зв. ЛНР та ДНР. У таких майстрів часто виникали проблеми із переводом з тимчасово окупованої території: віддавати їх не хотіли, адже вони приносили дохід колонії.

У поодиноких випадках засудженим виплачували заробітну плату, але низьку. Середня місячна плата становила 50–100 рублів. З деякими засудженими адміністрація розраховувалася цигарками. Низький рівень оплати праці пояснювали необхідністю відраховувати кошти за оплату комунальних послуг та матеріально-технічне забезпечення. Але при цьому, навіть за таких відрахувань, сума оплати праці у часи, коли УВП були під контролем України, становила набагато більше. Про таку ситуацію з оплатою праці повідомляли засуджені, які відбували покарання у Західній ВК № 97 та Краснолуцькій ВК № 19. Засуджені в інших УВП запевнили, що грошову винагороду за роботу не отримують взагалі.

До засуджених, які відмовилися ходити на роботу, застосовували наступні дисциплінарні стягнення: поміщення до ізолятора, позбавлення права на умовно-дострокове звільнення, позбавлення права бачитися із родичами, побиття. Засуджених змушували писати заяви, що вони бажають працювати добровільно. Тих, хто відмовлявся такі заяви писати, але на роботу виходив, також відправляли до дисциплінарного ізолятора.

Цікаво, що із плином часу ситуація із примусовою працею засуджених істотно змінилася. Опитані засуджені стверджували, що:

Раніше заставляли працювати усіх. Кожен засуджений уже самостійно вирішував цю проблему, кому вдалося вирішити, кому ні, дехто, щоб не працювати, платили гроші. Хто не хотів працювати, тому писали порушення і по-

³⁶ smdnr.ru/wp-content/uploads/2017/04/postanovlenie-5-11.pdf

тім саджали в ізолятор, декому роблять заміну режиму на більш суворий (переводили на криту тюрму). Я відмовлявся працювати, мені також писали порушення (опитуваний Л., що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Однак з середини 2016 року кількість працюючих поступово зменшилася. Подекуди (але далеко не у всіх УВП) тепер працюють тільки ті, хто бажає, а також ті, хто має надію на умовно-дострокове звільнення. Всі працюючі досі скаржаться на жахливі умови праці³⁹. У багатьох колоніях снаряди потрапляли на промислову зону, тому деякі цехи напівзруйновані. Але навіть в аварійних приміщеннях довгий час змушують працювати. У робочій зоні — антисанітарія, немає спеціального одягу, респіраторів, захисних масок. Засуджені працюють по 10–12 годин без відпочинку. Робочий день з восьмої години ранку до восьмої години вечора (Донецька ВК № 124, Краснолуцька ВК № 19, Єнакіївська ВК № 52⁴⁰).

Примушування до участі в бойових діях

На початку конфлікту засуджених подекуди схилили до вступу до НЗФ. Для цього в УВП складалися списки. В більшості УВП засуджених активно агітували вступати до НЗФ у липні — серпні 2014 року⁴¹. Це було пов'язано з тим, що тоді терористичні групи відчували сильну нестачу рядового складу.

Найбільша агітація серед засуджених вступити до лав НЗФ проводилася у великих містах. Зокрема, у Донецькому СІЗО № 5 та Донецькій ВК № 124, засуджених, які погоджувалися воювати, звільняли умовно-достроково від відбування покарання. Багато опитаних, які відбували покарання, підтвердили, що як і у Донецькому СІЗО № 5, дехто погодився вступити до терористичних груп. Однак частина з них вступила до НЗФ не добровільно, а вимушено.

В 2014 році було потрапляння снарядів на територію колонії, під час обстрілу багато засуджених втекли. Коли вони повернулися, їм сказали, що або їм додають строк покарання за втечу або хай вони йдуть воювати. Дехто з засуджених погодився, деяких з них уже немає в живих (опитана Л., син якої знаходився у Донецькій ВК № 124).

НЗФ були найбільше зацікавлені у воєнних спеціалістах — артилеристах, танкістах. Засуджених, які мали військові навички, будь-якою ціною намагалися затягти до лав НЗФ: від обіцянок до погроз. Тим, хто військової спеціалізації не мав, пропонували копати окопи. Обіцяли, що в майбутньому, якщо добре себе зарекомендують — дадуть і зброю⁴².

Встановити точну кількість засуджених, які виявили бажання вступити до НЗФ, а тим паче тих, хто дійсно воював, дуже важко. Наприклад, у Донецькому СІЗО № 5 до списків записалося близько 200 осіб, але дійсно пішли воювати одиниці⁴³. Добре відсоткове співвідношення між загальною кількістю засуджених і кількістю тих, хто брав участь у воєнних діях, показують свідчення опитаного Р., що знаходився у Донецькому СІЗО № 5: *В моїй камері утримувалось 18 людей, з них погодилося воювати 3 чи 4 людини. Мені відомо про приблизно 10 людей, які пішли воювати з Донецького СІЗО. Деяких з них, які воювали, були поранені та отримали інвалідність (без рук, ніг), потім повернули назад в СІЗО чи колонії.*

Майже у 100% відомих випадків засуджених, які пішли воювати, згодом з різних причин повернули до УВП для відбуття нових строків покарання. Невелика частина з тих, хто нібито пішов воювати, зміг втекти, і наразі місце їх знаходження невідоме⁴⁴.

Тож далеко не всі засуджені, які брали участь у воєнних діях, були до цього примушені. Більшість з них пішли воювати добровільно, керуючись різними особистими причинами. Рідко хто

з них дійсно симпатизував політиці т. зв. «ЛНР» та «ДНР». Але деякі засуджені були дійсно примушені воювати. Зокрема, вони відбували покарання у таких умовах, що «піти на війну» — було єдиною можливістю покинути надто небезпечну УВП.

Ми не хотіли сидіти під обстрілами, деякі самі хотіли йти воювати, чи за Україну чи за т. зв. ДНР, тільки, щоб не сидіти під обстрілами. Деякі вважали, що краще загинути в бою, ніж в колонії під час обстрілу (опитаний К., що знаходився у Мічуринській ВК № 57.)

В частині УВП агітація до вступу до НЗФ так нічим і не закінчилася — списки склали, але у лави терористичних груп нікого так і не взяли. У Торезьку ВК № 28 приходили члени терористичної групи «Оплот», агітуючи вступити до її складу всім фізично міцним чоловікам. Врешті, нікого з них так і не звільнили. Така ж ситуація була характерна для Єнакіївської ВК № 52, де засуджені змогли згадати лише двох осіб, яких забрали воювати НЗФ⁴⁵.

Але всі опитані розповідали про напад 25 липня 2014 року на Єнакіївську ВК № 52 членами НЗФ для «визволення» двох засуджених до довічного позбавлення волі. Спочатку члени НЗФ розстріляли ворота колонії, далі пройшли на сектор довічного позбавлення волі. Погрожуючи іншим засудженим, які підняли галас, та стріляючи у повітря, вони змусили контролерів відкрити двері камер та забрали двох засуджених. Треба зазначити, що адміністрація не намагалася чинити опір терористам, хоча колонія ще не була захоплена.

Обидва викрадені таким чином засуджених надалі брали участь у бойових діях. Однак приблизно через рік одного, а потім і другого, повернули до колонії через вчинення нових злочинів. Після повернення обох жорстоко побила адміністрація колонії. Ось як ці події описує засуджений Ш., що також відбував покарання у Єнакіївській ВК № 52 у той час:

В 2014 році з колонії так звані ополченці з групи Бєзлера (Бєса), звільнили двох засудже-

них, які були засуджені довічно. Вони воювали, я бачив по телевізору, як їх нагороджували. Зараз вони знову в колонії, засуджені довічно за шахрайство зі зброєю. Всього вони були на волі приблизно півтора роки.

Про напади на колонії з метою звільнення окремих засуджених також повідомляли опитані з Брянківської ВК № 11. Але на відміну від м. Єнакієве, в'язнів звільняли із цілковитою згодою адміністрації. Подібна ситуація склалася і в Мічуринській ВК № 57.

24 серпня 2014 року до стін колонії приїхало приблизно 20 озброєних людей, на чотирьох автомобілях. Це був Бєзлер зі своїми людьми. Я бачив у вікно. Був камуфльований Джип, Пікап. Вони зайшли на територію колонії, в військовій формі, нашивки були, як у Беркута. Забрали 20 засуджених, які в той час знаходилися в ізоляторі, ще з загонів також забирали. (Скільки, опитуваний не знає, з загону опитованого забрали чотирьох засуджених — прим. інтерв'юера). Вони дали їм форму, маски та зброю, засуджені переодягалися (опитуваний К., який знаходився у Мічуринській ВК № 57).

Приблизно таким чином звільнили з Мічуринської ВК № 57 20 осіб. За неперевіреними свідченнями, усі вони брали участь у бойових діях. Але майже всі були, як і у випадку з Єнакіївською ВК № 52, згодом повернуті за вчинення нових злочинів.

Воювати на стороні терористичних груп пропонували засудженим і в т. зв. ЛНР. Зокрема, у Слов'яносербській ВК № 60 до колонії заходили представники «козацтва», які агітували засуджених взяти участь у бойових діях. Деякі засуджені навіть погодилися, але фактично, нікого воювати так і не взяли. Тим паче, що так звана «агітація» проводилася дуже дивним способом:

Вони вишукували усіх засуджених, стріляли над головами з автоматів та кулеметів, а далі пропонували усім, хто хоче йти воювати, писати заяви на генерала Козіцина. Говорили: «Кто желает вступить в ряды Красной Армии?». Після цих слів я мимоволі засміявся. Мене видернули з шеренги та побили (опитаний А., що знаходився у Слов'яносербській ВК № 60).

³⁹ Інформація надана опитаними засудженими, які залучалися до праці.

⁴⁰ Інформація надана опитаними засудженими, які знаходилися у відповідних УВП.

⁴¹ Інформація надана опитаним засудженим С., що знаходився у Донецькій ВК № 124.

⁴² Інформація надана опитаним Д., що знаходився у Донецькій ВК № 124.

⁴³ Інформація надана опитаним К., що знаходився у Донецькій ВК № 124.

⁴⁴ Інформація надана опитаним Л., що знаходився у Донецькій ВК № 124.

⁴⁵ Інформація надана опитаними засудженими Г. та Д., що знаходилися у Єнакіївській ВК № 52 та Торезькій ВК № 28.

Із часом як кількість пропозицій вступити до НЗФ, так і кількість бажаючих вступити зменшувалися. По-перше, ті привілеї, які були засудженим обіцяні, як-то амністія чи скорочені строки, насправді мало, хто отримав, а якщо й отримав, то був згодом швидко засуджений за інші злочини. Деякі засуджені отримали контузії або були поранені під час воєнних дій, що також зменшило потік бажаючих. По-друге, засуджених використовували як «гарматне м'ясо», тобто часто відправляли на смерть. Опитаним відомо про випадки смерті засуджених, які пішли воювати.

Загалом, на основі свідчень засуджених, які перебували в місцях несвободи на непідконтрольних уряду частинах сходу України, можна зробити висновок, що реальна кількість в'язнів, які були залучені до незаконних збройних формувань, не перевищувала 1–2% від загальної кількості осіб, що там залишилися. Переважна більшість з них самостійно, через рідних, знайомих, виходили на зв'язок з так-званими «ополченцями» та шукали можливість звільнення за умови входження до складу НЗФ.

Виокремлюється тільки ситуація в Донецькій ВК № 124, де засудженим, що втекли під час обстрілу через страх за своє життя, погрожували збільшити строк покарання за втечу або, як альтернативу, пропонували вступити до НЗФ. Та ситуація з Чорнухінською колонією № 23, де після сильних обстрілів та руйнування будівель установи в період кінець січня — початок лютого 2015 року, засуджені, рятуючи своє життя, покинули заклад. З відкритих джерел відомо, що частина з них приєдналася до так званого «казачества», але чи це було зроблено добровільно чи під тиском наразі невідомо⁴⁶.

Під час складання списків засуджених, які погодились воювати, було значно більше. Але слід брати до уваги і умови, при яких надходили ці пропозиції. У більшості випадків, у колонії заходили озброєні люди та, погрожуючи, пропонували в'язням писати відповідні заяви, при цьому засуджені не відчували себе захищеними з боку співробітників адміністрації. Згідно з характеристикою осіб, що писали заяви до долучення

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=bFcSFnTkNNs>

НЗФ, які надавали їм наші співрозмовники, можна припустити, що значна кількість засуджених записувалася в дані списки з метою звільнення та подальшої втечі. Можливо, це розуміли і представники НЗФ, і тому вони і відмовилися від ідеї масового залучення засуджених до бойових дій.

Також зафіксовані випадки залучення засуджених до НЗФ уже після відбуття ними покарання. Такі факти стосуються насамперед Луганської області, зокрема, це видно з розповіді колишнього в'язня, який відбував покарання в Суходільській ВК № 36, але даних навіть про приблизну кількість залучених в'язнів до НЗФ після відбуття покарання наразі немає.

Тим засудженим які звільнялися, пропонували йти в ополчення. Там хватало таких хто пішов. Хто хотів йшли в військкомат після звільнення. В деяких були номери командирів, вони перед звільненням їм телефонували, ті їх уже біля колонії зустрічали. Вроді платили по 12 000 рублів. Роботи іншої не було. Потім, деякі з тих хто пішов воювати, приїжджали в колонію з автоматами, привозили передачі (опитаний Є, який знаходився в Суходільській ВК № 36).

8. ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАСУДЖЕНИХ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ УРЯДУ ТЕРИТОРІЇ В УКРАЇНІ

Тримання під вартою осіб на непідконтрольній уряду території є незаконним. Проте відсутність підстав для тримання під вартою за законодавством України не є перешкодою для окупаційної влади, тобто особи, засуджені судами України до початку окупації, продовжують відбувати покарання на непідконтрольній уряду території. Більш того, особи, які мали статус підозрюваних, підсудних, але ще не були засуджені і трималися під вартою станом на початок окупації, теж знаходяться в місцях позбавлення волі. Українська держава лише опосередковано може впливати на тримання осіб в місцях позбавлення волі на непідконтрольній уряду території у зв'язку із відсутністю органів влади України на цих територіях.

Умовно осіб, які тримаються під вартою, можна поділити на наступні групи:

- ті, що були засуджені, і вирок щодо яких вступив у законну силу до початку АТО;
- ті, що були засуджені, але вирок щодо яких не вступив у законну силу до початку АТО;
- ті, що не були засуджені, але справа яких знаходилася у суді першої інстанції;
- ті, щодо кого проводилося досудове розслідування на момент початку АТО.
- ті, що були затримані та/або засуджені членами НЗФ.

Кожна із груп має особливості правового статусу. Для першої групи осіб, у яких вирок набрав законної сили, особливо актуальні питання зарахування строку тримання під вартою на непідконтрольній уряду території до строків відбування покарання, а також застосування до них так званого «Закону Савченко», умовно-дострокового звільнення, амністії. З іншого боку, це найменш вразлива категорія засуджених. Вони вже були засуджені, і хоча були спроби перегляду вироків щодо них, загалом вони продовжують відбувати покарання, встановлені українськими судами.

Особливої уваги потребують засуджені до довічного позбавлення волі. Нерідко вони чують погрози переглянути їх вирок. А оскільки так званий «Кримінальний кодекс ДНР» встановлює можливість застосування смертної кари за окремі тяжкі злочини, життя цих засуджених може в будь-яких момент опинитися у безпосередній небезпеці.

Інші чотири групи у тій чи іншій мірі залежать від квазі-судових органів невизнаних республік. Оскільки при евакуації українські суди залишили в непідконтрольних уряду регіонах матеріали справ, НЗФ змогли заволодіти документами і продовжити свій квазі-судовий розгляд. Тільки у деяких судах Луганської області, під час евакуації співробітники спалили матеріали кримінальних і цивільних справ, які перебували на розгляді. У деяких випадках справи затриманих та обвинувачених перебувають на підконтрольній уряду території, а самі вони — на непідконтрольній. В таких випадках квазі-суди відновили матеріали проваджень за власним розсудом, аби тільки розглянути справи. Зафіксовано випадки, коли

процес розгляду справи відбувався за відсутності свідків, або, в іншому випадку, підозрюваному пропонувалося визнати повністю свою провину, щоб мати шанс вийти на волю, бо час, який він провів під вартою уже перебільшував строк покарання, передбачений за злочин, який йому інкримінувався.

За думкою членів НЗФ, усі засуджені, обвинувачені, підозрювані, незалежно від стадії розгляду їх справи, знаходяться під їх юрисдикцією. Тих, хто походить із Донецької чи Луганської областей, взагалі називають «громадянами» невизнаних республік та пропонують отримати місцевий «паспорт». Українські паспорти адміністрація УВП зазвичай «губить», аби здійснювати психологічний тиск на засуджених, погрожуючи їм. Статус таких осіб за українським законодавством не визначений. Тому спільна проблема усіх груп осіб, що перебувають під вартою на непідконтрольній уряду території — нерегульованість правового статусу.

Законність тримання під вартою

Особи, які засуджені до позбавлення волі, відносяться до цивільного населення, яке підлягає захисту відповідно до норм Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (IV) та Додаткових протоколів до Женевських конвенцій від 1977 року. Тому по відношенню до осіб, які перебувають в умовах тримання під вартою, необхідно застосовувати загальні принципи, передбачені статтею 3 Конвенції про захист цивільного населення під час війни, відповідно до яких категорично заборонено:

- насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;
- захоплення заручників;
- наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;
- засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

На момент складання цієї доповіді чинне законодавство України не передбачає можливість

зарахування тримання під вартою на непідконтрольній уряду території у строки позбавлення волі на підконтрольній території. Проте проекти таких нормативних актів існують.

Чинне законодавство України не обмежує в правах на застосування амністії, умовно-дострокового звільнення і застосування закону № 838-VIII — Закону Савченко⁴⁷ (тобто нормативних актів, що зменшують реальний строк позбавлення волі) осіб, які відбувають покарання на непідконтрольних уряду територіях. Проте механізм застосування нормативних актів України, які зменшують строк позбавлення волі, неможливо реалізувати на непідконтрольній уряду території тому, що органи влади України не функціонують на цих територіях.

При цьому, квазі-суди т. зв. ЛНР і ДНР не застосовують законодавство України, в тому числі ці акти, що регламентують амністію і умовно-дострокове звільнення, тому особи, які знаходяться в місцях позбавлення волі на непідконтрольній уряду території, не можуть бути звільнені на умовах законодавства України про амністію чи про умовно-дострокове звільнення.

Тримання на непідконтрольній уряду території є незаконним з декількох причин. По-перше, засуджених та затриманих утримують особи, які не мають на це відповідних повноважень. Після захоплення УВП члени НЗФ самі назвалися адміністрацією ВК та СІЗО, змінивши лише шеврони. Однак жоден орган державної влади України (чи навіть будь-якої іншої держави) не наділяв їх повноваженнями. Тому, за своєю суттю, це є триманням під вартою заручників.

По-друге, тримання під вартою засуджених, які були звільнені від відбування покарання українськими судами, є само по собі порушенням їх прав. Така ситуація складається, коли українські суди виносять рішення про амністію, але рішення не визнається членами НЗФ.

Багато із переведених засуджених повідомило, що у відношенні до посадових осіб колоній, які перейшли на бік НЗФ, відкрито кримінальні. Серед іншого їх підозрюють у незаконному позбавленні свободи. На жаль, розслідування не

може проводитися належним чином через те, що більшість фігурантів знаходяться на непідконтрольній уряду території — тобто за межами досяжності для правоохоронних органів.

Доступ до судової системи та органів державної влади

Особи, які знаходяться в місцях позбавлення волі, фактично не мають доступу до правосуддя України. Причиною є нижченаведений комплекс проблем.

По-перше, ще в серпні 2014 року відповідно до ст. 1 Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням Антитерористичної операції»⁴⁸ почалася масова евакуація судових органів з тимчасово окупованої території. Функціонування судів припинилося у різний період, але фактично їх робота була вже паралізована у червні 2014 року. Судові засідання не відбувалися через неможливість доставлення підсудних, неявку учасників процесу, тощо. Після того як евакуація розпочалася офіційно, частина суддів виїхала із зони конфлікту, інша частина залишилася, згодом присягнувши на вірність т. зв. ЛНР і ДНР. При цьому будівлі судів були покинуті з усією матеріально-технічною базою. Так чи інакше, функціонування судової системи повністю припинилося приблизно у вересні 2014 року.

По-друге, відповідно до Розпорядження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про визначення територіальної підсудності справ»⁴⁹, справи, які були підсудні евакуйованим судовим органам, були передані за підсудністю до інших судів. Однак такі суди знаходяться на підконтрольній Уряду території. Особи, що утримуються на непідконтрольній уряду території, не можуть туди бути доставленими фізично. Про такі проблеми розповідав ледве не кожен другий опитуваний. Ось витяг з інтерв'ю одного з них.

⁴⁸ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1632-18>

⁴⁹ http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/розпорядження.pdf

В 2014 році, на початку АТО, я знаходився в слідчому ізоляторі м. Луганськ і оскаржував свій вирок. Коли зв'язок з Україною перервався, це суттєво ускладнило процес оскарження. На 15 травня 2014 року було призначено засідання апеляційного суду в Луганську. Конвой вже засуджених не возив в суди, тому що на вулицях було небезпечно. Засідання відбулось по Скайпу. Клопотання мого «подільника» щодо застосування до нього амністії задовольняють, моє клопотання щодо скасування вироку не задовольняють. По завершенні суду суддя мені каже, що до моєї статті також може бути застосована амністія. Засідання вже закінчилось, тому я можу написати клопотання щодо застосування амністії за місцем відбування покарання. В СІЗО я відразу написав клопотання про застосування амністії в Жовтневий суд міста Луганська. Потім в Луганську у зв'язку з обстрілами суди вже перестали працювати (опитаний О., що знаходився у Луганському СІЗО).

З листопада 2014 року на непідконтрольних уряду територіях не функціонує відділення Укрпошти, тому ув'язнені не мають можливості надсилати процесуальні документи до правоохоронних органів України в паперовому вигляді. Тож вони позбавлені можливості не тільки фізично бути присутніми на засіданнях, а й вести з судами переписку. Лише деяким з них вдається передати документи через родичів під час побачень або через інших засуджених, які покидали тимчасово окуповану територію.

Засуджені опинилися відірваними від доступу до суду, який має продовжувати розгляд їх справи. Якщо справи одних залишилися на непідконтрольній уряду території, то справи інших залишаються у судах на підконтрольній території, однак їх положення це мало покращує.

По-третє, ув'язнені в ОРДЛО не мають доступу до Інтернет, тому вони позбавлені можливості звернення до правоохоронних органів України через електронну пошту. А навіть для тих засуджених, яким вдалося нелегально отримати такий доступ, звернення до більшості органів державної влади лишається неможливим — тому що чинне процесуальне законодавство позбавляє їх можливості відправляти документи електронною

поштою та отримувати рішення електронною поштою. Їх звернення суди просто повертають. Хоча з цього правила бувають подекуди виключення.

Я двічі писав клопотання про перегляд мого рішення за «Законом Савченко». У мене є доступ до Інтернету. Я написав у електронному листі клопотання, також приклав фото свого підпису. Але мені відмовили! Тому що я надіслав не оригінал клопотання. Вдруге клопотання вже інший суддя задовольнив, але сенсу мало — мене ж все одно не звільнили (опитаний Ф., який знаходиться у Донецькій ВК № 124).

По-четверте, т. зв. ДНР і ЛНР створили свою квазі-адвокатуру. Так звані адвокати «ЛНР» і «ДНР» мають можливість надавати правову допомогу ув'язненим, але вони не можуть представляти інтереси ув'язнених в правоохоронних органах України. З іншого боку, доступ українських адвокатів в заклади відбування покарань, що знаходяться на непідконтрольних територіях, відсутній.

Тому, зважаючи на відсутність органів влади України на непідконтрольних уряду територіях, держава не має можливості забезпечити доступ ув'язнених до українського правосуддя. Проте, дана ситуація не звільняє Україну від обов'язку дбати про можливість доступу її громадян до правосуддя, відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Справедливість правосуддя

Більшість опитаних скаржилися на відсутність справедливості правосуддя у квазі-державних утвореннях. Процедури, які містить так зване кримінально-процесуально-законодавство ДНР і ЛНР, є аналогом процедур, які регламентував Кримінально-процесуальний кодекс України станом на 2012 рік.

При цьому т. зв. законодавство ДНР містить дуже важливе виключення — санкцію на арешт особи видає не суд, а прокурор.

Також дуже важливим є той факт, що представники так званого Міністерства державної безпеки ЛНР мають повноваження арештовувати осіб взагалі без санкції суду чи прокурору.

В іншому, правоохоронна система т. зв. ДНР і ЛНР працює так, як працювала правоохоронна система в Україні до 2012 року. Хоча, у т. зв. ЛНР досі не створено апеляційний суд. Тому в'язні, які відбувають там покарання, і у яких вирок не набрав законної сили, не мають змоги його оскаржити не тільки в українських судах, а й в квазі-судових органах самопроголошеного державного утворення.

Процес розгляду квазі-судами ДНР та ЛНР кримінальних справ викликає багато питань. Частина справ, які розглядають квазі-судові органи, були розпочаті ще українськими судами. Розгляд таких справ проводиться на основі тих матеріалів, які залишили українські суди під час евакуації. Процес починається спочатку. У більшості справ на даний момент не тільки винесені вирок, а й справу розглянуто усіма квазі-судовими інстанціями та вирок набули «законної сили». Засуджені таким чином особи скаржаться, що насправді їх справу мав розглядати інший український суд, до якого за підсудністю перейшла його справа. Однак такий суд не має матеріалів, і напевно, розгляд є заморожений до моменту відновлення справи. Але коли такий засуджений повернеться на підконтрольну Уряду територію, вже після відбуття покарання на непідконтрольній уряду території, він може бути знову засуджений вже українським судом та знову відбути покарання.

Невеликий відсоток становлять випадки розгляду тих кримінальних справ, які були ініційовані вже квазі-державними органами на непідконтрольній уряду території. Під час досудового слідства у таких справах поширені катування та жорстоке поводження, які ніхто не фіксує та не розслідує. Такі особи, після звільнення, не будуть вважатися судимими у розумінні законодавства України, зможуть вільно перебувати на території, підконтрольній Уряду.

Мають місце випадки перегляду квазі-судами т. зв. ДНР вироків, які були винесені українськими судами до конфлікту. Як правило, це ситуації, при яких вирок змінюють у зв'язку із наявністю протиріччя в нормах матеріального права між законодавством України і квазі-держави. Вироки можуть переглядатися як в бік пом'якшення пока-

рання, так і в бік його посилення. Засуджені про такі зміни частіше за все дізнаються постфактум, коли їх ознайомлюють з результатами судового розгляду у стінах УВП. На самі судові засідання їх не запрошують, вважаючи, що процедура є автоматичною. Перегляд справ розпочався у грудні 2015 року і триває й досі.

Перегляд вироків у бік погіршення становища засудження є очевидним порушенням принципів кримінального судочинства:

Рішенням Кіровського суду в м. Донецьку мій вирок привели у відповідність до якогось свого кримінального кодексу, змінили статтю, за якою я був засуджений, вирок лишився таким же. Є засуджені, які отримали покарання більші, ніж передбачено КК. Наприклад М., за злочин, що він скоїв, в КК передбачена відповідальність — 6 років позбавлення волі, а так званий суд «ДНР» виніс йому вирок — 7 років позбавлення волі (засуджений Н., що знаходився у Донецькій ВК № 124).

Мені відомо, що щонайменше 20 людям, які були засуджені Україною до довічного позбавлення волі, (саме стільки до них перевели в загін), так звані суди «ДНР» змінили термін покарання до 15 років. Це сталося в 2016 році, частина цих людей утримувалася в Єнакіївській виправній колонії, частина в СІЗО в Донецьку (опитуваний У., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Ще одне поле діяльності квазі-судів невизнаних республік — це звільнення від відбування покарань засуджених. Однак правила умовно-дострокового звільнення відрізняються від тих, що існують в Україні. Наприклад, аби мати право на звільнення в Україні необхідно відбути 2/3 строку покарання, тоді як у т. зв. ДНР — 3/4 строку. Звільняють умовно-достроково рідко, скоріше за все — тільки за виплату неправомірної винагороди адміністрації УВП⁵⁰. Тому що незважаючи на наявність заохочень, позитивну характеристику та відсутність стягнень, багато кого так і не звільнили. Зафіксовано випадок, коли засудженому відмовили в умовно-достроковому звільненню

⁵⁰ Інформація надана опитаним К., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

після того як він заявив про своє бажання виїхати після звільнення на підконтрольну Україні території. В цьому випадку приводом для відмови стала неможливість незаконних органів контролювати усі умови умовно-дострокового звільнення.

Тим паче, навіть будучи звільненим на непідконтрольній уряду території, засуджений навряд чи зможе перетнути лінію зіткнення. Адже, на території, підконтрольній Уряду, він може бути затриманий відповідно до чинного законодавства та матиме відбути залишок покарання.

Виконання покарань та виконання судових рішень

Законодавство, що регулює виконання покарань, грає провідну роль у житті всіх засуджених. Що стосується т. зв. ЛНР, то до теперішнього часу тут не прийнято жодного нормативного акту, який би регламентував виконання покарань. При цьому, у відповідності до перехідних положень конституції т. зв. ЛНР, діє законодавство України станом на травень 2014 року, в частині, що не суперечить так званій конституції т. зв. ЛНР. Тобто, у квазідержаві ЛНР застосовується Кримінально-виконавчий кодекс України, чинний станом на 2014 рік.

В т. зв. ДНР було прийнято так званий нормативний акт — «Тимчасове положення про органи та установи кримінально-виконавчої системи». В цілому він регламентує організаційну діяльність УВП.

Окремим питанням залишається виконання судових рішень українських судів на території квазі-державних утворень. Станом на сьогоднішній день рішення українських судів на території квазі-держав не виконуються. Незалежно від того, чи-то був у справі обвинуваченого винесений виправдувальний вирок, чи-то засудженого було звільнено від покарання умовно-достроково, за амністією, станом здоров'я, або перераховано строк покарання за правилами «Закону Савченко», такі рішення не беруться до уваги. Тому багато засуджених продовжують незаконно утримуватися під вартою навіть після прийняття таких рішень, і якимось вплинути на таку ситуацію неможливо.

Виходу на сьогоднішній день знайдено не було. Необхідні переговори із представниками окупаційної влади для врегулювання передачі таких осіб у найкоротші строки.

(опитаного судив Троїцький районний суд Луганської області — прим. авторів) Повноваження Жовтневого суду Луганська були передані в Троїцький райсуд Луганської області. Троїцький суд спочатку мені відмовив в задоволенні мого клопотання, так як я пропустив всі строки на подання клопотання. Була написана апеляція на рішення Троїцького суду, яка була задоволена, і Троїцький суд 20 квітня 2015 року повторно розглянув мою справу та вирішив мене звільнити від виконання покарання, застосувавши закон про амністію. Адвокат відразу забрала рішення суду та поїхала з ним в Луганськ. Я пішов до начальника, але він каже, що на себе таку відповідальність брати не буде. В пенітенціарній службі Луганська постанову суду взяли, але відмовили, так як відсутні «міжнародні договори з Україною» (опитаний Є., що знаходився у Луганському СІЗО).

У мене є ухвала українського суду, згідно з нею я мав вийти на волю ще три місяці назад згідно з законом Савченко. Два місяці назад я написав заяву в місцевий суд. Де просив перевести мене для відбування покарання на підконтрольну Україні територію та надав ухвалу Українського суду, де мені зараховують строк попереднього ув'язнення з розрахунку один день за два. Відповідь надійшла, що не можуть перевести, так як немає домовленостей між т. зв. ЛНР та Україною (опитуваний Ш., що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Далеко не всі засуджені змогли звернутися до українських судів із клопотаннями в порядку «Закону Савченко». Тому насправді тих, хто мав би право на перерахунок строку попереднього ув'язнення за правилом один день попереднього ув'язнення дорівнює двом дням позбавлення волі, набагато більше. Дехто із засуджених мав би бути звільнений з-під варти у разі такого перерахунку. Але вони не можуть реалізувати таке право, знаходячись на непідконтрольній уряду території.

9. УМОВИ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНІЙ УРЯДУ ТЕРИТОРІЇ

Загальний огляд умов тримання під вартою

Із загостренням конфлікту умови тримання під вартою в УВП Донецької та Луганської областей істотно погіршувалися — на це вказують усі, без виключення, опитані. Спочатку, у квітні — травні 2014 року, засуджені майже не відчували змін. Про конфлікт вони чули з новин на телебаченні та радіо. Потім українські телеканали і радіостанції почали зникати. Одночасно, загострилися бойові дії.

Під час обстрілів будівлі багатьох УВП були сильно пошкоджені. Засуджених із таких будівель рідко куди переводили. Вони знаходилися тижнями у приміщеннях з розбитими вікнами. Коли прийшла зима, розбиті вікна закрили фанерою. З одного боку, це дало хоч якийсь захист від холодного вітру та дощу, але з іншого, перекрило доступ світла. Під час активних бойових дій вікна в УВП взагалі ніколи не скликали, тому що через день — два їх вибивало знову. Інші пошкодження будівель також не ремонтували.

Більше року я жив з пошкодженим дахом, вода затікала в кімнату. Літом 2017 року поставили скло в вікнах, до цього вікна закривали плівкою та одіялами (опитаний С., що знаходився у Калинінській ВК № 27).

Поточний ремонт у приміщеннях колоній не проводили через відсутність коштів. Тому, якщо щось ламалося, це мали лагодити засуджені власним коштом. Усе, що зробили терористи, — перефарбували паркани, які були пофарбовані у кольори українського прапора⁵¹.

Взимку 2014–2015 року опалення у більшості УВП не було. Після того, як опалення вимкнули, температура у камерах падала до нуля градусів Цельсія. Особи, які трималися під вартою, мали одягати на себе всі речі аби хоч якось зігрітися. Але й цього було мало. У деяких випадках за-

⁵¹ Інформація надана опитаним М., що знаходився у Макіївській ВК № 32.

судженим видавали буржуйки, але в більшості випадків буржуйки купували родичі⁵². Довічно позбавленим волі доводилося гірше за всіх. Буржуйки їм ніхто не дав. Аби зігрітися у камерах, вони палили багаття із всього, що знаходили: дерев'яні меблі, одяг, папір. На цих же багаттях кип'ятили воду.

Було так холодно, що в кружках замерзала вода. А стіни вкривалися памороззю. А в мене ще й забрали всі теплі речі (опитаний К., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Частина УВП була відімкнена від електропостачання. Зокрема, у Єнакіївській ВК № 52 не було електропостачання 50 днів, у Макіївській ВК № 32 — два тижні. Засуджені перебували під обстрілами у повній темряві. До деяких камер денне світло взагалі не потрапляло через те, що вікна були закриті фанерою або деревом. У тій чи іншій мірі проблеми з електропостачанням були характерні для всіх УВП. У частині з них світло зникало на декілька днів через аварії та артилерійські обстріли, в інших — електроенергію давали за графіком вранці та ввечері по декілька годин⁵³.

Щодо водопостачання, то гарячої води не було місяцями, але вона зникала й тоді, коли територія була підконтрольна Уряду. Натомість, холодна вода зникала тільки через аварійні відключення — наприклад, прориви водопроводів через обстріли. Тоді засуджені не могли нормально митися та виконувати інші санітарно-гігієнічні дії. Особливо важко було жінкам. Від порушення санітарії засудженим дошкуляли комахи та паразити, починалися запалення шкіряних покривів. Маленька подряпина у засудженого загоювалася дуже довго. Засуджені, які перебували в різних УВП, приблизно однаково описують ті події.

Починаючи з травня 2014 року почались проблеми з електропостачанням. Спочатку говорили, що колонія економить. Днем не було світла, води. Світло відключалось навіть у нічний час. Так само в опалювальний сезон 2014/2015

⁵² Інформація надана опитаним Т., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

⁵³ Інформація надана опитаними, які знаходилися у відповідних ВК.

опалення днем відключалось і включалось тільки після відбою. Відсутність води суттєво впливає на процедури з дезінфекції. Коли приходять хворий, потрібно вимити руки, зробити огляд, потім знову провести дезінфекцію. Все це робили з використанням пластикових пляшок. Та сама проблема з якісним миттям полів із застосуванням дезінфекційної суміші (опитаний І., який працював у Алчевській ВК № 13, де знаходиться профільна лікарня для хворих на туберкульоз).

Ми були небриті та неголені, а в камері стояв жахливий сморід. Було дуже-дуже холодно, все було в паморозі. Аби зігрітися палили, все що горіло. І світла не було... Коли світло ввімкнули, всі стіни були в кіптяві, і ми всі були чорні-чорні від неї ж. Тепла не було... В колонії був один генератор, але він дуже голосно працював, тому його не включали, боялися, що подумают, що це гудить військова техніка і будуть туди стріляти (опитаний П., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Воду дають дві години зранку і дві години ввечері. Вона біжить тоненьким струмочком, не встигаємо набрати достатню кількість води. Тому воду економимо. Миються засуджені в бані раз в дві неділі або раз в місяць (опитаний О., що знаходився у Слов'яносербській ВК № 60).

Під час сильних обстрілів засуджених тижнями не виводили на прогулянки з приміщень камерного типу. По-перше, часом це було небезпечно для їх життя, але частіше в УВП просто не залишалось достатньо персоналу для супроводу. Те ж саме стосувалося і виконання санітарно-гігієнічних норм. Подекуди засуджених не виводили до бані майже три місяці⁵⁴.

Харчування

1 грудня 2014 року Україна прийняла рішення про призупинення фінансування УВП, які опинилися під контролем НЗФ⁵⁵. З цього моменту, фак-

⁵⁴ Інформація надана опитаним Т., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

⁵⁵ Інформація надана Мін'юстом у відповіді на інформаційний запит.

тично, припинилося постачання продовольства до УВП. Певний час колонії могли забезпечувати себе самостійно за рахунок запасів, однак запаси швидко закінчилися. Постачання харчування засуджених за рахунок НЗФ довгий час не налагоджувалося. Голодний період тривав у різних установах від 2 місяців і аж до року. Одночасно існували й установи, де харчування було набагато кращим навіть, ніж при українській владі — наприклад, у Волноваській ВК № 120, де всі опитані вказували на виняткове харчування. Напевно, такий дисбаланс був пов'язаний як з регіональною ознакою (гуманітарна допомога РФ доходила не до всіх міст і розподілялася нерівномірно), так і від місцевих ватажків, які давали чи не давали наказ годувати засуджених. Також істотне значення мало ставлення адміністрації УВП до виконання своїх обов'язків.

Засуджені в різних установах опинилися в різному стані. Однак майже у всіх установах постачання харчових продуктів призупинилося. Важко довелося особам, які трималися під вартою у м. Луганська прилеглих населених пунктах, що опинилися у блокаді в липні 2014 року. До міста взагалі не завозили продукти харчування, тому засуджені протрималися лише на тому, що надавали родичі. Ось як описував ті події один із затриманих:

Відразу (з початком блокади) в нашому ізоляторі розпочалися проблеми з їжею, кормити зовсім перестали, ми виживали тільки за рахунок своїх близьких та знайомих, які постійно нам приносили харчування. Всі обмеження щодо продуктів були зняті. З нас трьох в камері СІЗО лише у одного була можливість отримувати допомогу продуктами харчування (донька в Луганську). Завдяки їй ми і вижили. Особливо тяжкі умови харчування були взимку 2014–2015 (опитаний Є., що знаходився у Луганському СІЗО).

Насправді, не тільки у Луганському СІЗО засуджених кинули напризволяще під час активних бойових дій. У більшості УВП були періоди, коли засуджених взагалі не годували. Тоді вони існували або за рахунок родичів, або за власний рахунок, купуючи продукти нелегально в інших засуджених. Родичі передавали посилки через

адміністрацію, але вони зазвичай частково розкрадалися адміністрацією. Деякі привозили продукти на побачення. Продукти також можна було придбати за дуже завищеними цінами (у 1,5–2 рази). Такій торгівлі активно сприяла адміністрація, яка отримувала відсоток від кожної «угоди»⁵⁶. В середньому, пакет гречаної крупи міг коштувати 50–70 гривень. Звичайно, тим, у кого не було ні родичів, ні коштів, було найважче. Але вони рятувалися тим, що їм допомагали інші засуджені, інакше б просто загинули від голоду.

В 2014–2015 роках, засуджені самі складалися грошима на їжу. Мені давали кошти дружина та батько. Потім за ці гроші купляли пшеницю, дробили її, варили та їли. Фактично ми самі себе утримували (опитаний К., який знаходився у Слов'янській ВК № 60).

Каждый выживал как мог за счет родственников и знакомых. У кого их не было, те голодали. Администрация колонии разрешила передавать ранее запрещенную еду и приобретать холодильники (опитаний О., що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Важка ситуація склалася і в Єнакіївській ВК № 52, де засуджені голодували майже півроку. Там постачання продуктів також припинилося в грудні 2014 року, але колонія розраховувала трохи прожити на запасах. На жаль, сталося інакше: у лютому 2015 року їдальню колонії вщент зруйнував снаряд. Після цього їжу просто не було, де готувати.

З середини січня 2015 по кінець квітня 2015 року засуджені були без їжі. Готували в буржуйках, було таке, що топили капцями та подушками. Одного разу я чув, як бувший начальник колонії, Лаврук, розмовляв з кимось по телефону, він комусь говорив, що якщо не привезуть продукти, то він відкриє ворота, і хай засуджені йдуть куди хочуть. Продукти так і не привезли, через сильні обстріли туди ніхто не хотів їхати (опитаний Д., який знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Їжу також готували на вогнищах. При цьому з постачанням продуктів виникли проблеми.

⁵⁶ Інформація надана опитаним Т., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

До кінця лютого 2015 року продуктів не було ніяких. Тоді засуджені могли їсти лише те, що привозили родичі. Вони ділилися цим між собою. Батьки одного з засуджених, К., налагодили поставку харчових продуктів із м. Селидове (територія, підконтрольна Уряду). По-перше, продукти харчування там були дешевші в два-три рази, ніж на непідконтрольній уряду території. По-друге, на непідконтрольній уряду території часто деяких продуктів взагалі не було.

Для того, щоб доставити продукти кожного місяця, всі охочі збирали необхідну суму — приблизно 7000 гривень на харчі та ще 1200 гривень водію. Таким чином, водій з підконтрольної території перевозив через лінію зіткнення необхідну їжу. Однак з часом це стало сильно дратувати адміністрацію, адже заважало її неофіційній торгівлі продуктами втридорога. Тому почалися утиски тих, хто збирав гроші на таку машину. Тим часом, з'явилися в колонії і запаси. Але їх було дуже-дуже мало.

Чим нас годували? Давали такі два оладки, сирі дуже, як хлібні — вони розміром менше долоні. А ще давали краюху хліба, або варили огірки чи квашену капусту. Це їсти було неможливо. Могли робити рідкий супчик, так що там крупи взагалі не було. І хліба десь 100–150 грамів на день (опитаний К., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

...почали дуже погано кормити. Давали три рази на день порцію — 150 грам води з капустою. Через обстріли і рідні не могли привезти продуктів. Засуджені голодували. Через голод у деяких засуджених опухали живіт та ноги. Були випадки, що деякі засуджені просто падали від голоду, коли бігли в бомбосховище, чи коли йшли в їдальню. Таких вивозили в міжобласну лікарню, в Донецьку виправну колонію № 124. Кожен місяць по декілька людей таких вивозили (опитаний Л., що знаходився у Західній ВК № 97).

Але найгірша ситуація з харчуванням, за свідченнями тих осіб, з ким ми розмовляли, склалася в Західній виправній колонії № 97 і була складною аж до весни 2015 року.

...почали дуже погано кормити. Давали три рази на день порцію — 150 грам води з капустою.

Через обстріли і рідні не могли привезти продуктів. Засуджені голодували. Через голод у деяких засуджених опухали живіт та ноги. Були випадки, що деякі засуджені просто падали від голоду, коли бігли в бомбосховище, чи коли йшли в їдальню. Таких вивозили в міжобласну лікарню, в Донецьку виправну колонію № 124. Кожен місяць по декілька людей таких вивозили (опитаний Л., що знаходився у Західній ВК № 97).

В той період приблизно 15 людей померло від голоду, але їм усім писали, що вони померли через серцеву недостатність. Дехто з них помирав в колонії (падали і вже не вставали), декого вивозили в МОБ, а звіди вже не поверталися, було зрозуміло що вони померли (опитаний О., що знаходився у Західній ВК № 97).

І в 2013 році тут було погане харчування, а з липня 2014 року стало поступово ще погіршуватися. Зовсім погано з харчуванням стало з жовтня-листопада 2014 року. Тоді стали давати по баночці, як з під гірчиці, дуже рідкої каші, як суп, та трохи хліба. Засуджені не наїдалися (опитаний Т., що знаходився у західній ВК № 97).

Ситуація в інших УВП була трохи, але не набагато, краща. Проблеми із харчуванням відчували приблизно 80% опитаних. Тільки влітку — восени 2015 року ситуація почала трохи вирівнюватися. Ось як описують ті події засуджені, що знаходилися в різних установах

Хлебная пайка была очень маленькая. Я была (весила) 60 килограмм. Обычно я вешу в районе 100. Минус сорок килограмм. Постоянно думали только о еде. Кормили трижды в день. Обеды были, но они были очень маленькие. Та же каша. Были и французские овощные смеси. Возможно, гуманитарная помощь. Давали по чашке молока. Они (администрация) старались, но им было очень тяжело нас прокормить. Новый, 2015 год, отмечали «гороховым чаем». У меня был брикет горохового супа с собою. Мы в бригаде сделали из него «гороховый напиток» и так отметили новый год (опитана С., що знаходилася у Сніжинській ВК № 127).

В цей період часу в колонії розпочався голод. Протягом чотирьох місяців колонія вижива-

ла як могла. Нас годували вареною квашеною капустою. В їдальню неможливо було зайти — так смерділо. Особисто я, бувало, що окрім декількох кусків хліба за день нічого не їв (опитаний П., що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Після початку АТО значно погіршилося харчування. Давали тільки запарену кип'ятком перлову кашу та «лепешки» з муки (опитаний В., що знаходився у Кіровській ВК № 33).

Засуджені вказували на випадки смерті від голоду у Західній ВК № 97 та Єнакіївській ВК № 52. Ходили плітки про смерть засуджених й в інших установах, але жодного померлого назвати ніхто так і не зміг. Тому ця інформація не є підтвердженою. Адміністрація установ активно боролася із самою можливістю виникнення голодних бунтів серед засуджених, використовуючи усі можливі засоби впливу.

В Снежнянской колонии в связи с голодом были ужесточены режимные требования. Если находишься (обнаружили) с конфеткой или с кусочком хлеба, могли дать высканье, потому что это могло вызвать драку (опитана С., що знаходилася у Сніжинській ВК № 127).

Влітку 2015 року до колоній почала надходити гуманітарна допомога із РФ. Опитані підозрюють, що вона була й раніше, але їм її не надавали. Замість продуктів з неї до них інколи доходили санітарно-гігієнічні набори. Деякі опитані відмічали, що після надходження гуманітарної допомоги харчування стало дуже добрим — з'явилися ті продукти, яких в колонії не було ніколи.

Але й пізніше були непоодинокі випадки, коли гуманітарну допомогу розкрадали частково або взагалі не віддавали засудженим. Місцями, наприклад, у Донецькій ВК № 124, гуманітарну допомогу можна було лише купити за власний рахунок. На це самі засуджені нерідко скаржилися приїжджим комісіям, але ситуація не змінювалася. Натомість, на адресу скаржників почали лунати погрози: якщо вони не перестануть писати заяви, їх можуть ніколи більше не побачити рідні.

Гуманітарна допомога, яку надають гуманітарні організації для засуджених, їм фактично не видають. Я вважаю, що через цю гуманітарну допомогу їх і не переводять на підконтроль-

ну Україні територію (засуджений Ш., який знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Існували поодинокі випадки, коли засуджені ще й були позбавлені нормального постачання питної води. Це було пов'язано із особливостями розташування окремих колоній, зокрема, у самому епіцентрі бойових дій. Також інколи такі перебої відбувалися через аварії на водогонях, а також через блокування автошляхів (цистерни із водою просто не могли під'їхати). Найбільше страждали від відсутності води у Волноваській ВК № 120, хоча з такими проблемами час від часу стикалися засуджені й з інших установ. І знову ж таки мали вирішувати їх за власний рахунок — бурили криниці.

В 120-й колонії нехватка питної води. Тут вода привозна, але її видають недостатньо. Коли я перебував в ізоляторі, там на 7 чоловік на добу видавали 700 грам води. Деколи дають по півлітра, саме більше дають — 1 літр води одній людині на добу. Засуджені змушені купляти собі воду. Тут є свердловина, але вода в ній гірчить, деколи на цій гіркій воді готують їжу (опитуваний К., який знаходився у Волноваській ВК № 120).

Води на території колонії, буває, по три дні немає. Рідні складалися грошима для того, щоб свердловину побурлили. Ми самі її бурили. Там можна кожен день по чуть-чуть питної води набрати (опитаний, що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Зараз, коли на вулиці майже 40 градусів, дуже тяжко. Воду для пиття вони набирають, але її не завжди вистачає (опитуваний К., що знаходився у Макіївській ВК № 32).

В колонії були проблеми з водою (липень-серпень 2014). На «промзоні» була пошкоджена водонапірна вежа. Нам тоді видавали один літр води на добу (опитуваний Л., що знаходився у Мічуринській ВК № 57).

Загалом, харчування та забезпечення питною водою — це те, що найбільше підірвало здоров'я засуджених на непідконтрольних уряду територіях. Особливо це стосується тих, у кого були хронічні проблеми зі шлунково-кишковим трактом. Такі особи навіть у разі загострення ще й не могли розраховувати на якісну медичну допомогу.

Медична допомога

Рівень надання медичної допомоги в УВП залишався на стабільно низькому рівні. Багато лікарів, які працювали в установах, покинули тимчасово окуповану територію. Ті, що залишилися, як і адміністрація, під час сильних обстрілів, ховалися. Тільки приблизно у квітні-травні 2015 року вони почали повертатися на свої робочі місця. Тим не менш, медичну допомогу вони надавати не могли — ліків не було.

Ситуація була майже катастрофічна. Це факт. У мене зі шлунок проблеми. Я звертався неодноразово в медичну частину. Для того, щоб мені хоча б поставили діагноз. Які причини? Чи шлунок, чи нирки, в чому причина? Ніхто мені не поставив ніякого діагнозу. Давали якісь примітивні знеболювальні. Типу анальгін... Рекомендували придбати за власні кошти... Ніяких препаратів серйозних вони не отримують. Це мені безпосередньо казав зам. начальника медичної частини (опитаний Я., що знаходився у Петровській ВК № 24).

Через погіршення умов тримання під вартою у багатьох засуджених загострилися хронічні захворювання. Але зарадити їм не могли. До лікарень вивозили тільки тих, хто знаходився у тяжкому та критичному стані. Інших просто не лікували, і якщо у родичів не було коштів на ліки, людина могла і померти.

Зафіксовано випадки, коли хворих закривали у ізольованих камерах та залишали помирати. Те, що до лікарень не вивозили, пояснювали тим, що продовжуються бойові дії, і везти людину надто небезпечно. Формально, медичні препарати надходили на територію т. зв. ЛНР та ДНР у російських «гуманітарних конвоях». Можна припустити, що такі медичні препарати до установ не передавалися або видавалися засудженим лише за плату.

В листопаді 2015 року на роботі мій син відрізав палець станком. В медчастині колонії дали тільки таблетку анальгін, медикаментів не було зовсім. Я перераховувала кошти на карту медпрацівників, і ті в аптеках купляли йому ліки та лікували (опитана, син якої знаходиться у Донецькій ВК № 124).

Особливе місце серед УВП займали спеціалізовані УВП, при яких розташовувалися міжобласні лікарні, куди звозили важкохворих. У Донецькій області такою була Донецька ВК № 124. Самі умови в лікарні були задовільними: у наявності були деякі ліки, хворих належним чином годували та надавали медичну допомогу. На жаль, багато лікарів тут також звільнилися, а на їх місце прийшли недосвідчені випускники місцевих ВНЗ.

Засуджені повідомляли про нестачу стоматологів та стоматологічних ліків у Донецькій ВК № 124. Навіть при складних запаленнях, які потребували екстреної допомоги, у лікарні їм відмовляли через те, що немає спеціалістів. Згодом стоматологічну допомогу почали надавати платно (один зуб — 200 гривень), ліки продавали на місці, але нелегально. Спеціалістів інших профілів також не вистачало, особливо, кардіологів, онкологів, невропатологів — медичних співробітників високого профілю. Медичний персонал ставився до засуджених грубо.

У Луганській області подібний статус мала Алчевська ВК № 13 — установа, при якій знаходилася профільна лікарня для хворих на туберкульоз. Ситуація із якістю медичної допомоги там була заледве краща, ніж у т. зв. ДНР. Ось як описує рівень медичної допомоги один із колишніх працівників цієї УВП:

До червня 2014 року проблем з постачанням медичних препаратів не було. З червня почались проблеми, коли зачинилися усі державні установи. В той час йшли сильні бойові дії і траса на Харків або Донецьк була зачиненою. Не можна було виїхати за ліками також через Щастя, Лисичанськ, Дебальцеве... Хоча саме з профільними (протитуберкульозними ліками, ліками для хворих СНІДом) завдяки запасу, до кінця 2014 року проблем не було. З медикаментами загальної групи були проблеми.

Туберкульоз — складне небезпечне інфекційне захворювання, у засуджених була не тільки початкова стадія захворювання, але й інші стадії, до того ж ускладнені супутніми захворюваннями, в тому числі СНІДом. І хворого бентежить загальний стан здоров'я. А ту ж пігулку анальгін уже не отримаєш. Якщо по-

чинається нежить, аспірин видавався тільки в самих рідких випадках. Ті же уколи були обмежені, тільки для тяжких хворих або якщо є якісь напади.

Навіть у тих випадків, коли ліки були в наявності, через неналежні умови зберігання стосовно їх якості виникали сумніви. Так, у більшості ВК на декілька годин кожного дня вимикали світло. Холодильники, відповідно, не працювали, а ліки — псувалися. Особливо, влітку, коли було дуже спекотно. Жертвою неякісних ліків став один із опитаних, який так описує свої страждання.

Я захворів на туберкульоз відкритої форми, з серпня 2015 року мене перевели в 13 колонію, де відбувають покарання хворі на туберкульоз. Там я перебував по січень 2017 року.

Лікували мене ліками, в яких вийшов строк придатності. Два рази у мене було інтоксикація, отруєння. Це через ліки, в яких вийшов строк придатності, і харчування. В 13 колонії декілька раз ловили співробітників колонії з продуктами, які були призначені для хворих засуджених (яйця, масло), їх звільнили зі служби (опитаний Т., що знаходився у Слов'яносербській ВК № 60).

Щодо хворих на ВІЛ (СНІД), то вони декілька місяців не отримували АРТ-терапію. Враховуючи негативні умови зовнішнього світу, що провокували захворювання у людей з ослабленим імунітетом, залишається лише гадати, наскільки загрозливою була відсутність АРТ-терапії у той час. Вірогідно, смертність таких засуджених мала вирости у декілька разів. Лише через декілька місяців у квазі-державах налагодили поставки АРТ-терапії з РФ. Однак навіть тоді засуджені скаржилися, що якість препарату часто була неналежною, а схеми змінювали у відповідності до того, які препарати були у наявності. Деяким схеми терапії не підходили або змінювалися надто часто.

Тим більше, хворі на ВІЛ (СНІД), особливо, на пізніх стадіях, мають ряд супутніх тяжких захворювань, які також потребують лікування. Через ослаблений імунітет кожне з цих захворювань та навіть легка нежить може призвести до непередбачуваних наслідків.

В умовах відсутності ліків, будь-яка хвороба могла стати для них смертельною. Тим більше, лікарі не проводили моніторинг стану таких засуджених і взагалі невідомо, яким тоді чином коригували АРТ-терапію.

У мене ВІЧ, в 2013 році було 1000 кліток. З тих пір, як колонія стала непідконтрольна Уряду України, лікування не було, навіть не було можливості зробити аналізи. В 2015 році у мене було уже 260 клітин. Від терапії я відмовився, так як у них була тільки одна терапія, яка, як я вважав, не підходить. Стан здоров'я значно погіршився, в квітні 2017 року мене відправили в лікарню.

Аналіз на кількість тілець не зробили, так як у них немає реактивів. Тут зараз зовсім немає цих реактивів, раніше цей аналіз робили на волі в платних клініках тільки вагітним жінкам, зараз не роблять нікому, так як реактивів немає в усьому т. зв. «ДНР» (опитаний В., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

А засуджені, що відбували покарання у Макіївській ВК № 32 взагалі повідомили про унікальну ситуацію: у медичній частині багатьом поставили діагноз «ВІЧ» та (або) «гепатит С». Йдеться про приблизно десять випадків з моменту окупації території членами НЗФ. Коли особи, яким був поставлений такий діагноз, звільнилися з-під варти, вони здали повторно аналізи у цивільних лікарнях.

У всіх випадках аналізи показали, що ці особи — здорові. Тим не менш, у колонії їх інколи по декілька років лікували від тяжких захворювань. Нещодавно така ж ситуація виникла і з підозрою на туберкульоз — цей діагноз поставили одразу 30 людям. Це дуже багато для однієї колонії.

Якість медичної допомоги в УВП на непідконтрольній уряду території досі залишається дуже низькою. Ті ліки, що надаються, надходять або з РФ у якості «гуманітарної допомоги» (більша частина), або надаються МКЧХ (у поодиноких випадках). Але більшість ліків усе ще повинні купувати родичі засуджених.

Усі опитані сходяться на думці, що медичне забезпечення до початку АТО було набагато кращим.

10. ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ

Кореспонденція та інші засоби зв'язку

За повідомленням ДП «Укрпошта», у листопаді 2014 року було припинено поштове сполучення між підконтрольною Урядом територією та тимчасово окупованою територією⁵⁷. Насправді ж поштове сполучення у багатьох містах припинилося ще раніше. Автомобілі з кореспонденцією не пропускали на блок-постах, часто водії відмовлялися їхати у регіони, де тривали активні бойові дії⁵⁸. Тому для більшості засуджених можливість відправляти та отримувати листи зникла ще у червні — липні 2014 року.

Подібна ситуація виникла і з доставкою кореспонденції за допомогою приватних перевізників, таких як «Нова Пошта», «Інтайм» тощо. Вони фактично припинили свою роботу у небезпечних регіонах ще раніше. Тому особи, які тримаються під вартою, втратили можливість відправляти листи, як родичам, так і до органів державної влади. Також не могли вони відправляти та отримувати посилки від родичів із конче необхідними продуктами харчування та медичними препаратами). Більшість засуджених втратили зв'язок із зовнішнім світом, у тому числі, втратили зв'язок і із судовими органами.

Я намагався оскаржити свій вирок, так як вважаю себе незаконно засудженим. Перебуваючи в колонії, я вів переписку з Вищим спеціалізованим судом в м. Києві, Верховним судом, з судом першої інстанції, з Європейським судом по правам людини. Через воєнні дії переписка припинилася, я не знаю на якому етапі зараз справа, чи прийняли скарги (опитаний Л., що знаходився у Слов'янськській ВК № 60).

За відсутності поштової кореспонденції ледве не єдиним засобом зв'язку став телефон. У більшості УВП на момент активних бойових дій зникла можливість телефонного зв'язку із родичами для засуджених. За відсутності електрики у багатьох УВП майже не працювали мобільні телефони. Заряджати їх від генераторів дозволяли

⁵⁷ Інформація надана ДПТс України у відповідь на запит.

⁵⁸ Інформація надана опитаною матір'ю засудженого, що знаходився у Донецькому СІЗО № 5.

тільки за окрему плату і не завжди (Єнакіївська ВК № 52)⁵⁹. У подальшому, із поліпшенням електропостачання, дзвінки у деяких УВП стали платними, в інших засуджені могли декілька разів на тиждень дзвонити безкоштовно. Тому з середини 2015 року набули популярності засоби нелегального зв'язку серед засуджених.

Середня ціна одного «телефону» в місяць становила 500 гривень. Таким телефоном могло користуватися декілька засуджених, які ділили оплату між собою. У випадку, коли засуджений бажав мати смартфон із доступом до Інтернету, такий пристрій міг коштувати і 2000 гривень в місяць (дані щодо Єнакіївської ВК № 52)⁶⁰. Більшість засуджених не мали змоги оплачувати такі суми, а нелегальні та «неоплачені» пристрої регулярно конфіскували під час обшуків камер. Більш того, вже «оплачений» телефон могли також конфіскувати під час обшуку, і його доводилося викупати знову. За наявність телефону або SIM-карти могли жорстоко побити. Били до втраченої свідомості (Єнакіївська ВК № 52)⁶¹.

Я уже два роки не маю зв'язку з рідними, вони навіть не знають, що мене перевели в іншу колонію. Так як колонія знаходиться на непідконтрольній Україні території, не маю змоги спілкуватися з рідними, писати та отримувати листи, посилки. Вони не можуть мене навіщати (опитуваний Л., що знаходився у Донецькій ВК № 124).

Ще більше проблема загострилася, коли у січні 2018 року через поломку у мережі ПрАТ «Vodafone Україна» був відсутній мобільний зв'язок для непідконтрольних уряду територій⁶². Ремонт мережі ускладнювався відмовами НЗФ допустити співробітників компанії до кабелів та забезпечити їх безпеку. Тому довгий час (більше трьох місяців) зв'язок був відсутнім. Місцеві жителі були змушені складати «карти» місць, де мобільний зв'язок

⁵⁹ Інформація надана опитаним Р., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

⁶⁰ Інформація надана опитаним С., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

⁶¹ Інформація надана опитаним П., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

⁶² <https://www.infa.ua/obsye-fiksuye-zny-knennya-mobilnogo-zv-yazku-v-ordlo/>

працював. Але засудженим такі пошуки точок були недоступними через те, що вони знаходилися у виправних закладах під вартою.

Телефон «ловить» тільки на промзоні в одному місці, і то зв'язок часто зникає. Не знаю, що робити. Якщо б я не працював, то взагалі дзвонити б не зміг. Місцевий Фенікс (оператор створений НЗФ — прим. автора) не дзвонить на українські номери і працює теж дуже жахливо (опитаний Л., що знаходився у Донецькій ВК № 124).

Тільки в квітні 2018 року зв'язок частково поновився. На даний момент у більшості населених пунктів т. зв. «ДНР» зв'язок працює (однак в УВП його якість дуже погана), у т. зв. «ЛНР», за словами місцевих жителів, зв'язок досі працює погано, і щоб додзвонитися необхідно багато разів підряд набирати номер. У засуджених, які зазвичай обмежені у часі дзвінків, такої можливості нема.

Побачення із родичами

Під час активних бойових дій між сторонами конфлікту засуджені були позбавлені права на побачення. Деякі УВП, наприклад, Луганське СІЗО взагалі перейшли на закритий режим через блокаду міста та відсутність електропостачання. Інші ж установи опинилися в епіцентрі бойових дій, як Єнакіївська ВК № 52. Звісно, проїхати туди було заледве можливо, та й небезпечно. Багато шляхів перекрили члени НЗФ та не пропускали людей. Тільки з весни 2015 року можливість відвідувати засуджених у колоніях була частково поновлена.

Загалом, більшість родичів мали можливість бачитися із засудженими. Лише подекуди опитані повідомляли про необхідність платити за побачення додаткові кошти адміністрації (дані щодо Макіївської ВК № 32). Засуджені, рідні яких проживають на підконтрольній Україні території, в багатьох випадках не мають змоги бачитися з членами своїх сімей. Поїздка близьких до них на побачення містить для них небезпеку через відсутність гарантій безпеки та інші перешкоди, такі як: отримання додаткового дозволу на перетин лінії зіткнення, великі черги на КПВВ, завищена вартість такої подорожі через відсутність прямого сполучення тощо.

Інші права

Частина засуджених скаржилася на порушення й інших прав. Так, одна із опитаних стверджувала, що їй не дають змоги спілкуватися із малолітньою дочкою, яка наразі проживає з опікунами. Жінка висловлювала побоювання, що таким чином у неї взагалі заберуть дитину. Інші заявляли про неможливість сповідувати іншу, крім православної, релігію. Обмеження свободи віросповідань — риса політичного режиму у т. зв. ДНР та ЛНР. Але засудженим було найважче, адже контролювати їх набагато простіше. Якщо в них знаходили релігійну літературу, то їх могли жорстоко побити, а літературу — вилучити⁶³. Більш того, інколи забирали навіть православні символи.

У мене незаконно забрали натільний хрестик, який подарувала дружина. А ще ікони, які я вишивав для рідних. Ікони, мабуть, продали. Коли забирали, я не хотів віддавати, сперечався, тож мене стали сильно бити (опитаний М., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Заборона творчості, якщо тільки її плоди засуджені відмовлялися продавати, також була розповсюдженим явищем. Один із опитаних робив макети кораблів із дерева, але коли він відмовився їх віддавати на продаж, йому дали вибір: або заборонять їх робити, або він їх буде безкоштовно готовими віддавати. Аби не зійти з розуму, опитаний погодився макети парусників віддавати без оплати.

11. ПРАВО ВЛАСНОСТІ

Незаконні обшуки

Незаконні обшуки проводилися майже у всіх УВП в різні часи. Різнилися тільки особи, які їх проводили, і жорстокість, з якою ставилися до засуджених. Зазвичай обшук проводили працівники колонії, інколи — з приїжджими людьми у військовій формі. Під час масштабних обшуків усіх виводили на вулицю або в коридор, а в цей час

⁶³ Інформація надана опитаним С., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

у приміщеннях все перевертали. Речі могли ламати, особливо, часто знищували дорогу побутову техніку, як-то чайники або телевізори. Нібито шукали там схованки. Зламану техніку засуджені потім лагодили за власний рахунок. Тому били посуд засуджених, виливали на підлогу їжу і вимочували у ній одягу, топтали ногами по книжкам. Робили все, аби показати свою зверхність.

2014 рік — коли відбувалася зміна влади, невідомі люди в масках, з шевронами ЛНР, влаштували обшуки, кидали шумові гранати під час них, таких було три забіги — кінець 2014 і початок 2015 року (опитаний П., що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Непросто довелося, знову ж таки, засудженим до довічного позбавлення волі у Єнакіївській ВК № 52. Обшуки тут використовували як засіб залякування та пригнічення. Їх проводили майже кожного дня. Під час обшуку засуджених — кволих, голодних, худих — виводили у коридор (дані щодо Єнакіївської ВК № 52)⁶⁴. Там ставили зігнутими та залишали у такій позі на декілька годин. Тих, хто просив пощади — били. У цей час знову й знову перевертали камери, де нічого і так не залишилося.

Конфіскації

Спочатку під час обшуків забирали лише заборонені речі. Але потім стали забирати й те, що дозволено. Зокрема, коштовні речі, новий одяг і навіть постільну білизну і подушки. Якщо хтось починав сперечатися, могли бити і навіть забити до смерті. Оскаржити дії під час обшуків було нікому. Особливе роздратування у членів НЗФ викликали знайдені SIM-карти, а також патріотичні і релігійні символи.

У одного осужденного при обыске в тумбочке нашли украинский флаг и за это лишили свидания с родственниками (опитаний, що знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

У нього (іншого засудженого — прим. монітора) намагалися забрати телефон, він не хотів віддавати, так як телефон — єдина можливість зв'язуватися з рідними. Його забрали

⁶⁴ Інформація надана опитаним К., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

в ізолятор, потім сказали, що там він повісився. Я вважаю, що повішення імітували співробітники колонії. Я бачив його тіло, він був сильно побитий, проламаний череп, поломані ребра (опитаний К., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Найгірше було, коли в люті холоди забирали ковдри та теплий одяг, тоді засуджені даремно просили їх залишити. А члени НЗФ лише сміялися⁶⁵.

Крім того, речі також могли конфіскувати вже перед самим переведенням особи з тимчасово окупованої території або перед звільненням. Так, перед тим, як засуджений покине колонію, його речі обов'язково оглядалися. Все, що сподобається адміністрації — вилучалося. Сперечатися було не можна, тому що інакше можна було нікуди не поїхати.

12. ПЕРЕВЕДЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ З НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ УРЯДУ ТЕРИТОРІЙ ДО ІНШИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

За результатами опитування засуджених майже 90% з них, бажали повернутися на підконтрольну уряду територію. Було одразу декілька причин для засуджених бажати бути переведеними:

- невиконання членами НЗФ своїх обіцянок щодо надання пільг засудженим;
- проживання родичів на підконтрольній уряду території;
- погіршення режиму та умов тримання під вартою;
- масивні обстріли деяких територій;
- загальний дух беззаконня для нової адміністрації та безправ'я для засуджених;
- негативне ставлення адміністрації до засуджених із західної частини України.

Засуджені почали звертатися із проханням евакуювати їх із небезпечної території ще восени 2014 року. Більшість звернень була адресована

⁶⁵ Інформація надана опитаним К., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52.

до адміністрації УВП. Здебільшого такі звернення мали усний характер. Згодом такі звернення набули масового характеру, а разом з ним — і з'явилися механізми переведення.

Вперше засуджених перевели із окупованої території у січні 2015 року — трьох в'язнів із Єнакіївської ВК № 52. Це було досить неочікувано для інших засуджених, адже тривали бойові дії, літали снаряди, і їм казали, що везти нікого нікуди не будуть. Тому з'явилися чутки про те, що перші евакуйовані заплатили за свою евакуацію хабаря членам НЗФ. Чи дійсно це було так — невідомо. Але виникає закономірне питання, чому було вивезено саме трьох осіб, і яким чином їх обрали?

Тим паче, що наступна група засуджених була переведена тільки 20 грудня 2015 року — тобто майже через рік. Після цього групи засуджених вивозилися приблизно кожні 3–6 місяців. Більшість евакуйованих належали до довічно позбавлених волі.

Станом на 1 серпня 2018 року переведено 186 осіб. З боку України переведення організує Уповноважений ВР України з прав людини. З боку т. зв. «ДНР» переведення організує так звана «Державна служба з виконання покарань». До сьогоднішнього дня з території, яка захоплена ЛНР, було переведено на підконтрольну територію (звільнено) лише двох осіб завдяки зусиллям Східної правозахисної групи.

Правове регулювання в Україні

На сьогоднішній день в Україні відсутній нормативний акт, який би регулював правовий статус осіб, залишених в УВП на непідконтрольній уряду території. Але Україна повинна врегулювати статус осіб, які відбули покарання на непідконтрольній уряду території і повернулися на підконтрольну Україні територію.

І ось нарешті 5 липня 2018 р. у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 8560 «Про врегулювання правового статусу осіб, стосовно яких порушено законодавство України про кримінальну відповідальність, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче законодавство України внаслідок збройної агре-

сії, збройного конфлікту, тимчасової окупації території України», розроблений робочою групою Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України та Міністерства юстиції України по реформуванню пенітенціарної системи за участю авторів цієї доповіді.

Законопроект спрямований на тих осіб, які утримуються чи утримувалися в місцях несвободи на непідконтрольних уряду територіях, зокрема в Донецькій та Луганській областях, та правовий статус яких залишається неврегульованим на законодавчому рівні більше чотирьох років.

Вкрай важливо наголосити, що Україна має виконувати свої позитивні зобов'язання у сфері прав людини по відношенню до даної категорії осіб, оскільки, на момент початку АТО (нині ООС), вони знаходилися під контролем держави, на території державних установ виконання покарання, через що саме на державу покладені обов'язки з піклування про таких осіб. І якщо наразі держава не спроможна забезпечити переведення цих осіб на підконтрольну територію, то забезпечити дотримання їхніх прав та виконати свої зобов'язання на підконтрольній Уряду території щодо осіб, яким вдалося виїхати (повернутись) самостійно, держава не лише спроможна, а й зобов'язана.

Законопроект має ряд позитивних новел:

- серед загальної кількості осіб, що відбувають покарання, виділяється окрема категорія осіб, стосовно яких порушено законодавство України про кримінальну відповідальність, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче законодавство України внаслідок збройної агресії. Пропонований статус для цієї категорії осіб дозволить врегулювати факт відбуття ними покарання на непідконтрольних уряду територіях за рішенням суду; врегулювати питання з відновленням матеріалів кримінального провадження по відношенню до таких осіб; запроваджує облік даної категорії осіб; дозволяє розпочати заходи щодо врегулювання правового статусу за заявами самих осіб або їхніх представників, родичів та ін.;

- передбачається порядок вирішення питання зарахування строку відбування покарання після початку збройної агресії до основного строку покарання;
- закріплюються правові підстави для спілкування представників СБУ з особами, стосовно яких порушено законодавство України про кримінальну відповідальність, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче законодавство України внаслідок збройної агресії;
- передбачено можливість встановлення лише за рішенням суду адміністративного нагляду за особами, стосовно яких було порушено порядок виконання вироку, та передбачено підстави, коли для цієї категорії осіб може бути застосовано адміністративний нагляд;
- окремо варто відзначити пропонувані зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо відновлення матеріалів кримінального провадження, втраченого внаслідок збройної агресії.

Але низка положень законопроекту викликає наше занепокоєння:

- законопроектом не передбачається встановлення строків підготовки та подання до суду клопотання для врегулювання статусу зазначеним в законопроекті особам для територіального органу центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації. Саме на них покладено ці повноваження нормами законопроекту при виявленні таких осіб. На практиці це може означати, що процес врегулювання правового статусу може тривати досить тривалий час, без можливості заінтересованої особи вплинути на строки розгляду у цьому випадку;
- законопроектом передбачені компенсаційні заходи, пов'язані з врегулюванням правового статусу осіб, стосовно яких порушено порядок виконання вироку. В дійсності — це зарахування у строк відбуття покарання того періоду, який засуджені відбували/ють після початку збройної агресії та окупації окремих частин території України, та змі-

нами до Кримінально-виконавчого кодексу України передбачено можливість для осіб, засуджених судами України до покарання у виді довічного позбавлення волі, на яких поширюється дія цього законопроекту, подавати клопотання про помилування після відбуття ними не менше десяти років призначеного покарання. На наш погляд, при компенсаційних заходах потрібно враховувати різні умови утримання осіб в місцях несвободи, що розташовані в АР Крим та на сході України. На сході України окремі колонії опинилися в епіцентрі бойових дій, серед засуджених були загиблі та поранені, було припинено забезпечення належного харчування та медичної допомоги тощо.

У законопроекті, на жаль, немає нічого щодо переведення засуджених з тимчасово окупованої території на територію, підконтрольну Уряду.

Правове регулювання переведення в Л/ДНР

Умови переведення засуджених в ЛНР та ДНР значно відрізняються. Однак в обох квазі-державних утвореннях процедура переведення залишається неврегульованою. З одного боку, члени НЗФ у Донецькій області вважають, що переведення є своєрідною «екстрадицією для відбування покарання». З іншого боку, сам механізм переведення носить скоріше політичний характер.

Далеко не всі категорії засуджених можуть бути переведені. Зазвичай члени НЗФ у т. зв. ДНР не дають згоду на переведення:

- т. зв. «громадян ДНР», тобто тих, хто народився або довгий час проживав в Донецькій області;
- осіб, які своїми злочинними діями завдали шкоди потерпілим — «громадянам ДНР» або мешканцям АР Крим;
- осіб, засуджених квазі-судами ДНР, або тих, розгляд чиїх справ продовжується.

У відповідь на відмову їх перевести група засуджених Єнакіївської ВК № 52 влітку 2017 року оголосила голодування. Вони бажали повернутися на територію України та не їли більше двадцяти днів. Це призвело до позитивного резуль-

тату. Правозахисники передали інформацію про голодування до офісу Уповноваженого ВР України з прав людини, після чого почалися переговори з НЗФ щодо причин невключення цих осіб до списків. В результаті, багатьох із них до списків включили, а частину навіть перевели у лютому 2018 року.

Скаржилися на відмови у переведенні засуджені й з інших установ. Такі відмови вони зазвичай оскаржували до так званої «прокуратури ДНР» або до Захарченка.

Я декілька раз писав заяви з проханням перевести мене на підконтрольну Україні територію. На словах говорять що не переведуть, так як я з Маріуполя, а вони вважають цю територію своєю, тимчасово окупованою Україною. Коли засуджені писали заяви з проханням перевести їх, то мені запропонували написати заяву, де я погоджуюся, що Маріуполь — це територія т. зв. «ДНР», я відмовився, тому мене не дали змоги написати заяву про переведення. Пізніше я її усе ж таки написав, але мені прийшлося написати, що Маріуполь — місто тимчасово окуповане Україною. Без цієї приписки заяву у мене не брали (опитуваний К., що знаходився у Макіївській ВК № 32).

Порядок звернення для переведення також не врегульований. Хоча ситуація у т. зв. ЛНР, де переговори щодо передачі засуджених взагалі не ведуться, все ж таки є гіршою. Там члени НЗФ до сьогодні відмовляються визнавати саму можливість передачі засуджених.

Механізм переведення

Механізм переведення почав формуватися наприкінці 2015 року. Цьому сприяло декілька обставин: зокрема, відносно перемир'я та відсутність масивних бойових дій на більшості напрямків, а також формування чіткої організації т. зв. ДНР. Показово, що т. зв. ЛНР співпрацювати з органами державної влади України й досі відмовляється, а тому засуджені з УВП цього регіону не переводяться.

Учасниками процесу переведення є Уповноважений ВР України з прав людини та так звана «Державна служба виконання покарань ДНР».

Перш ніж конкретна особа буде переведена, має пройти декілька етапів погодження. При цьому, українська державна влада так і не змогла надати точну інформацію про те, яким чином ведуться переговори та з якими конкретно особами.

Для переведення особа, яка тримається під вартою, має подати заяву до Уповноваженого ВР з прав людини (самостійно або через рідних чи третіх осіб), а також подати заяву до адміністрації УВП як представникам квазі-державної влади ДНР. Після цього зазвичай така особа вноситься до списків та чекає своєї черги.

Непоодинокими є випадки, коли засудженим відмовляють у відправленні листів квазі-державним органам ДНР, що позбавляє їх можливості подати заяву на переведення. Такі відмови пояснюються відсутністю марок та бланків. Справжні причини — конфліктні стосунки з адміністрацією УВП, небажання відпустити гарного працівника або ж інші особисті причини. Більш того, до засуджених, які активно клопочуть про переведення, часто застосовуються дисциплінарні стягнення. Ось лише декілька випадків, коли відмови мали місце:

Чоловік 3 рази писав заяви з проханням перевести його для відбування покарання на підконтрольну Україні територію, але в списках на переведення його не має. Неофіційно йому сказали, що його заяви далі начальника колонії не йдуть. Він вважає, що це через те, що він хороший працівник, начальник колонії бере приватні замовлення на виготовлення виробів з дерева та заробляє на цьому (дружина особи, що знаходиться у Донецькій ВК № 124).

Адміністрація колонії говорить сину, що такої держави як Україна немає, ніхто нікого не будуть переводити, вони будуть сидіти від дзвінка до дзвінка і будуть працювати «на благо молодій республіці». В червні 2016 року, проводили анкетування засуджених, чи хочуть вони відбувати покарання на підконтрольній Україні території, приблизно 45–50 засуджених сказали, що хочуть перевестися. Потім майже усі ці люди сиділи на підвалі. Офіційні причини інші, але після цього до них почали чіплятися під різними приводами (опитаний Ф, який знаходився у Краснолуцькій ВК № 19).

Після того, як особа внесена до списків, на неї згодом складається анкета із фотографією та інколи надаються матеріали особової справи. Частиці засуджених матеріали особової справи не поверталися, як і особисті документи. Зокрема, деяким засудженим не повертають українські паспорти. Від моменту подання заяви на переведення до самого переведення часто проходить від трьох місяців до трьох років.

Про те, що засуджених скоро передадуть українській владі, вони звичайно дізнаються за декілька тижнів. Однак деякі з них дізнавалися про майбутнє переведення всього за декілька днів, а то й за день. Майже всі групи засуджених вивозили за однією й тією ж схемою. Кожному з них дозволяли взяти із собою лише одну сумку речей. Перед тим, як засуджений покидав колонію, його обшукували. При цьому іноді забирали усе цінне. Потім групи засуджених звозили до Донецького СІЗО № 5, де залишали на декілька тижнів.

Я виїжджала через Уполномоченого Верховної Ради України по правам человека (омбудсмен Лутковская). Она беспокоилась за эти списки. Меня вызвали в дежурную часть, принесли вещи. Нас с осужденной Л. закрыли в подвале (мы с ней оказались в первом этапе). Мы весь день там сидели. Нас там покормили один раз. Закрыли в подвале для того, чтобы лагерь не «всколыхнулся». Очень многие хотели вернуться (опитана С., що знаходиться у Сніжинській ВК № 127).

Врешті, усю групу евакуйованих вивозили із Донецького СІЗО № 5, доставляли до місця передачі. Передача проводилася наступним чином: з двох боків зупинялися автобуси. Члени НЗФ випускали засуджених із автобуса, засуджені йшли десять — двадцять метрів до лінії зіткнення, переходили її і заходили в такий самий автобус. Там називали своє прізвище та ім'я по батькові.

Коли нас привезли, виявилось, що на нас не зробили документи з печатками. Ми вже були готові їхати, а вони нас повернули. Довелося ще кілька тижнів просидіти (опитаний П., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Поки був у Донецькому СІЗО, було важко. Із собою я майже ніякі речі взяти не зміг, а там

навіть ковдри не давали. Змерз весь (опитаний К., що знаходився у Єнакіївській ВК № 52).

Після переведення засуджених частіше за все привозили до Маріупольського чи Бахмутського СІЗО, де вони знаходилися декілька тижнів до розподілення для відбування покарання до однієї з установ на території, підконтрольній уряду. У цей період зазвичай із засудженими проводили бесіди представники органів влади та міжнародних організацій

Звільнення з місць позбавлення волі на непідконтрольній уряду території

Засуджені могли бути звільнені із УВП на непідконтрольній уряду території за різних умов. Тому їх можна умовно поділити на декілька груп. Перша з них — засуджені, які звільнилися після відбуття усього строку покарання. Такі засуджені зазвичай отримували довідку про відбуття покарання, яка була засвідчена печатками т. зв. «ДНР» або «ЛНР». Така довідка не мала юридичного значення на території України, але зазвичай із нею засудженим вдавалося перетнути лінію зіткнення.

Паспорт громадянина України рідко повертали тим, хто планував залишитися жити на непідконтрольній уряду території. При звільненні засудженим наполегливо пропонували оформити так званий «паспорт громадянина Л/ДНР». Тим, хто не погоджувався, інколи погрожували. Також у «ДНР» засуджених змушували ставати на облік у місцевих квазі-державних органах, якщо засуджені не покидали окуповану територію. Але загалом, у таких засуджених не виникало проблем із перетином лінії зіткнення.

Был освобожден 22.03.2016 года согласно постановлению Краснолучского городского суда «ЛНР». Мне выдали справку об освобождении с печатью «ЛНР» и говорят, иди становись на учет по месту проживания (Перевальский район Луганской области) и получай паспорт гражданина «ЛНР». Я вместе с гражданской женой пришел в местную милицию, где мне предложили (майор Перевальского отделения «ЛНР» Олейник и участковый инспектор майор Игорь Пилипенко) получить паспорт гражда-

нина «ЛНР» и, шутя, сказали — «Смотри, какой красивый, бери и молчи!». Твои украинские документы находятся в деле, ты их никогда не получишь, можешь быть свободным. После этого я поехал в исполнительную службу так называемой ЛНР, где мне сказали, что пока я не устроился на работу, должен ходить убирать город Перевальск бесплатно, если я этого не буду делать, меня снова могут задержать.

Посмотрел я на это все и решил ехать в Украину. Так как я от паспорта «ЛНР» отказался, то обратился на прямую линию СБУ, а также обратился к местным знакомым, которые помогли мне перейти пост «ЛНР», на котором в то время стояли «Донские казаки», на украинской территории меня уже встретили сотрудники СБУ которым я давал пояснения (опитаний О., що відбував покарання у Краснолуцькій ВК № 19).

Документи мої адміністрація «втратила» — сказали, що мого паспорта немає в особовій справі, дали мені тільки довідку про звільнення ЛНР-ську. Я їхав через Артемівськ, мене запитали — куди їдеш, я відповів, і мене нормально пропустили (опитаний П., що відбував покарання у Краснолуцькій ВК № 19).

Гірше було тим, кого так звані квазі-судові органи влади «Л/ДНР» звільнили умовно-достроково або за хворобою. Рішення таких органів не мали ніякої юридичної сили, а тому такі засуджені могли бути затримані на території України для продовження відбування покарання. Знаючи це, багато хто із засуджених залишався на непідконтрольній уряду території до закінчення строку покарання.

У деяких засуджених все ж виникали проблеми із перетином ЛЗ. Такі проблеми найчастіше були пов'язані із відмовою на території, контрольованої урядом, у перетині ЛЗ. Однак після 2016 року таких скарг від засуджених майже не надходило. Також деякі скаржилися, що їх відмовляються ставити на облік за місцем проживання у правоохоронних органах після перетину ЛЗ або починають погрожувати додатковим покаранням — повторним відбуттям того ж самого строку на території, підконтрольній уряду. Однак такі скарги мали поодинокий характер.

13. ПРАВОВА ДОПОМОГА ЗАСУДЖЕНИМ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В ОРДЛО, ЧИ ПЕРЕВЕДЕНІ НА ПІДКОНТРОЛЬНУ ТЕРИТОРІЮ

Засуджені, які все ще відбувають покарання в ОРДЛО, і засуджені, які вже були переведені, вимагають різної юридичної допомоги.

Головним бажанням багатьох засуджених із першої групи є переведення із ОРДЛО до УВП на контрольованій урядом території. Тому й правова допомога таким засудженим полягає у допомозі в написанні заяв до Уповноваженого ВР з прав людини щодо включення до списків осіб, які бажають бути переведеними, а також надання усних консультацій щодо можливості звернення до інших органів державної влади та необхідності звернення із заявою до квазі-державних органів Л/ДНР. Зазвичай самі засуджені не мають можливості направляти заяви до Уповноваженого через відсутність поштового сполучення. Часто за них це роблять родичі або знайомі, а у разі відсутності останніх — і юристи громадських організацій.

Також можливе звернення до інших органів державної влади, як-то: Мін'юсту та СБУ. На Мін'юст безпосередньо покладено обов'язок щодо захисту прав засуджених, однак, як показала практика, звернення до нього є неефективним, а у процесі переводу засуджених співробітники міністерства участі не беруть і невідомо про наявні спроби Мін'юсту владнати ситуацію за допомогою міжнародних організацій, тощо. Що ж до СБУ, то цей орган бере участь у переговорах щодо звільнення заручників, але оскільки засуджені на непідконтрольних уряду територіях не прирівняні у статусі до полонених, то і переговори щодо них СБУ не веде.

Також для засуджених можливе звернення до ОБСЄ, МКЧХ, ММПЛ та інших міжнародних організацій. Однак, на жаль, такі звернення теж виявилися малоефективними. Хоча, за інформацією самих опитаних, декілька засуджених були переведені з тимчасово окупованої території саме завдяки цим міжнародним організаціям. Особливо це стосується важко хворих засуджених.

Засуджені, які вже були переведені із ОРДЛО зазвичай бажають отримати матеріальну та моральну компенсацію за те, що довгий час знаходилися під контролем НЗФ. Тому допомога таким засудженим полягає у підготовці заяв про вчинення кримінального правопорушення та супроводженні відкритого кримінального провадження. Кримінальні провадження відкриваються за фактом залишення у небезпеці засуджених на непідконтрольних уряду територіях (ст. 135 КК України). На сьогоднішній день юристам відомо про більш ніж 50 таких проваджень. Однак у жодному з них не повідомлено про підозру жодній особі та жодне провадження не передано до суду.

За умов неефективності національних засобів правового захисту можлива також підготовка заяв до ЄСПЛ. Такі заяви вже були підготовлені щодо порушення Статті 3 Конвенції (заборона катування та іншого жорстокого або такого, що принижує людську гідність, поведження), Статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність), Статті 8 Конвенції (право на приватне життя), Статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту). У деяких випадках засуджені скаржилися на порушення права на справедливий суд (Стаття 6 Конвенції) у випадках, коли вони були засуджені квазісудовими органами Л/ДНР.

До сьогоднішнього дня практика ЄСПЛ ще не знала випадків, коли б держава залишала засуджених напризволяще під контролем збройних груп. Тому, якщо у даній категорії справ буде прийняте рішення, воно буде пілотним і присвячуватиметься принципово новому питанню у роботі ЄСПЛ.

Показово, що заяви до ЄСПЛ можуть бути підготовлені як у разі перебування засуджених в ОРДЛО на момент звернення до суду, так і у разі, коли засуджені вже були переведені. Всього нами було підготовлено близько 40 таких заяв. Усі вони знаходяться на розгляді у Суді та визнані прийнятними на первинному етапі.

Для надання правової допомоги громадськими організаціями було організовано декілька телефонних ліній. Засуджені також могли звертатися на «Гарячу лінію», яка у 2014 році була організована для ВПО, мешканців «сірої зони»

та громадян, які залишилися на непідконтрольній уряду території. Зазвичай робота із засудженими включала їх опитування (інтерв'ювання) та у разі необхідності — надання юридичної допомоги. При чому, така допомога рідко обмежувалася лише усною консультацією, а частіше включала підготовку проектів різних процесуальних документів.

Правова допомога засудженим також надавалася під час поїздок до установ, в яких відбувають покарання переведені засуджені. Правозахисники також інтерв'ювали тих свідків подій, які вже знаходяться поза контролем НЗФ та тих в'язнів, хто все ще залишається на непідконтрольній уряду території. Робота із ними включала тривалі бесіди, а також подальший юридичний супровід їх справ.

За весь час АТО до юристів різних правозахисних організацій звернулися більше 200 засуджених, які бажали бути переведеними із тимчасово окупованої території. Ще приблизно 50 написали листи з проханням надати правову допомогу вже після переведення. Водночас, юристи мають констатувати, що вони не можуть гарантувати засудженому передачу його з ОРДЛО до інших регіонів України навіть у випадку, коли виконані усі юридично значимі дії.

Як неодноразово зазначала Уповноважена ВР з прав людини, остаточне рішення про те, чи передавати конкретного засудженого, приймають збройні групи⁶⁶. На їх рішення на сьогоднішній день важко вплинути. Немає ні міждержавних домовленостей щодо передачі засуджених, ні правового механізму. Тому жодна правова допомога не може бути ефективною у таких умовах, коли процес передачі має політичний характер.

Окремо слід зазначити, що міжнародним організаціям, які наразі працюють на непідконтрольних уряду територіях на сході України, не дивлячись на неодноразові прохання, за більше ніж чотири роки конфлікту, так і не вдалося домогтися доступу до місць несвободи, які контролюють НЗФ та конфіденційного спілкування з особами,

⁶⁶ Інформація надана у відповіді на інформаційний запит.

які наразі там перебувають. Зокрема, інформація про відсутність доступу до місць несвободи, які знаходяться на непідконтрольних уряду територіях, міститься у доповідях ММПЛ. Це, на нашу думку, свідчить про усвідомлення представниками незаконних органів усього комплексу порушень прав людини та жорстокого поводження з в'язнями в УВП та СІЗО, небажання змінювати та намагання приховати дану ситуацію.

14. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Продовжити переведення в'язнів з ОРДЛО на підконтрольну територію, інтенсифікувати для цього перемовини, в тому числі в рамках Мінських домовленостей.

Врегулювати законодавчо статус осіб, які відбувають покарання на непідконтрольній уряду території Донецької та Луганської областей, та осіб, які були переведені на підконтрольну територію, ухваливши законопроект № 8560 від 5 липня 2018, врахувавши при цьому таке:

- встановити терміни підготовки та подання до суду клопотань центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання покарань та пробації, для врегулювання статусу зазначених у законопроекті осіб;
- удосконалити компенсаційні заходи, пов'язані з врегулюванням правового статусу осіб, стосовно яких порушено порядок виконання вироку, врахувавши різні умови утримання осіб в місцях несвободи, що розташовані в Криму та на сході України.

Забезпечити доступ представників міжнародних організацій, які працюють на непідконтрольних уряду територіях, до засуджених в УВП та СІЗО.

Вжити заходів щодо розслідування та притягнення до відповідальності винних у залишенні в'язнів в небезпеці на непідконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей, загибелі та пораненні в'язнів.

ДОДАТОК. ОПИС ФАКТІВ

I. ЛУГАНСЬКИЙ СЛІДЧИЙ ІЗОЛЯТОР

Адреса: 91002 м. Луганськ, вул. 24 лінія, 4.
Рівень безпеки: установа призначена для тримання осіб, відносно яких вибраний запобіжний захід — утримання під вартою; засуджених до позбавлення волі, відносно яких вирок не вступив в законну силу; осіб залишених для роботи по господарському обслуговуванню; залишених або перевезених з інших ВК або СІЗО.
Дата захоплення: червень 2014 року.
Виробництво: немає.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Перші звуки обстрілів ув'язнені почули в травні 2014 року. В червні 2014 року снаряди падали уже в безпосередній близькості від установи. До так званої першої Мінської угоди⁶⁷ у вересні 2014 року, обстріли прилеглих територій та обстріли з прилеглих від закладу територій тривали регулярно. Хоча прямих попадань на територію СІЗО та руйнувань будівель не було, були попадання снарядів поряд з установою, періодично на територію залітали осколки.

Влітку 2014 року до Луганського СІЗО почали заходити люди у форменому одязі, без розпізнавальних знаків. З моменту захоплення у СІЗО відчувалася нестача персоналу. На кожному поверсі має бути свій «корпусний», а «корпусний» був на двох поверхах. Не вистачало інспекторів. Багато звільнялось, тому що вони вже не отримували українську заробітну плату. Ніхто нікого не примушував залишатися — хто бажав, той працював, кого щось не влаштовувало, той звільнявся.

⁶⁷ https://uk.wikipedia.org/wiki/Мінські_угоди

Головна проблема того часу в УВП — доступ до справедливого правосуддя. Осіб, по кримінальних справах яких тривали судові процеси, через регулярні обстріли міста, перестали возити на судові засідання ще в середині літа 2014 року. У багатьох випадках вони не могли брати участь у судових засіданнях через відеоконференцію, адже в установі не було світла.

Не зважаючи на постійні обстріли, ніяких дій для організації евакуації ув'язнених з Луганського СІЗО не здійснювалися або опитаним про це було невідомо. Особи, які утримувалися в даній установі мали змогу отримувати інформацію з телебачення. Один з них повідомив, що восени 2014 року бачив сюжет по місцевому телебаченню, де начальник Луганського СІЗО сказав, ніби ув'язнені не захотіли переїжджати на підконтрольну Україні територію. Хоча ніяких роз'яснень чи опитування ув'язнів з цього приводу не відбувалося.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

В грудні 2014 року бойовики захопили приміщення пенітенціарної служби в м. Луганську і з нового року вона вже була повністю під їх контролем. Однак агітацію ув'язнів до вступу в НЗФ вони не проводили. Правила внутрішнього розпорядку установи стали більш жорсткими у порівнянні з тими, що були до захоплення.

Загальною проблемою все ще залишалася робота судів та правоохоронної системи. З особами, які перебували під вартою за рішеннями українських судів, ніякі слідчі дії не проводилися довгий час. Люди знаходилися в СІЗО без всяких на це підстав та пояснень роками. Деяким з них пропонували квазі-угоду зі стороною обвинувачення, згідно з якою вони мали визна-

ти себе винним, а в обмін їм призначать м'яке покарання.

Були також зафіксовані випадки жорстокого поводження із засудженими. Багато скарг стосувалися регулярних, декілька раз на місяць, побоїв ув'язнених невідомими особами в масках. Зафіксовано наслідки цих побоїв у вигляді тяжких травм, а також — смерть одного затриманого. За деякими повідомленнями, практика таких побоїв в Луганському СІЗО та інших колоніях Луганської області припинилася на початку 2018 року.

3. Умови тримання під вартою

Влітку 2014 року в СІЗО практично два місяці не було світла. Через це засуджених не виводили на прогулянки, вони не могли користуватися мобільним зв'язком та взагалі повідомити рідним, що вони живі. У цей час водопостачання зберігалось, але воду часто брали з резервуарів та розносили по камерам у відрах. Тоді використання води обмежили до одного — двох відер на день. Тому митися і прати речі було дуже важко. До бані нікого не виводили.

Одразу в ізоляторі розпочалися проблеми з їжею, годувати зовсім перестали, ув'язні виживали тільки за рахунок своїх близьких та знайомих, які постійно приносили продукти харчування. Під час блокади м. Луганська продукти до СІЗО не завозилися взагалі, а ті засуджені, родичі яких не могли дістатися до м. Луганськ, ледве виживали через голод. Була зменшена в шість разів пайка хліба, а також — пайка чаю, цукру. Годували один-два рази на день. Після закінчення блокади харчування трохи налагодилося, але не до кінця. З гуманітарної допомоги засуджені, за їх словами, майже ніколи не отримували харчі через те, що гуманітарну допомогу забирало собі керівництво колонії.

Ситуація з харчуванням почала покращуватися на початку 2015 року. До СІЗО стала надходити гуманітарна допомога, хто саме надає її — опитаним невідомо. Наразі скарги на неналежне харчування відсутні. Наші співрозмовники відмічають, що кормлять ув'язнених зараз так, як і було, коли установа перебувала під контролем України.

Більшість опитаних вказали на неналежний рівень медичної допомоги — в медичних частинах або були відсутні необхідні ліки, або були в наявності тільки елементарні. Для надання лікування в медичній частині хворим пропонувалося звернутися до рідних для забезпечення їх необхідними ліками.

II. ДОНЕЦЬКИЙ СЛІДЧИЙ ІЗОЛЯТОР № 5

Адреса: 83086 м. Донецьк, вул. Кобозєва, 4.
Місцезнаходження: знаходиться у Куйбишевському районі м. Донецька, який піддавався особливо масивним обстрілам.
Рівень безпеки: установа призначена для тримання осіб, відносно яких вибраний запобіжний захід — утримання під вартою; засуджених до позбавлення волі, відносно яких вирок не вступив в законну силу; осіб залишених для роботи по господарському обслуговуванню; залишених або перевезених з інших ВК або СІЗО; осіб що відбувають покарання у вигляді арешту; осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.
Дата захоплення: червень 2014 року.
Виробництво: 4 швацькі майстерні, картонажний цех, столярний цех, цех переробки вторинної пластикової сировини.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

21 квітня 2014 року відбувся останній етап засуджених з Приазовської колонії № 107 (м. Маріуполь) в Донецький СІЗО № 5. В СІЗО № 5 разом з особами, що перебували під слідством, знаходились ув'язні, відносно яких вирок суду набув чинності, але вони були направлені на проходження медичних комісій в місто Донецьк.

Перші вибухи біля установи почали лунати у червні 2014 року. Достеменно невідомо, коли співробітники УВП перейшли на бік НЗФ, але вже з червня вони ходили на службу без знаків роз-

різнення. В серпні 2014 року в засобах масової інформації⁶⁸ з'явилися повідомлення про захоплення незаконними збройними формуваннями «ДНР» слідчого ізолятора Донецька з майже 2000 арештованих чоловічої та жіночої статі.⁶⁹

У серпні — вересні 2014 року члени НЗФ пропонували засудженим взяти участь у бойових діях. Для цього до колонії прийшли невідомі люди у військовій формі, які складали списки усіх бажаних бути звільненими у разі прийняття до складу так званого «ополчення».

Засуджені та заарештовані негативно відносились до подій, які відбувались. Вони хвилювались за свою долю під час воєнних дій. Частина з них виражала проукраїнські позиції у розмовах між собою, а також у розмовах з адміністрацією. Однак навіть тоді, до захоплення УВП членами НЗФ, керівництво жорстоко карало за проукраїнські погляди. Деяких засуджених відправляли до карцеру або накладали інші стягнення, а пізніше — могли бити за вираження підтримки державній владі.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

Влітку — восени 2014 року навколо Донецька відбувалась активна фаза бойових дій, місто потрапляло під обстріли. Безпосередньо в СІЗО потраплянь не було, але були потрапляння поруч. Декілька разів під час обстрілів особи, які перебували в СІЗО, вимушені були лежати на підлозі через вибухи, які були поруч. Через вибухи вилітало скло в камерах.

Одного разу, під час обстрілу засуджені почали кликати персонал СІЗО з вимогою відкрити камери — настільки сильні були вибухи. Однак персонал УВП в той час ховався у бомбосховищі, тому камери ніхто не відчинив.

Засуджені щоденно звертались до керівництва СІЗО з проханнями про повернення до місць

постійного відбування покарання. На це керівництво ізолятора відповідало відмовою. Невелика група засуджених (30 осіб) залишилася у СІЗО через збіг обставин. На момент загострення бойових дій їх етапували з однієї УВП до іншої, але етап був призупинений через небезпеку для життя та здоров'я засуджених. Так вони і залишилися у м. Донецьк.

Деякий час частина ув'язнених знаходилась в так званих «транзитних» камерах (25 осіб на 22 нари, камера загальною площею 18 квадратних метри). Потім, у відповідь на численні скарги, ці ув'язнені були розселені на 2 камери по 10 осіб в кожній.

3. Умови тримання

Харчування з квітня до кінця жовтня 2014 року) було звичайним, за винятком перебоїв з хлібом. Була зменшена пайка хліба, з донецького хлібокомбінату в СІЗО завозили «некондицію». Коли в СІЗО закінчилися продукти харчування, завезені ще при українській владі, харчування значно погіршилося: засуджених годували вареною на воді капустою, подрібненою пшеницею, приготованою без додавання жиру та спецій. Хліб був сирым, з нього можливо було вижати воду. Вживання такого хлібу призводило до болі в шлунку.

Медична допомога не надавалась взагалі. Лікарі відмовлялися працювати. Засудженим доводилося лікуватися «народними методами».

Часто не було світла і води. Воду давали на 1–2 години в день. Душ засудженим надавався дуже рідко. В камерах завелися комахи (клопи та білизняні воші), засудженим довелося викинути деякі речі, які були ушкоджені комахами.

Температура в камерах в зимовий час значно знижувалась. Засудженим доводилося закривати щілини у вікнах власними силами, а також одягати зимовий одяг в камері. Централізованого опалення не здійснювалося. Засуджені вимушені були зігріватися за допомогою «буржуйок», паливо для яких, отримували від родичів.

Крім того, невідомі особи в камуфляжній формі без розпізнавальних знаків проводили в камерах обшуки. Під час обшуків вони забирали особисті речі, знищували українські документи

(особисті документи, рішення судів з українськими печатками, тощо).

Наприкінці жовтня 2014 року було сформовано 2 жіночих етапи зі слідчого ізолятору в Сніжнянську колонію № 127, що знаходиться на підконтрольній «ДНР» території. Засуджені не погоджувались продовжувати відбувати покарання в колонії «ДНР» замість виправної установи на підконтрольній українській владі території, в якій у них залишились особисті речі та з якої вони потрапили в СІЗО. Цю категорію засуджених осіб вивозили з СІЗО в наручниках, застосовуючи силу.

III. БРЯНКІВСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНИЯ № 11

Адреса: 94190 м. Брянка Луганської області.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для чоловіків, які раніше відбували покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Дата захоплення: осінь 2014 року.

Виробництво: виготовлення сітки «Рабиця», колючого дроту та загороджень.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

На початку АТО, влітку 2014 року, поблизу колонії постійно лунали постріли неподалік у яру так звані «ополченці» влаштовували тренування.

Напружена ситуація призвела до звільнення персоналу УВП. За чотири місяці з початку воєнних дій з УВП звільнилися практично всі офіцери, а їх місця зайняли ті, хто раніше працював на нижчих посадах. Так, приміром, начальником колонії став Данильченко, який раніше займав посаду першого заступника.

Із початку конфлікту фіксувались випадки, коли озброєні люди у військовій формі за згодою адміністрації обирали конкретних в'язнів, перевдягали їх у військову форму та виїжджали з ними в невідомому напрямку. До колонії вони не поверталися.

Перебої з постачанням продуктів харчування почалися влітку 2014 року. Засуджені почали сут-

тєво недоїдати, були дні, коли вони їли тільки раз на день порцію пісної каші. Така ситуація тривала близько 4 місяців. Пізніше, коли почала надходити гуманітарна допомога з Росії, постачання продуктів харчування потроху налагодилося.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

Після захоплення установи, всі можливості щодо застосування пільг по умовно-дostroковому звільненню були скасовані. За словами респондента, раніше в'язні теж працювали практично безкоштовно, отримуючи копійки, але вони могли претендувати на умовно-дostroкове звільнення. Тепер такої можливості не було. Коли підходив чийсь термін по УДЗ, могли записати в порушення поведінки наявність телефону, тим самим звести нанівець можливість достroкового звільнення. Існувало негласне правило: «хочеш — користуйся телефоном, але будеш на гачку».

IV. АЛЧЕВСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНИЯ № 13

Адреса: вул. 94200 м. Алчевськ Луганської області.

Рівень безпеки: лікувальний заклад середнього рівня безпеки для засуджених, хворих на туберкульоз.

Дата захоплення: березень 2015 року.

Виробництво: немає.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Починаючи з березня 2014 року в колонії по телебаченню (телевізор є в кожному відділенні, у кімнаті відпочинку) йшла масована пропаганда по російським каналам проти України.

Влітку 2014 року, починаючи з червня, навколо міста Алчевськ відбувались активні бойові дії. На той час в колонії відбували покарання близько 100 засуджених, які були розподілені на 10 від-

ділень відповідно до виду та ступені захворювання. Кількість медичного персоналу (в тому числі лікарі) колонії складало приблизно 50 осіб.

Бойові дії відбувались поруч, зокрема, біля селища Михайлівка та виправної колонії № 15 міста Перевальська Луганської області, що було добре чути на території установи. Під час вибухів в Михайлівці (за декілька кілометрів від колонії), в колонії тремтіли вікна. Безпосередньо колонія обстрілам не піддавалась. Але під час обстрілів хвилювались і засуджені, і персонал колонії. На вході в колонію персонал здавав свої телефони і, фактично, втрачав зв'язок із зовнішнім світом. Де вибухнуло — незрозуміло, а вдома залишились рідні та близькі.

В травні-червні 2014 року в колонію приїхали представники російської армії з Луганська. Приїхали на легковому автомобілі, надали адміністрації колонії номер телефону і попередили, що якщо будуть якісь провокації (наприклад, стрільба в колонії), треба до них телефонувати і вони протягом 5–10 хвилин приїдуть і будуть розбиратися. Ця інформація неофіційно була доведена до персоналу. По їх говору було чути, що вони не місцеві, і навіть не з України. По формі та вишкілу було зрозуміло, що це кадрові офіцери, були одягнені в камуфляж, але без знаків відмінності. Вони приїжджали лише один раз.

Збройного захоплення колонії не було. Призначене українською владою керівництво колонії змінило підпорядкування на «ЛНР».

Ближче до червня 2014 року в районі Алчевська з'явилися блок-пости, що ускладнило можливість родичам приїхати в колонію на побачення, привезти їжу та інші речі. Це негативно відображалось на засуджених і психологічно, і матеріально. Відповідно до отриманих свідчень, значна частина охоронців колонії в цей час брали відпустку, виходили підробляти на блок-пости в якості «ополченців».

До червня 2014 року співробітники колонії своєчасно отримували заробітну платню. Як тільки розпочались пограбування банків (спочатку Приватбанк, потім Ощадбанк та інші) виплати припинились. Потім на банківську картку ще переводились якісь гроші, але була проблема з банкоматами, не було грошей на пошті. Із за-

тримками заробітна плата нараховувалась орієнтовно до жовтня 2014 року. Потім до березня 2015 року взагалі не було ніякої заробітної плати.

Починаючи з червня 2014 року в колонії почалися проблеми з постачання ліків та харчування, а також проблеми з відвідинами осіб, які мають родичів на підконтрольній українському уряду території України.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

В березні 2015 року української символіки вже не було, охоронці носили іншу форму одягу, з нашивками «ЛНР». Склад адміністрації УВП також змінився. Приміром, до складу співробітників колонії був зарахований 18–19 річний громадянин Росії з Іркутська.

З березня 2015 року почали нараховувати заробітну плату персоналу в російських рублях. Рівень заробітної плати для працівників колонії, з розрахунку 1 гривня до 2 рублів, залишився майже на тому ж рівні.

Починаючи з грудня 2014 року «ЛНР» почала забезпечувати колонію російськими медикаментами.

У зв'язку із припиненням роботи прокуратури та суду, засудженим, в яких закінчувався строк покарання, за домовленістю готувались документи на звільнення, видавалась довідка з печаткою «ЛНР». На це засуджені реагували дуже негативно, адже в колонії відбували покарання засуджені з усієї території України і більшість з них бажала покинути тимчасово окуповану територію.

Наразі колонія працює в робочому режимі. Змінився лише контингент засуджених — за останній час було засуджено до позбавлення волі багато членів НЗФ за мародерство. Загальна кількість засуджених зменшилась приблизно до 80 осіб. Персоналу також стало менше.

3. Умови тримання

З червня 2014 року через бойові дії шляхи до УВП були відрізані, тож адміністрація колонії використовувала ті продукти та медикаменти, які

можна було знайти поруч з колонією. Щодо харчування засуджених, то раціон загалом не змінився, але зменшилися порції.

З травня 2014 року почалися проблеми з електро- та водопостачанням. Спочатку адміністрація повідомляла, що колонія економить. Вдень не було світла, води. Світло відключалось навіть у нічний час. За відсутності світла не працювали холодильники, в яких зберігалась їжа, що, звісно, негативно впливало на її якість.

Відсутність води суттєво вплинула на процедури з дезінфекції. Коли до лікаря приходив хворий, він мав вимити руки, зробити огляд, потім знову провести дезінфекцію. Все це робили з використанням води із пластикових пляшок. Та сама проблема виникла з якісним миттям полів із застосуванням дезінфекційної суміші.

З профільними (протитуберкульозними) ліками, ліками для хворих СНІДом завдяки запасу до кінця 2014 року в колонії проблем не було. З медикаментами загальної групи були проблеми. Туберкульоз — складне небезпечне інфекційне захворювання, а у багатьох засуджених була не тільки початкова стадія захворювання, але й інші стадії, до того ж ускладнені супутніми захворюваннями, в тому числі СНІДом.

Виникали проблеми й з ліками загальної групи. Якщо починалась нежить, аспірин видавався тільки в самих тяжких випадках. Ін'єкції також були обмежені і використовувались для тяжко хворих. Процедури загального характеру для хворих були суттєво урізані.

V. КРАСНОЛУЦЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ (№ 19)

Адреса: вул. Миру 20, м. Хрустальний, м. Боково-Хрустальне (до 2016-го — м. Вахрушево-2), 94562, Луганська область (10 км. у західному напрямку від міста Красний Луч).

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі.

Дата захоплення: листопад 2014 року.

Виробництво: вироби з дроту, шахтарське обладнання, виробництво цегляних блоків, металообробка.

Планове наповнення: 2100 засуджених.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

За час конфлікту колонія під обстріли не потрапляла, тільки в серпні 2014 року було декілька обстрілів прилеглих територій. На територію колонії залітали осколки. В будівлях вібрувало скло в вікнах та підлога, але безпосередньо влучань снарядів не було. Через обстріли засуджені весь час знаходилися в бараках, декілька раз, коли були сильні обстріли, їх спускали в підвали. За словами одного із засуджених, у 2014 році декілька раз були влучання снарядів в промисловій зоні колонії. Жертв не було.⁷⁰

Засуджені бачили, як падав підбитий Боїнг МН-17. Один з опитаних зазначив, що влітку та в кінці 2014 року бувало, що поряд з колонією стояла військова техніка і здійснювала обстріли. Засуджені також бачили та чули як стріляли поряд з колонією по літакам та безпілотникам.⁷¹

За наявної інформації, захоплення установи, як такого, не було. В 2014 році, коли поблизу йшли активні бойові дії, співробітників колонії майже не було на території. Майже до 2015 року діяли українські закони, засуджені звільнялися по амністії, умовно-достроково, згідно з українським законодавством. В листопаді чи грудні 2014 року співробітникам колонії Україна перестала платити заробітну платню, багато співробітників звільнились з роботи, але більша частина залишилась.⁷² Змінилось керівництво колонії (приблизно 2015 року), замінили тих, хто займав керівні посади. В листопаді 2014 року співробітники колонії не мали шевронів. З 2015 року ввели свою форму зі знаками УИН (управління исполнення наказаний) і поліція «ЛНР»⁷³. Один з опитаних знає про приблизно 5 співробітників

⁷⁰ Дата інтерв'ю 21.08.2017.

⁷¹ Дата інтерв'ю 28.11.2017.

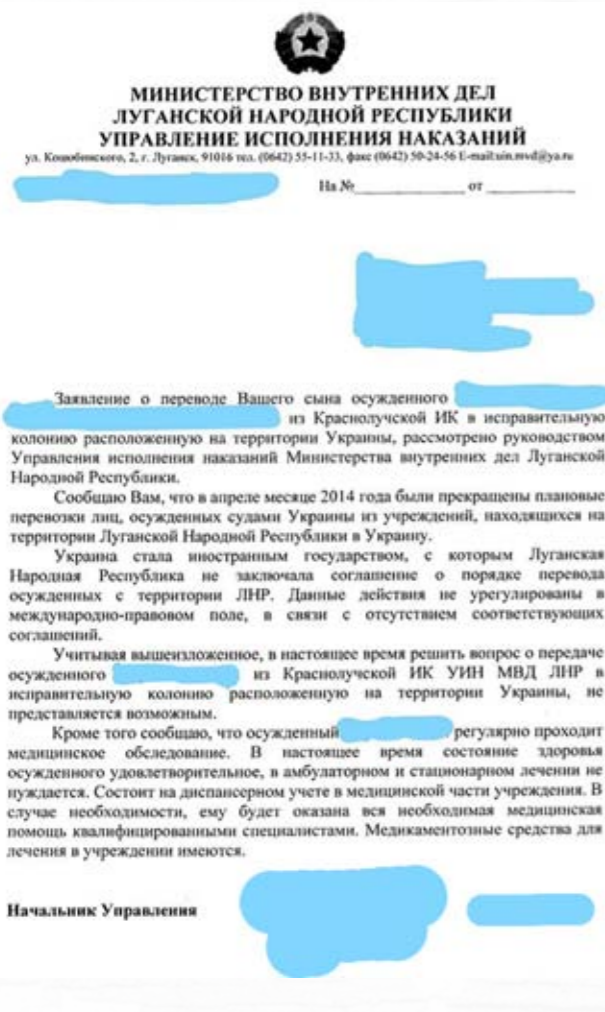
⁷² Дата інтерв'ю 16.08.2017.

⁷³ Дата інтерв'ю 18.08.2017.

колонії, які поїхали, не стали працювати на так зване «ЛНР».⁷⁴ Один із засуджених вважає, що співробітники залишилися працювати на так зване «ЛНР» тому, що не могли залишити свої сім'ї, можливо, і засуджених не могли залишити⁷⁵.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

На початку 2015 року, на територію колонії зайшли люди у військовій формі з російськими шевронами, в масках, озброєні автоматами і пістолетами, з собаками. У одного був кулемет. (Автомати були 74, більш нові, ніж використовували раніше у них). Якщо комусь хтось не сподобався (наприклад, не так повернувся), били засуджених прикладами, дубинками. Деякі засуджені після цього лежали в санітарній частині⁷⁶.

⁷⁴ Дата інтерв'ю 21.08.2017.

⁷⁵ Дата інтерв'ю 28.11.2017.

⁷⁶ Дата інтерв'ю 23.08.2017.

Після цього такі рейди робили приблизно кожні 3 місяці, однак вже без зброї і без жодних знаків розрізнення. Після цього декілька засуджених попадали в медичну частину. Б'ють тих у кого до адміністрації колонії є якісь претензії, порушників режиму. В більшій мірі від цих побоїв страждають засуджені, які потрапили в ізолятор, та ті, що утримуються в камерах максимального рівня безпеки. За деякими повідомленнями в 2018 році таких побоїв в колонії не було.

Засуджені в колонії в обов'язковому порядку мали працювати. За словами опитаних, в т. зв. «ЛНР», якщо засуджений не працює, то у нього будуть порушення за невихід на роботу. Можуть посадити до карцеру. Заробітної плати за роботу в'язні не отримували.

На звернення до так званих органів «ЛНР» з проханням переведення засуджених для подальшого відбування покарання на підконтрольну Україні територію — приходять відмови.

3. Умови утримання

За свідченням більшості засуджених, умови утримання значно погіршилися. В колонії виникли проблеми з водою: води на території не було по три дні поспіль. Рідні засуджених збирали гроші для того, щоб пробурили свердловину. Засуджені самі її бурили. Тепер із неї можна кожен день набрати трохи питної води. Опалювали приміщення буржуйками, які також були куплені за гроші рідних засуджених. За їх рахунок також заготовлюється вугілля.

Крім того, засуджені зараз не можуть нікуди поскаржитися на порушення своїх прав. Один із опитуваних також зазначив, що коли колонія перебувала під контролем України, засуджені мали можливість грати в футбол, волейбол, були тренажерні зали. Зараз усе це засудженим заборонили⁷⁷.

Загалом, зараз в колонії перебуває від 700–750 до 1000 осіб. Раніше було більше, за свідченням одного із опитуваних — багатьох відпустили умовно-достроково в 2014 році. Крім того, засуджені зазначали, що до колонії перевели людей з Луганського СІЗО, для них готували бараки⁷⁸.

⁷⁷ Дата інтерв'ю 15.08.2017.

⁷⁸ Дата інтерв'ю 15.08.2017.

Харчування. З серпня 2014 року до початку 2015 року було дуже погано з харчуванням, готували тільки кашами. В селищі поряд заготовлювали капусту, завдяки цьому, приблизно три місяці, засуджені їли в основному кислу капусту. Засуджені самі купували зерно, у них була дробилка. На той час дозволяли рідним привозити їжу без обмежень. З голоду ніхто не помер.

Більш-менш харчування налагодилося влітку 2015 року, але все одно, було гірше, ніж коли колонія знаходилася під контролем уряду України. Тоді адміністрація колонії більш лояльно ставилася до засуджених, рідні могли надсилати більше продуктів, зараз — деякі продукти зовсім не дозволяють передавати, для деяких — зменшили обсяги⁷⁹.

Медична допомога. Медичні працівники в колонії є, однак в медичних частинах часто відсутні ліки. Найгірше з медичною допомогою було в 2014 та в 2015 роках. На той час не було штатних лікарів, був тільки один черговий. Багатьом засудженим необхідні ліки передавали родичі. До колонії декілька разів приїжджав Червоний Хрест. Після його приїзду у колонії з'явилися мінімально потрібні ліки.

VI. ПЕТРОВСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНИЯ № 24

Адреса: 94543 м. Петровське Краснолучанського району Луганської області.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Дата захоплення:

Виробництво:

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Влітку 2014 року місто Петровське потрапило в зону ведення воєнних дій. В серпні — вересні 2014 року розташована на території міста УВП по-

⁷⁹ Дата інтерв'ю 21.08.2017.

трапляла під обстріли. В результаті обстрілів колонії, була зруйнована її огорожа, представники НЗФ вели вогонь в безпосередній близькості від установи. Персонал та засуджені не постраждали.

Збройного захоплення колонії не було, призначена українською владою адміністрація колонії перепідпорядковувалась владі так званої «ЛНР».

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

Після захоплення УВП відбулось загальне посилення режиму, наприклад, збільшилась кількість обшуків та виїмок речей засуджених без будь-яких пояснень. Адміністрація проводила безпідставні обшуки та виїмки тричі на день

Під час проведення цих заходів за участю представників НЗФ відбувались випадки фізичного та психологічного насильства щодо засуджених.

3. Умови тримання

Суттєво погіршилась можливість отримання кореспонденції та підтримання зв'язків із зовнішнім світом. Була відсутня можливість користуватися телефонним зв'язком. Отримання посилок з території України стало неможливим.

Після погіршення харчування в 2014 році (зменшився раціон та відбувались незначні перебої з постачанням), в 2015 році загальна ситуація з харчуванням засуджених суттєво покращилася. У засуджених з'явилася можливість «нелегально» придбати продукти харчування.

Загальний рівень надання медичної допомоги знаходився на незадовільному рівні.

VII. КАЛІНІНСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНИЯ № 27

Адреса: 84647, Донецька обл., м. Горлівка.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Дата захоплення: 30 травня 2014 року.

Виробництво: цехи.

Планове наповнення: 700 чоловік.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

З 14 квітня 2014 року озброєні люди почали спроби захоплення міста Горлівки. Хитке становище в місті зберігалось до 14 травня 2014 року, після цієї дати місто було захоплено.

Обстріли в місті почалися в червні — липні 2014 року. В свою чергу місце розташування колонії дозволяє припускати, що в період проведення активних бойових дій, колонія могла потрапляти під обстріли, оскільки розташована на околиці міста. І неподалік від неї облаштовувались воєнні позиції так званих «ополченців», звідти здійснювались обстріли — туди стріляли у відповідь.⁸⁰

За свідченнями опитаних, які на момент початку АТО перебували в цій колонії, були потрапляння снарядів на територію закладу.

Перший снаряд впав на плацу, на проти друтого бараку, тоді було поранено двох засуджених та скло в бараку вилетіло. Пізніше, ще були попадання в «банно- пральне приміщення», в кришу — вона пошкоджена. Третій раз потрапляння було між гаражами, осколками пошкоджені стіни гаражів.⁸¹

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

За неофіційною інформацією захоплення колонії відбулось 30 травня 2014 року, коли «озброєні» люди захопили зброю та приміщення.⁸²

За офіційною інформацією станом на 24.07.2014 р., випадків незаконного звільнення засуджених не було, обстановка задовільна.⁸³

⁸⁰ <http://mediarnbo.org/2014/10/18/hronika-viyni-nadonbasi-vid-mitingiv/>

⁸¹ Дата інтерв'ю 22.06.2018.

⁸² <http://gorlovka.ua/News/Article/6672>

⁸³ <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/734385>

Згадування про силове захоплення колонії в офіційних і неофіційних джерелах — відсутні.

За інформацією осіб, які на той момент утримувалися в цій установі, як такого збройного захоплення колонії не було. Деякий час, приблизно на ділю співробітники адміністрації закладу ходили без шевронів, потім одразу у них з'явилися шеврони так званого «ДНР». Майже усі співробітники залишилися працювати на так зване «ДНР».⁸⁴

Періодичні обстріли прилеглих територій та колоній тривали до кінця 2016 року. На території закладу були попадання промислової зони, біля паркану, на плацу. При цих обстрілах, ніхто зі співробітників колонії не постраждав.⁸⁵

В кінці 2016 року стався збройний напад членів незаконних збройних формувань на колонію. В той вечір, засуджені хотіли подивитися футбол, але співробітники колонії відключили електропостачання. В'язні почали голосно стукати та вимагати дозволити подивитися телевизор. Це почули НЗФ, які перебували недалеко від установи. Зі зброєю вони увірвалися на територію. Спочатку покляли на землю співробітників закладу, засуджених примусили вишикуватися біля своїх бараків. Члени НЗФ стріляли над головами у людей, при цьому двох в'язнів було поранено. Одному з них, в наслідку ускладнень від поранення пізніше було ампутовано руку.

Зі слів свідків цієї події співробітники колонії намагалися не допустити цього. Намагалися не давати «ополченцям» ключі від бараків, навіть ховали їх, але все одно були змушені відкрити приміщення.⁸⁶

Зафіксовані випадки, коли в період інтенсивних бойових дій, на територію закладу члени НЗФ привозили для ремонту військову техніку. Ремонт військової техніки займалися засуджені.⁸⁷

3. Умови утримання

Харчування. В період інтенсивних обстрілів, харчування суттєво погіршилося. Було припине-

⁸⁴ Дата інтерв'ю 22.06.2018.

⁸⁵ Дата інтерв'ю 01.06.2018.

⁸⁶ Дата інтерв'ю 01.06.2018.

⁸⁷ Дата інтерв'ю 22.06.2018.

но дієтичне харчування хворих на туберкульоз, які проживали в окремих приміщеннях на території колонії. Наразі опитані вказують про неналежний рівень харчування, навіть в порівнянні з іншими колоніями в так званому «ДНР».

Медична допомога. Засуджені вказали на неналежний рівень медичної допомоги — в медичних частинах відсутні ліки, відсутні лікарі деяких спеціальностей. Забезпечення необхідними ліками хворих лягає на плечі рідних засуджених.

VIII. ТОРЕЗЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 28

Адреса: 86600, Донецька обл., м. Торез.

Рівень безпеки: середній рівень безпеки для чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі.

Дата захоплення: 8 травня 2014 року.

Виробництво: підприємство, що займається виготовленням: рештаків шахтних «СП-202», сітки «Рабиця» з дроту та тросу, огороження з колючого дроту. Три виду шахтних затягувань, протягання дроту, рідке мило, швейні вироби.

Планове наповнення: 500 чоловік.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Колонія знаходиться на півдні міста Торез. На близькій відстані розташовані кар'єр та терикон.

Обстріли прилеглих територій розпочалися на початку літа 2014 року. Недалеко від колонії знаходиться місто Сніжне і «Савур-Могिला». За контроль за цими «стратегічними місцями» велися запеклі бойові зіткнення. Над колонією майже щодня літали снаряди, падали поруч і на територію закладу потрапляли осколки.

9 липня 2014 року, близько 14 години 30 хвилин на чотирьох мікроавтобусах прибуло понад 50 невідомих озброєних осіб у масках та камуфляжах, з розпізнавальними знаками батальйону «Восток» та так званої ДНР. Керівництво колонії вийшло до сепаратистів з метою мирного врегулювання ситуації.

З метою збереження життя і здоров'я заручників, вимоги сепаратистів були виконані — 8 вказаних засуджених було виведено за межі зони, що охороняється, після чого сепаратисти повезли їх у невідомому напрямку.

Працівники і засуджені перебували в постійній небезпеці у зв'язку з бойовими діями у безпосередній близькості до колонії. Загроза життю була максимальна, а невідкладні заходи щодо переміщення персоналу і засуджених так і не були проведені.

Засуджені колонії чули, як впав Боїнг 777. Це було недалеко від колонії (6–7 км в с. Грабова). Засуджені бачили дим і відчували, як від вибуху здригнулась колонія. Потім почули про це з телебачення (липень 2014)⁸⁸.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

Остання згадка про функціонування колонії на ресурсі Державної кримінально — виконавчої служби України датована 08.05.2014 року. Після цієї дати новини щодо колонії більше не публікувались.⁸⁹

У вересні-жовтні 2014 року до колонії прийшли члени НЗФ у масках. Вони били засуджених, внаслідок чого у двох з них були зламані щелепи та ребра. Після цього так звані «ополченці» ще декілька разів заходили на територію колонії. Одного разу до бараків зайшли люди у військовій формі, озброєні. Вони зібрали всіх засуджених на плац, говорили, що потрібно підкорюватися новій адміністрації колонії. Якщо будуть втікати, то за колонією стоять автоматники та кулеметники, хто буде втікати — будуть розстрілювати. Засуджених питали, хто бажає воювати у так званому «ополченні». Погодилося близько 300 чоловік, але списки з їх іменами спалили.

До колонії почали привозити засуджених з інших колоній, у яких змінився режим утримання, також з Торезької ВК № 28 почали переводити засуджених в інші колонії, в кого після перегля-

⁸⁸ Інтерв'ю від 14.12.2017.

⁸⁹ <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/720853>

ду справ режим утримання не відповідав режиму в Торезькій виправній колонії № 28. Зараз в установі знаходяться і особи, яких було засуджено судами так званої «ДНР».

Було зафіксовано інформацію щодо пропонування участі в збройному протистоянню на стороні так званої «ДНР», декілька опитаних повідомили, що окремі засуджені виявили таке бажання, але через певний час повернулись в колонію.

3. Умови утримання

Загалом засуджені не заявляли про критичні умови утримання, але повідомляли про певні порушення та періодичну відсутність води, електрики та тепла.

Електрику та воду в УВП вмикали зранку та вечері, на декілька годин. Система опалення була пошкоджена під час обстрілів, і з того часу в колонії приміщення опалюють пічками «буржуйками».

Коли були сильні обстріли, водопостачання іноді зникало, але в колонії були резервуари з чистою водою по 20 тон. Цієї води вистачало, і нестачі води засуджені не відчували.

Засуджені повідомляли про відсутність необхідних засобів гігієни та отримання гуманітарної допомоги. Декілька разів їм видавали гуманітарну допомогу: зубні щітки, пасту, шампунь, туалетний папір, станки для гоління. Після цього видавали документи, щоб ставили підписи (на упаковках був намальований червоний хрест).⁹⁰

Харчування. Переважна більшість ув'язнених вказали на задовільне харчування. В окремі періоди були проблеми з приготуванням їжі, але не з її відсутністю.

Медична допомога. Переважна більшість опитаних вказали на неналежний рівень медичної допомоги — в медичних частинах відсутні ліки, відсутні лікарі деяких спеціальностей. Забезпечення необхідними ліками хворих лягає на плечі рідних засуджених.

Декілька осіб розповіли, що їм пропонували необхідну їм медичну допомогу в лікарні на території м. Донецька.

⁹⁰ Інтерв'ю від 06.12.2017.

ІХ. МАКІЇВСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ (№ 32)

Адреса: 86110 м. Макіївка, буд. 10, Донецької області.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки, для тримання чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі на певний термін.

Дата захоплення: вересень 2014 року.

Виробництво:

Планове наповнення: 1800 чоловік.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Обстріли прилеглих до колонії територій почалися з середини літа 2014 року. Фактично, до кінця 2014 року установа перебувала в епіцентрі бойових дій. На територію колонії декілька раз були влучання снарядів, а саме — в їдальню, в промислову зону, паркан.

Під час обстрілу 20 серпня 2014 року, було пряме влучання в житлове приміщення четвертого локального сектору. Тоді четверо засуджених загинуло, щонайменше 8 людей було поранено. Двоє з загиблих померли через отриманні поранення та несвоєчасну медичну допомогу. В період інтенсивних обстрілів співробітників адміністрації на території колонії майже не було, тому своєчасну медичну допомогу тяжко пораненим було нікому надати.⁹¹

Під час інтенсивних обстрілів було пошкоджено систему опалення в колонії, а пізніше виникли проблеми з забезпеченням належного харчування засуджених.

На території колонії знаходиться бомбосховище, під час інтенсивних обстрілів засуджені мали можливість там перебувати, водночас деякі опитані заявили, що бомбосховище знаходиться на значній відстані від житлових секторів, під час інтенсивних обстрілів туди далеко бігти.

В 2014 році неодноразово здійснювалися обстріли біля самих стін колонії, тим самим наражаючи засуджених на небезпеку обстрілів у відповідь.

⁹¹ Дата інтерв'ю 22.06.2017.

Щодо захоплення установи, то силового захоплення не було. Співробітники адміністрації колонії певний час ходили без шевронів, восени 2014 року у них з'явилися шеврони так званої «ДНР». Декілька разів на територію колонії заходили так звані «ополченці».

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

В 2015–2016 роках територія колонії та прилеглі території все ще піддавалися періодичним обстрілам. Над колонією літали снаряди, були влучання поряд з колонією, на територію установи неодноразово залітали уламки. Останнє влучання на територію закладу зафіксоване у лютому 2015 року. Тоді були поранені двоє засуджених та двоє співробітників колонії.⁹²

⁹² <https://www.youtube.com/watch?v=igveuK6w2pg> інтерв'ю 23.06.2017.

Крім того, в 2015 та 2016 роках до колонії періодично приїжджала військова техніка та здійснювала обстріли біля стін колонії. В 2017 році таких випадків не зафіксовано, але періодичні обстріли здійснювалися з териконів, які знаходилися на відстані приблизно 1–1,5 км.

Пошкоджені під час обстрілів будівлі ремонтували самі засуджені та співробітники адміністрації.⁹³

В 2015–2016 роках так звані суди «ДНР» змінювали вироки засудженим українських судів у відповідності до свого законодавства. В основному, строк покарання залишали незмінним, змінювали статті та у частини — режим утримання.

В окремих випадках статті залишили згідно вироку українського суду (засудженим за тяжкі злочини, коли застосування статті КК так званої «ДНР» значно погіршить становище засудженого), та в окремих випадках було змінено строк покарання в більшу або меншу сторону. Зміна режиму утримання зафіксовано як на більш суворий, так і на більш легкий.

Наразі в колонії утримуються і засуджені так звані судами «ДНР» за злочини, які були вчинені після початку АТО. Серед них є так звані «ополченці» та засуджені за шпигунство на користь України, а також засуджені за статтею «зрада Батьківщині». Більшість з них були передані Україні під час обміну 27.12.2017. В колонії їх утримували окремо від інших засуджених.

Примушення до участі у збройному конфлікті не зафіксовано. Деякі засуджені самі виявляли таке бажання, але більшість з них не залучали до незаконних збройних формувань. В одному випадку засудженому знайомі «ополченці» пропонували забрати його з колонії, за умови, що він піде воювати.⁹⁴

Зафіксовані багаточисельні випадки відмов у прийнятті заяв в засуджених з проханням перевести їх для подальшого відбуття покарання на підконтрольну Україні територію. Співробітники колонії відмовляються брати відповідні заяви під різними приводами.

⁹³ Дата інтерв'ю 23.06.2017.

⁹⁴ Дата інтерв'ю 28.11.2017.

3. Умови тримання

Електро- та водопостачання в УВП вмикають зранку та вечері, на декілька годин. Система опалення була пошкоджена ще в 2014 році, з того часу в колонії приміщення опалюють пічками «буржуйками». Частину палива для них видають в колонії, частину купують рідні засуджених.

Випадків примусової праці не зафіксовано, засуджені, які працюють, — роблять це добровільно, сподіваючись на деяке послаблення режиму. Заробітну платню або зовсім не отримують, або отримують від 50,00 до 200,00 російських рублів на місяць, в залежності від ділянки роботи.

Харчування. Ситуація з харчуванням почала дещо покращуватися навесні 2015 року, але переважна більшість ув'язнених вказали на відсутній мінімальний раціон харчування, необхідний для людини. Складна ситуація у тих засуджених, яким рідні не мають змоги допомагати передачами.

Медична допомога. Переважна більшість опитаних вказали на неналежний рівень медичної допомоги — в медичних частинах або відсутні необхідні ліки, або є тільки самі елементарні. Складна ситуація у засуджених з хронічними захворюваннями. Забезпечення необхідними ліками хворих лягає на плечі рідних засуджених. В 2017 році в колонії зафіксовано значне збільшення захворювань на туберкульоз.⁹⁵

Х. СУХОДІЛЬСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 36

Адреса: 4421, Луганська обл., Краснодонський р-н, м. Суходільськ, вулиця Карпінського, 46.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки, для тримання чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі на певний термін за тяжкі та особливо тяжкі злочини; для тримання чоловіків, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за вчинення умисного злочину серед-

⁹⁵ Дата інтерв'ю 19.12.2017, 03.08.2017.

ньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі; чоловіків, переведених з колоній максимального рівня безпеки в порядку, передбаченому Кримінально-виконавчим кодексом України.

Дата захоплення: травень 2014 року.

Виробництво: виробляється така продукція: колючо-стрічкова загорожа «єгоза», сітка «рабиця», пінобетон, плитка тротуарна, бордюри, шлакоблоки, рукавиці робочі, клеєння паперових мішків, виготовлення контейнерів, урн, дитячих майданчиків, виготовлення меблі та її ремонт, виготовлення секції загорожі, паркових лав, ремонт автобочок для перевезення молока та води, ремонт ПТС, виготовлення дверних та віконних блоків, хлібних лотків, випуск кріплення М-24, М-16, стяжка арочної кріпці, шахтна сітка затяжка.

Планове наповнення: 1800 осіб.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Колонія знаходиться неподалік від кордону з Російською Федерацією. Біля колонії знаходиться автодорога М-04. Вона починається в місті Знамянка, далі проходить через Луганськ і закінчується на державному кордоні з Росією на КПП «Ізварине».

З травня 2014 року по цій дорозі почала їздити військова техніка з боку кордону Російської Федерації в бік Луганська та Донецька.

Співробітники виправного закладу одразу зняли українські шеврони та українську символіку на території установи, також поміняли форму на форму так званої «ЛНР». За свідченням, дехто із співробітників колонії почав підробляти на блок-постах незаконних збройних формувань.

Поруч з виправним закладом так звані «ополченці» розмістили свої гармати, з яких кожного дня обстрілювали літаки, безпілотники. З літаків також по ним стріляли. Влучань снарядів на територію колонії не було, були влучання в прилеглі території, один снаряд прилетів в алею біля штабу, за парканом, він не розірвався. Обстріли тривали близько півроку.

Починаючи з літа 2014 року харчування погіршилося. Давали різних каш потроху, намішаних, суп без картоплі, тільки з капустою. Через бойові дії рідні посилок і переказів не могли надіслати.⁹⁶

Приблизно через півроку після початку АТО, начальником колонії так званої «ЛНР» був призначений бувший начальник колонії, який при Україні був звільнений за порушення.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

Обстрілів колонії та прилеглих територій у вказаний період не було, також біля колонії перестали розміщувати військову техніку.

Після того, як колонія перейшла під контроль так званої «ЛНР» в колонії перестало діяти українське законодавство. Фактично, неможливо стало звільнитися умовно-достроково.

Влітку 2015 року ходили чутки про вивезення засуджених, які проживали в інших областях України, але їх так і не вивезли.

3. Умова тримання під вартою

Умови утримання засуджених значно не змінилися.

Водопостачання, електропостачання та теплопостачання надавалися протягом усього періоду.

Усі засуджені в обов'язковому порядку мали працювати, за відмову від роботи їх поміщували в дисциплінарний ізолятор. Заробітну платню засуджені не отримували, з ними розраховувалися цигарками та продуктами. Так звані «ополченці» замовляли в колонії труни, привозили для ремонту воєнні автомобілі.

Примусу до участі в незаконних збройних формуваннях не зафіксовано. Частина засуджених після звільнення самостійно виявляла бажання вступати в так зване «ополчення», для цього вони зверталися в місцеві військкомати, деякі в'язні перед звільненням зв'язувалися з польовими командирами, і ті їх зустрічали біля колонії.

Харчування. Харчування дещо покращилося весною 2015 року за рахунок гуманітарної допо-

⁹⁶ Дата інтерв'ю 22.01.2018.

моги. На території колонії є млин, мукою колонія була забезпечена.

Медична допомога. В медичній частині не вистачає ліків, зі спеціалістів був тільки фельдшер. На деякий період хворим на ВІЧ перестали видавати АРТ-терапію.

ХІ. ЄНАКІЄВСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ (№ 52)

Адреса: вул. Ялтинська, 2 «А», с. Оленівка, м. Єнакієве-13, Донецької обл. 86489.

Рівень безпеки: колонія максимального рівня безпеки для чоловіків.

Дата захоплення: травень 2014 року.

Виробництво: виготовлення горно-шахтного обладнання, залізобетонних виробів, сітки «Рабиця» і металевих загород, швейної продукції.

Планове наповнення: 850 осіб⁹⁷. За інформацією від офісу Уповноваженого станом на 1 листопада 2014 року в колонії знаходилися 470 засуджених⁹⁸.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Єнакіївська виправна колонія, після початку бойових дій, опинилася між військовими позиціями. З однієї сторони, приблизно в 5 км були українські воєнні позиції, з іншої — позиції так звані ополченців. Так звані ополченці часто приближалися до стін колонії і звідти вели обстріли. Над колонією постійно літали снаряди, на територію залітали осколки. В той період до опитуваного приїхала мама на побачення, в цей час був сильний обстріл, аж стіни тряслися та штукатурка обсипалася. Тоді був мінометний обстріл. Біля колонії їздила військова техніка, БТР, з кулеметів стріляли.

⁹⁷ http://ukrprison.org.ua/department_institutions//1209364223

⁹⁸ <https://dostup.pravda.com.ua/stories/publications/plius-23-z-95-tysiach-ukraina-zabrala-shche-23-svoho-hromadianyna-z-dnr>

2. Спроба евакуації засуджених у листопаді 2014 року

18 листопада 2014 року Міністерство юстиції провело міжвідомчу нараду з питань евакуації засуджених з території проведення АТО. Під час наради було прийнято рішення про евакуацію засуджених з Єнакіївської ВК № 52.

У період з 26 по 29 листопада 2014 року групи представників апарату ДПТС України здійснили ряд виїздів до м. Єнакієве та околиць для рекогносцировки маршрутів та підготовчої роботи з засудженими.

28 листопада 2014 року о 04:00 Національна гвардія України сформувала колонну для виїзду до Єнакіївської виправної колонії. Однак евакуація засуджених була відтермінована, причиною чого, за даними ДПТС України, була відсутність гарантій безпеки для персоналу та засуджених. Однак за версією засуджених, евакуація не відбулася через помилку.

Зимом 2015 року засуджених хотіли два рази евакуювати (тоді, коли був Дебальцевський котел). Вони декілька днів просиділи з зібраними речами, їм говорили, що приїдуть автобуси і їх перевезуть в Артемівськ.

Після невдалої спроби евакуації Єнакіївської ВК № 52, частина адміністрації УВП покинула свою роботу у колонії та переїхала до інших регіонів України. Однак більшість співробітників лишилися працювати на непідконтрольній уряду території: одні підтримували членів НЗФ, інші — не мали ресурсів для переїзду із родинами.

3. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

Взимку 2015 року поблизу Єнакіївської ВК продовжувалися бої. Засуджені потерпали від постійних обстрілів. У деяких випадках за день нараховувалося до 2000 вибухів. У цей час адміністрація колонії не виходила на роботу: на чергуванні залишалося 2–3 особи. Вони розносили засудженим їжу та слідкували за порядком. Під час особливо сильних обстрілів адміністрація ховалася у підвалі, але засуджених до підвалу ніколи не виводили. Ті з них, хто відбував покарання

у камерній системі, могли лише ховатися під ліжками, інші — ховалися від обстрілів у коридорах будівель.

Потім до УВП прийшли члени НЗФ. Вони повідомили адміністрації, що тепер вони здійснюють контроль над територією, пройшлися поміж засуджених, подивилися у кожен камеру. Говорили, що вже не думали знайти тут когось живого, бо мали інформацію про евакуацію всіх засуджених. За їх словами, тільки завдяки щасливому випадку жодний зі снарядів не зруйнував її вцент.

У багатьох приміщеннях снарядами повибивало вікна, а приблизно 2 лютого 2015 року один зі снарядів потрапив у їдальню колонії. Внаслідок вибуху будівля обвалилася, один засуджений загинув, інший отримав поранення. Адміністрація колонії не намагалася врятувати постраждалих інші засуджені мали самотужки витягати уцілілих з-під обвалу. Снарядом пізніше також пошкодило дах сектору довічного позбавлення волі.

У лютому 2015 року, коли адміністрації в установі не було, втекло шестеро засуджених. Тоді за дорученням адміністрації за порядком стежили самі засуджені. Вони ж допомогли організувати втечу, в якій і самі прийняли участь. Доля цих засуджених досі невідома. За непідтвердженими даними, одного з них бачили у Запорізькій області.

Також, зафіксовано випадок, коли ще на початку конфлікту в колонію приїхали озброєні люди в масках, вони забрали з собою двох засуджених довічно. За версією інших засуджених, їх забрали по своїй волі та через те що у них була військова підготовка. Приблизно рік вони воювали, потім їх повернули назад в колонію.

Частині засудженим до довічного позбавлення волі, незаконні суди так званого «ДНР» змінили термін покарання до 15 років.

При зверненні до адміністрації колонії з проханням про переведення на підконтрольну Україні територію у засуджених під різними приводами не приймають заяви, або відсутній рух цих заяв в подальші інстанції. Тим засудженим, які проживали в Донецькій та Луганській областях, на словах повідомляють, що їх переводити не будуть.

4. Умови утримання

З кожним днем перебування в УВП засуджені відчували все більше погіршення умов тримання під вартою. При цьому, ставлення до засуджених до строкових видів покарань було значно кращим, ніж до тих, хто відбуває довічне позбавлення волі. Крім обстрілів, які активно тривали аж до травня 2015 року, засуджені потерпали від відсутності водо-, тепло- та електропостачання.

Світло в УВП вперше зникло у вересні 2014 року (на декілька днів), потім — на тиждень (в листопаді 2014 року, перед невдалою евакуацією), а потім — і на цілих півтора місяці. За словами більшості засуджених, електропостачання не могли налагодити цілих 50 днів. У цей період часу засуджені перебували у цілковитій темряві під сильними артилерійськими обстрілами. Засуджені до позбавлення волі на певний строк придбали генератор аби інколи заряджати мобільні телефони, а засуджені до довічного позбавлення волі генератора не мали.

Аналогічна ситуація склалася із теплопостачанням. Взимку 2015 року в колонії взагалі не було опалення. Засудженим до позбавлення волі на певний строк видали буржуйки для обігріву, крім того, вони палили на вулиці багаття аби зігрітися. Для засуджених до довічного позбавлення волі ситуація складалася набагато гірше. Вони не мали обігрівачів, у деяких камерах повибивало вікна. Сектор максимального рівня безпеки розташовувався у двоповерховому будинку і на другому поверсі, над частиною камер, снарядом пошкодило дах, який почав протікати. Засуджені мали натягати на себе весь можливий одяг, вкриватися всіма ковдрами. Для обігріву вони палили у камерах все, що горіло — від дерев'яних меблів до паперів. Таким самим чином кип'ятили воду на чай.

Централізоване водопостачання у колонії працювало із значними перебоями, але холодна вода була майже кожного дня. На випадок її відключення засуджені завжди набирали спеціальні пляшки. Засуджені протягом чотирьох місяців не могли митися через відсутність персоналу, який міг би їх вивести до бані. А коли нарешті до бані їх вивели — всі засуджені були чорними від кіп-

тяви. Через порушення правил гігієни у камерах стояв страшний сморід, а засуджені страждали від комах та інфекцій.

На прогулянки засуджених не виводили взимку — весною 2015 року.

Харчування. Після того як фінансування установи державною владою припинилося, годувати засуджених також припинили. Спочатку їжу давали із запасів, які збереглися, але після руйнування їдальні запасів також не стало. Офіційно до колонії направлялася гуманітарна допомога, але засуджені її не отримували. Лише один чи два рази їм дали засоби гігієни та консерви у бляшанках.

Звичайний раціон засуджених складався із двох маленьких вологих млинців, які вміщалися на долоні, 100–200 грам незрозумілої каші. Харчування було дворазовим.

Засуджені по-різному виходили із ситуації, яка виникла. Частина з них організувала привезення продуктів з м. Селидово за кошти родичів. У одного із засуджених мати проживала на підконтрольній уряду території. Кожного місяця вона домовлялася з водієм, що він перевезе продукти до колонії через лінію зіткнення. Така послуга коштувала 1200 гривень. Крім того, на засуджених родичі купували продукти: крупи, масло, картоплю, тощо. Все це у місяць також коштувало приблизно 8000 гривень. Машину з продуктами довгий час пропускали до колонії, але потім заборонили таким чином завозити крупи і спосіб втратив свій сенс.

Інші засуджені купували продукти через одного із засуджених, який співпрацював із адміністрацією. Він закупав продукти та продавав їх засудженим вдвічі-втричі дорожче, а процент з продажу віддавав адміністрації. Таким чином він продавав крупи та картоплю. Засуджені могли купити такі продукти, переславши грошові кошти «продавцю» на телефон або на карту російського банку. Однак така купівля була не вигідна, хоча і всіляко підтримувалася адміністрацією.

Нарешті, частині засуджених продукти передавали родичі, які проживали недалеко від Єнакіївської ВК. Однак посилки родичів адміністрація віддавала засудженим далеко не повністю.

Після руйнування їдальні засуджені готували їжу на багаттях. Через це часто страви виходили підгорілими або недовареними.

В цілому, більшість із засуджених за тричотири місяці такого харчування втратила 15–20 кілограм ваги.

Медична допомога. Довгий час (з грудня 2014 року по травень 2015 року) лікаря у колонії взагалі не було. У цей час, а також і потім, засуджені не могли отримувати медичні препарати, тому що ті не завозилися до колонії. Лікування було можливе лише за рахунок родичів і тільки у разі, коли родичі оплатять таку «послугу» адміністрації.

Відомий випадок, коли засуджений помер від ускладнення грипу.

Інший засуджений помер від невідомої хвороби. У тих умовах, які склалися у колонії, будь-яка травма могла обернутися гангреною. Так у одного із засуджених виразка на носі перетворилася на величезну рану, від якої він помер за декілька тижнів — закритий у камері без медичної допомоги.

Відомі випадки самогубств засуджених, які не витримували таких умов тримання під вартою.

ХІІ. МІЧУРІНСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 57

Адреса: 84606, Донецька обл., м. Горлівка, вул. Миру, 1.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для чоловіків, вперше засуджених до позбавлення волі.

Дата захоплення: серпень 2014 року.

Виробництво: Ведуча галузь виробництва установи — машинобудування. Підприємство виробляє шахтні затяжки, сітки, фігурні елементи мощення, огорожа «Єгоза» оцінювана, шлакоблоки, та ін. Основні види послуг — розфасовка дров, деревного вугілля, алебастру, пошиття костюмів робітничих, рукавичок побутових.

Планове наповнення: 1780 осіб.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Колонія знаходиться недалеко від лінії зіткнення. Першого обстрілу колонія зазнала 21 липня 2014 року. Тоді на територію закладу влучило одразу декілька снарядів. В той день двоє засуджених загинуло, двоє було поранено, та зазнав тілесних ушкоджень співробітник закладу. Також було пошкоджено будівлі, паркан, спостережну вишку.⁹⁹

Фактично увесь вказаний період установа перебувала під обстрілами. Сильні обстріли тривали в липні-серпні 2014 року. На територію колонії майже щодня влучали снаряди. Пізніше також були обстріли установи та прилеглих територій, але порівняно менше. До стін колонії регулярно приїжджала військова техніка, з якої здійснювалися обстріли.

На території установи знаходиться бомбосховище, під час інтенсивних обстрілів в'язні мали можливість ховатися в ньому.

У той період співробітники колонії поводити себе неадекватно, знаходилися на роботі в нетверезому стані, знущалися над засудженими, били без будь-якого приводу, відправляли до ДІЗО. Через свавілля адміністрації засуджені зателефонували на номер «02», додзвонилися до м. Горлівки, де вже були ополченці.

24 серпня 2014 року на колонію було скоєно збройний напад. На територію зайшло декілька озброєних автоматами, кулеметами та гранатометами людей. Вони нанесли співробітникам адміністрації колонії тілесні ушкодження та забрали з собою частину засуджених.¹⁰⁰

Через два дні, в колонію знову приїхали так звані «ополченці», серед них були і засуджені, яких вони забрали в минулий раз. Вони усіх співробітників колонії та засуджених, які працювали в штабі, поставили на коліна на плацу, поставили кулеметника і сильно побили співробітників. На-

⁹⁹ https://espreso.tv/news/2014/07/22/terorysty_obstrilyaly_horlivsku_vypravnu_koloniyu_zahynuly_dvoye_uvyaznennykh

¹⁰⁰ <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/don/uk/publish/article/91638;jsessionid=B11829554F1726C962039CBEE4234918>

певно засуджені, яких вони забрали, розповіли, як над ними знущалися. В той раз забрали з собою ще декількох засуджених.

Після цього нападу співробітники колонії на території закладу майже не з'являлись. Озброєні люди приходили в колонію ще декілька раз та забирали по декілька засуджених.

Примушення до участі в збройному протистоянні не зафіксовано, але зафіксовано, що деякі засуджені добровільно хотіли йти воювати, вони самостійно намагалися знайти можливості зв'язку з незаконними збройними формуваннями.¹⁰¹

Восени 2014 року призначили нового начальника колонії, ті зі співробітників, які залишилися, прийняли присягу так званого «ДНР».

В період інтенсивних обстрілів були втечі в колонії через неналежну охорону закладу. Втікало дві-три людини кожного дня.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

В кінці 2014 року та на початку 2015 року територія закладу та прилеглі території піддавалися інтенсивним обстрілам. Пізніше обстріли колонії та прилеглих територій відбувалися періодично. Щонайменше один засуджений загинув, та декілька осіб були поранені.¹⁰²

На територію закладу за увесь період АТО влучило більше 150 снарядів та мін, які нанесли багато пошкоджень будівлям. Були влучання в клуб, їдальню, барак загону № 4, в промислову зону, дисциплінарний ізолятор, лазню, футбольне поле, паркан.

Також, через звуки обстрілів та вибухів, регулярно стрільби зі стрілецької зброї, в'язні не відчують себе в безпеці. Влучання снарядів на територію установи зафіксовано останній раз влітку 2016 року.¹⁰³

При зверненні до адміністрації колонії з проханням про переведення на підконтрольну Україні територію у засуджених під різними привода-

¹⁰¹ Дата інтерв'ю 28.12.2017.

¹⁰² <https://www.youtube.com/watch?v=PMC3hmVuWE>

¹⁰³ Дата інтерв'ю 30.01.2017.

ми не приймають заяви, або відсутній рух цих заяв в подальші інстанції. Тим засудженим, які проживали в Донецькій та Луганській областях, на словах повідомляють, що їх переводити не будуть.

3. Умови утримання

Переважна більшість опитаних заявило про значне погіршення умов утримання після того, як колонія перейшла під контроль так званого «ДНР». Наразі в колонії утримується близько 300 засуджених.¹⁰⁴ Вони проживають у двох приміщеннях, які менше постраждали під час обстрілів.

Опалення та гаряча вода в колонії відсутні, холодна вода подається декілька годин на добу. Для обігріву приміщень засудженим видали обігрівачі, але цього недостатньо в зимовий період.

Під час обстрілів в житлових приміщеннях були пошкоджені дахи та вікна. Тільки влітку 2017 року в житлових приміщеннях почали ремонтні роботи, до того часу вікна були закриті плівками та ковдрами.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Дата інтерв'ю 28.04.2017.

¹⁰⁵ Дата інтерв'ю 29.01.2018.

Випадків примусової праці не зафіксовано, засуджені, які працюють — роблять це добровільно, сподіваючись на деяке послаблення режиму. Заробітну плату або зовсім не отримують, або отримують незначну суму.

Умовно-достроково звільнитися фактично неможливо.

Харчування. З моменту захоплення УВП почалися проблеми з забезпеченням харчування, засуджені недоїдали. Їм давали дуже рідку похльобку зранку, в обід та ввечері.

Ситуація з харчуванням почала дещо покращуватися в 2015 році, але переважна більшість ув'язнених вказали на відсутній, необхідний для людини, мінімальний раціон харчування. Складна ситуація у тих засуджених, яким рідні не мають змоги допомагати передачами, здебільшого це ті в'язні, рідні яких проживають на підконтрольній Україні території.

Медична допомога. Переважна більшість опитаних вказали на неналежний рівень медичної допомоги — в медичних частинах або відсутні необхідні ліки, або є тільки елементарні. Складна ситуація у засуджених з хронічними захворюваннями. В кращому випадку рідним дозволяють передавати необхідні їм ліки але, якщо у рідних немає можливості забезпечувати ліками — засуджені з хронічними захворюваннями не отримують належне лікування.

ХІІІ. СЛОВ'ЯНОСЕРБЬСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 60

Адреса: 93711 с. Лозовське Слов'яносербського району Луганської області.

Рівень безпеки: колонія максимального рівня безпеки для тримання чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк.

Дата захоплення: не було.

Виробництво: цех по виготовленню сітки із колючого дроту, пресовий та поліетиленовий цех.

Планове наповнення: 830 осіб.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Влітку 2014 року почалися обстріли прилеглих до колонії територій, на територію колонії влучань не було. Опитувані відзначають, що в 2014, 2015 та 2016 роках були обстріли прилеглих територій, деколи від вибухових хвиль у житлових приміщеннях вилітало скло у вікнах. Співробітників колонії в той час майже не було, стояли тільки по периметру.

В 2014–2015 роках мали місце неодноразові влучання снарядів чи осколків на територію колонії, а саме — в паркан, в дах будівель. При обстрілах засуджені ховалися в своїх бараках, бомбосховища на території колонії на той час не було обладнано. Жертв не було¹⁰⁶.

В колонії в той час майже всі співробітники не виходили на роботу, навіть на вишках ніхто не стояв. Потім частина з них повернулася, і працює дотепер, проте, більшість співробітників колонії — нові¹⁰⁷.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

Періодичні обстріли прилеглих території фіксувалися і в 2015 році. Через це засуджені не відчували себе у безпеці.

¹⁰⁶ Дата інтерв'ю 23.08.2017.

¹⁰⁷ Дата інтерв'ю 22.09.2017.

На протязі 2014–2016 років, за свідченням осіб, які в той час там перебували, до стін УВП періодично приїжджала військова техніка та здійснювала обстріл українських позицій.

Примушення засуджених до участі в НЗФ не зафіксовано. Весною 2015 року в колонію зайшли так звані «козаки», вони були в зелених балаклавах, в військовій формі без знаків розпізнавання, озброєні автоматами та кулеметами. Приблизно 15 чоловік. Усіх засуджених вишикували біля стіни, били, стріляли над головами. Тоді ж, усім бажаним йти воювати пропонували писати відповідні заяви. Частина засуджених написали такі заяви (близько 100 осіб), але вони так і залишилися відбувати покарання, участь у бойових діях не приймали.

3. Умови утримання

Умови утримання засуджених значно погіршилися, після того як колонія перейшла під контроль так званої «ЛНР».

З 2015 року в колонію регулярно, раз чи два на місяць, приїжджає так званий «ОМОН». Вони б'ють, принижують засуджених, заставляють присідати, «розтяжки» робити. Ніяких причин (загальної непокори, бунтів чи ін.) для таких рейдів — не було. Від цих побоїв постраждали усі засуджені. Але найбільше ті, що утримуються в приміщенні максимального рівня безпеки. Внаслідок цих побоїв один засуджений отримав інвалідність, у нього пошкоджене коліно. В 2018 році фіксуємо зменшення таких рейдів.

Електрику вмикають на дві години — вранці та ввечері, воду також подають на дві години зранку і дві години ввечері. Миються засуджені в лазні раз в два тижні, або раз на місяць.

Харчування. Харчування було дуже погане в 2014–2015 роках, засуджені самі складалися грошима на їжу, кошти передавали рідні. Потім за ці гроші купували пшеницю, дробили її, варили та їли. Фактично вони самі себе утримували.

Пізніше харчування стало кращим, але гірше, ніж коли колонія була під контролем України.

Медична допомога. Всі засуджені розповідали про погіршення медичної допомоги в колонії. В медичній частині немає медикаментів. Часто

виписують ліки, які мають купувати рідні. За словами одного з опитуваних, якщо рідні куплять та передадуть, то в бараці дуже часто проводять обшуки, під час яких ці ліки забирають¹⁰⁸.

В 2015 році деякий період хворі на ВІЧ не отримували АРТ-терапію.¹⁰⁹

ХІV. ЧЕРВОНОПАРТИЗАНСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 68

Адреса: 94830, м. Червонопартизанськ, м. Свердловськ, Луганська область.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для жінок.

Дата евакуації: 28 червня 2014 року.

Дата захоплення: не було.

Виробництво: швейне виробництво, виробництво утеплювача.

Планове наповнення: 171 особа.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Протистояння у місті загострилося на початку червня 2014 року, коли незаконні збройні формування почали застосовувати великокаліберну артилерію (зокрема, самохідні артилерійські установки «Град» та міномети). Засуджені жінки бачили, як над колонією пролітали військові літаки. Вдень над територією колонії також кружляли вертольоти МНС Росії. Особливо часто такі польоти відбувалися під час перевірок, коли всі засуджені вишиковувалися на вулиці, і можна було добре бачити їх кількість. За воротами колонії висаджувалися десантники-парашутисти.

НЗФ встановили прямо за воротами колонії танк, але вогонь з нього не вели. Поблизу розміщувалися БТР-и, загородження з автобусів та шини. Жінки бачили як козаки тренувалися збирати та розбирати автомати. Коли покидали колонію, помітили багато поламаної військової

¹⁰⁸ Дата інтерв'ю 30.08.2017.

¹⁰⁹ Дата інтерв'ю 04.09.2017.

вої техніки та сліди від гусеничних танків. Деякі з жінок вказували, що козаки оселилися прямо на території колонії — у штабі, де й розмістили свою тренувальну базу. Однак інші засуджені цю інформацію не підтвердили.

Тоді ж перші снаряди потрапили на територію колонії. Прямим попаданням снаряду був зруйнований перший контрольний пост. Згорів архів, край будівлі для побачень, був пошкоджений другий поверх промислової зони у колонії, де знаходилося виробництво плитки та цегли-утеплювача (цех АБК) та банно-пральний комбінат. Від вибухів пішли тріщинками скляні блоки вікон, вилітали шибки, уламками було пошкоджені стіни будівель колонії. У подальшому також були зруйновані ворота колонії.

2. Умови тримання під вартою

Через розташування установи виконання покарань на самій лінії зіткнення, її територія постійно обстрілювалася. Колонію оточували снайпери. Вони стріляли по ногам, коли хтось із засуджених виходив на вулицю — набрати води (у колонії немає централізованого водопостачання) або до туалету (туалети також знаходилися на вулиці). Однак нікого не було поранено — снайпери лише залякували таким чином. Також над колонією постійно літали снаряди, обстріли були майже кожного дня. Тим не менш, довгий час жінки ходили на роботу та притримувалися зміненого розпорядку дня: працювали вночі із завішеними вікнами. Жінки та адміністрація колонії зняли форму аби не стати мішенями для снайперів. Найважливіші речі вони носили з собою, тому що знали — у будь-який момент вони можуть покинути колонію.

За твердженням засуджених, у цей час умови тримання під вартою у колонії погіршилися, але не істотно. Начальник колонії забезпечив засуджених харчуванням та водою. У колонії було світло, зберігалось водопостачання. Жінки мали можливість отримувати посилки від родичів — співробітники колонії ходили на пошту за посилками навіть під час сильних обстрілів. Проти жінок не застосовувалася фізична сила, їм не погрожували та не проводили незаконні

обшуки. Жінок не змушували брати участь у бойових діях.

Для того, щоб захистити життя та здоров'я засуджених, начальник колонії виводив їх на поселення до підвалів. Там засуджені переміщували найбільш сильні обстріли. Кожного разу перед обстрілом лунала сирена.

3. Процес евакуації засуджених

Начальник Червонопартизанської виправної колонії активно вживав заходів аби засуджених евакуювали. Зокрема, він дзвонив та письмово звертався до Державної пенітенціарної служби України. Але довгий час там не вірили, що колонії дійсно загрожує небезпека. Тільки коли було знищено перший контрольний пост, заговорили про евакуацію.

Наприкінці червня 2014 року до колонії приходили представники незаконних збройних формувань із відеокамерою. Вони завітали вночі та змусили знімати відео «для управління Служби безпеки в Луганській області». Просили говорити дату, в яку знімається відео начебто аби довести, що у колонії ще залишилися люди і її не можна обстрілювати. Також фіксували руйнування колонії.

Евакуація розпочалася наприкінці червня 2014 року. Засуджені працювали на виробництві, коли в черговий раз їх зібрали по тривозі та повели до будівлі швейного виробництва «Глорія». Виявилось, що того дня снаряд потрапив у перший контрольний пост, який повністю згорів. У підвалі жінкам наказали лягти на підлогу. Вони чули, як лунають за стінами колонії вибухи. Декілька годин вони лишалися у підвалі без їжі, води та не могли піти до туалету. Тільки через декілька годин їх почали виводити. Весь цей час засуджені знаходилися на грані нервового зриву.

Коли обстріли трохи стихли, до колонії приїхав мікроавтобуси, куди посадили засуджених та повели до Свердловської виправної колонії № 38. Засуджені не могли забрати з собою речі, тому що через обстріли вони вже не могли повернутися до будівель колонії. Вони поїхали у тому одязі, що були. Мали з собою тільки термоси з водою та їжею. У дорозі засуджених супроводжували

співробітники Червонопартизанської виправної колонії.

XV. ЗАХІДНА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 97

Адреса: 86121, Донецька обл., місто Макіївка, вул. Тореза, буд. 62-1.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для чоловіків, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі.

Дата захоплення: літо 2014 року.

Виробництво: обробка металу, виробництво машин та устаткування, виготовлення навісного обладнання для сільськогосподарських та комунальних машин, котельного обладнання. Різноманітних металовиробів.

Планове наповнення: 1264 особи.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

З 13 квітня 2014 року на території м. Макіївка, Донецької області почалося силове захоплення влади. У місті відбувались мітинги, штурм адміністративних будівель та неконтрольований обіг зброї.

Активні бойові дії почалися в безпосередній близькості до колонії у другій половині 2014 року. Поблизу колонії знаходяться терикони, з яких періодично здійснювались обстріли з важкого озброєння. Навколо колонії постійно лунали вибухи, снаряди літали над колонією та чути було постріли з різної зброї.

Засуджені повідомили про неодноразові влучання снарядів різного калібру на територію колонії та руйнування, але про загибель людей не повідомлялось. Під час обстрілів засуджені мали змогу ховатися в бомбосховище не території закладу.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

Періодичні обстріли колонії та прилеглих територій продовжувалися в 2015 та 2016 роках.

За вказаний період декілька раз були влучання на територію установи. Загиблих серед засуджених не було, частково були пошкоджені будівлі на території закладу.

Остання згадка, щодо діяльності колонії, на ресурсі Державної кримінально-виконавчої служби України датована 17.06.2014 року. Після цієї дати новини щодо колонії більше не публікувались.¹¹⁰

Багато співробітників колонії роз'їхалось. Ті, що залишилися, оперативники, говорили засудженим, що вони переходять під контроль так званої «ДНР». Потім деякі співробітники колонії повернулися, ходили в формі без шевронів. Частина не повернулася, замість них прийшли нові. Але основна частина співробітників колонії залишилися працювати в так званій «ДНР».¹¹¹

В 2015 році засудженим за вироками українських судів почали переглядати їхні справи, приводити у відповідність до Кримінального кодексу так званої «ДНР». Засудженим змінювали статті згідно з цим КК, декому було змінено режим утримання, строк покарання, в основному, залишили такий же. В окремих випадках було змінено строк покарання в більшу або меншу сторону.

До колонії почали привозити засуджених з інших колоній, у яких змінився режим утримання, також із 97 колонії почали переводити засуджених в інші колонії, в кого після перегляду справ режим утримання не відповідав режиму в Західній виправній колонії № 97. Зараз в установі знаходяться і особи, яких було засуджено судами так званої «ДНР».

Випадків примушення до участі у незаконних збройних формувань не зафіксовано.

3. Умови утримання

Більшість засуджених повідомили про значне погіршення умов утримання в колонії. З кінця 2014 року в приміщеннях було сиро і холодно.

¹¹⁰ <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/don/uk/publish/article/90231;jsessionid=E2FDF19D363EEF21223848D49F70981D>

¹¹¹ Інтерв'ю від 22.06.2017.

Зафіксовані випадки, коли у бараках температура опускалася до -7 градусів Цельсія. З даху капала вода. Зафіксовані випадки, коли засуджених змушували перебувати в холодну пору року на відкритому повітрі без відповідного одягу та необхідності.

Були проблеми з пранням одягу, віддавали прати в лазню, а там не прали. Були проблеми з водою. Електрику вмикали тільки зранку та ввечері, на декілька годин. Також, було зафіксовано значні порушення щодо особистої гігієни та відсутність речей першої необхідності. Через незадовільні умови утримання в перші роки конфлікту зафіксовано збільшення захворюваності на туберкульоз.

Повідомлення про примушення до фізичної праці — відсутні. В той же час, засуджені повідомляли, що могли працювати і отримувати мізерну винагороду.

Харчування. Ситуація з харчуванням була критично небезпечною, більшість ув'язнених вказали на відсутній, необхідний для людини, мінімальний раціон харчування. Складна ситуація у тих засуджених, яким рідні не мали змоги допомагати передачами. З жовтня 2014 року почали дуже погано годувати.

Через обстріли і рідні не могли привезти продуктів. Засуджені голодували. Місцевим було трохи краще, їх рідні передавали якісь продукти. Через голод у деяких засуджених опухали живіт та ноги. Були випадки, що деякі засуджені просто падали від голоду, коли бігли в бомбосховище, чи коли йшли в їдальню. Таких вивозили в міжобласну лікарню, в Донецьку виправну колонію № 124.

За повідомленнями осіб, які в той час перебували в Західній ВК № 97, в період жовтень 2014 — березень 2015 приблизно 15 осіб померли від голоду, але як причину смерті адміністрація зазначала їм, що вони загинули від серцевої недостатності.

Медична допомога. Переважна більшість опитаних вказали на неналежний рівень медичної допомоги — в медичних частинах відсутні ліки, відсутні лікарі деяких спеціальностей. Забезпечення необхідними ліками хворих лягає на плечі рідних засуджених.

XVI. ДОНЕЦЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 124

Адреса: 83036, Донецька обл., м. Донецьк, квартал 883 «А».

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для чоловіків, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі.

Дата захоплення: серпень 2014 року.

Виробництво: 2 цехи, де виробляються (шлакоблок, тротуарна плитка, залізобетонні люки, з/б затяжка), організовано цех з виробництва електродів, дільниця з виробництва сітки-рабиці, дільниця з виробництва разових замовлень, дільниця з виробництва контейнерів для сміття, дільниця з виробництва «ягози», дільниця з виробництва ланцюгів для прив'язі худоби, дільниця з виробництва пам'ятників, дільниця з виробництва сувенірів, дільниця з виробництва рам для вагонеток, дільниця з виробництва гранітної бруківки, цех деревообробки, розширено асортимент сітки-затяжки, розширено асортимент швейної дільниці, цех по виробництву руберойду, цех металоконструкції.

Планове наповнення: 1300 осіб.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Колонія знаходиться в Кіровському районі міста Донецька.

Навесні 2014 року до колонії приїхали озброєні люди, вони роззброїли співробітників колонії, забрали зброю з кімнати для зброї. Співробітники колонії спочатку не наважувались, але поступово перейшли на службу до так званої «ДНР». Восени 2014 року колонія вже повністю контролювалася так званою «ДНР».

Обстріли прилеглих територій почалися на початку літа 2014 року. Недалеко від колонії знаходяться терикони, там були облаштовані воєнні позиції так званих «ополченців», звідти здійснювались обстріли, туди стріляли у відповідь. Над колонією майже щодня літали снаряди, падали

поруч і на територію закладу постійно залітали осколки.

10 серпня 2014 року снаряд влучив на територію колонії в житлове приміщення. Тоді один засуджений загинув, від 5 до 10 людей (за різними даними) було поранено. Загиблий, Гриць чи Гриценко, йому був приблизно 40–41 рік.

Під час цього обстрілу більш ніж 100 засуджених втекли, більша частина з них потім повернулася назад, доля інших невідома.

Перший снаряд прилетів о 10 годині ранку. Він влучив в металоконструкції цеху промислової зони. Потім, о 20:30, знову почався обстріл, на територію колонії влучило ще близько 5-ти снарядів. Один з них поцілів в житловий барак № 8/9 (стара назва, потім номери бараків змінили), інші — в промислову зону. Один засуджений загинув, ще приблизно п'ятеро було поранено. Через страх засуджені зламали ворота, близько 120 засуджених втекли.

Деякі засуджені вийшли за межі колонії, але не втікали. Приблизно через 40 хвилин приїхали

«ДНР-овці». Вони почали кричати, стріляли під ноги, здається навіть когось поранили, загнали засуджених назад.¹¹²

Деякі засуджені змогли добратися до Маріуполя, і уже з Маріупольського СІЗО їх повернули назад в 124 колонію. Зі 120 засуджених, які втекли, назад повернулось майже 100. Декілька людей пішли воювати, доля інших невідома. Вони можуть переховуватися, а частина могла підірватися на розтяжках».¹¹³

Пізніше тих, хто тоді втік, судили в так званому «ДНР». Зафіксовано випадок, коли засудженому спочатку винесли вирок судом так званого «ДНР» за втечу, а потім відмінили його, так як порахували, що він тоді рятував своє життя.¹¹⁴

Після влучання снарядів на території колонії під бомбосховище обладнали підвал лікарні, яка знаходиться на території установи. Це бомбосховище не могло вмістити усіх засуджених, тому багато хто, під час обстрілів, знаходилися в своїх бараках.

2. Події після захоплення УВП (грудень 2014 року — теперішній час)

Інтенсивні обстріли прилеглих територій тривали до лютого 2015 року. (до моменту підписання Комплексу заходів з виконання Мінських угод, підписаних 11–12 лютого 2015 року.)¹¹⁵ Пізніше інтенсивність обстрілів знизилася, але через близькість до лінії зіткнення засуджені постійно чують звуки вибухів, пострілів, через обстріли в приміщеннях деколи тремтять стіни. Це продовжується дотепер через те, що близько розташовані воєнні позиції (вони знаходяться на відстані приблизно 1 км). Більше влучань на територію Донецької виправної колонії № 124 не було, але через регулярні звуки обстрілів, засуджені не відчують себе в безпеці.

¹¹² Дата інтерв'ю 27.12.2017.

¹¹³ Дата інтерв'ю 27.12.2017.

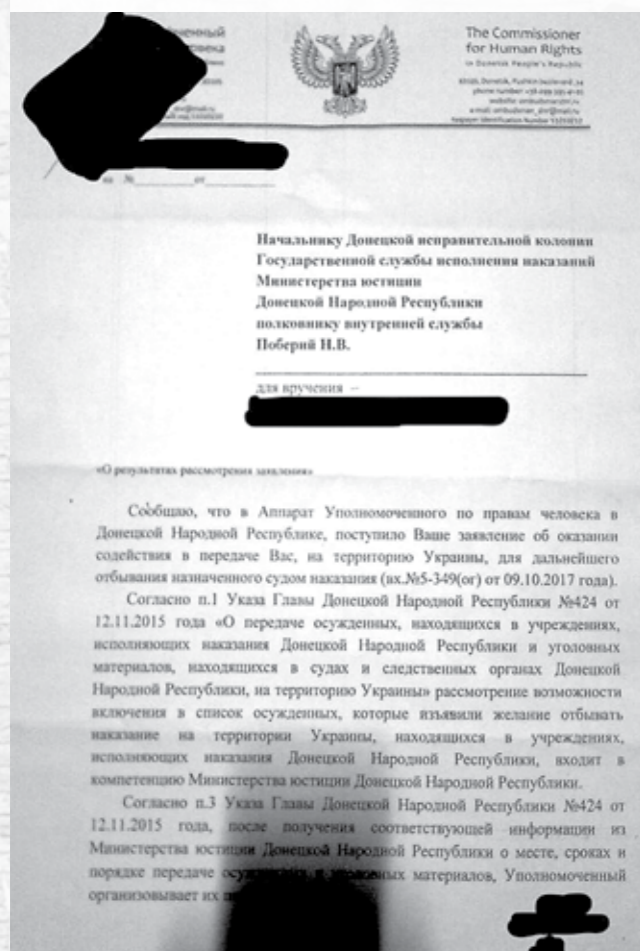
¹¹⁴ Дата інтерв'ю 27.12.2017.

¹¹⁵ Угодою передбачено режим повного припинення вогню з 00 годин за київським часом 15.02.2015 року. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Мінські_домовленості_\(2015\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Мінські_домовленості_(2015))

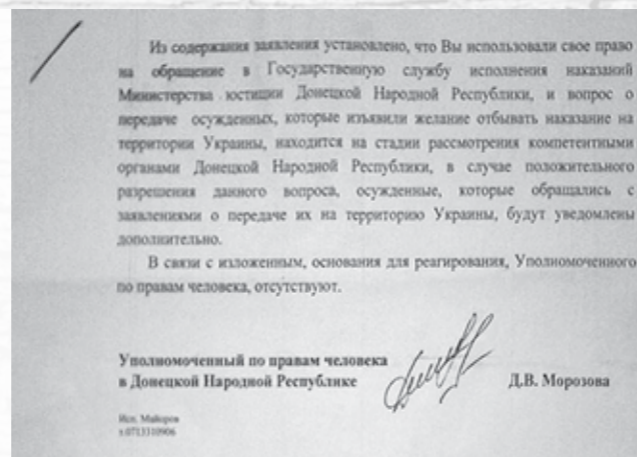
Періодично (особливо часто до лютого 2015 року) до самих стін колонії приїжджала військова техніка, з неї здійснювалися обстріли, потім техніка від'їжджала. Тим самим, наражаючи засуджених на небезпеку обстрілів у відповідь. За наявної інформації, останній раз таке відбувалося влітку 2016 року.

Примушення до участі у збройному протистоянні не зафіксовано, декілька опитаних заявили, що деякі в'язні, з тих хто втік під час обстрілу 10 серпня 2014 року, пішли воювати. Можливо було примушення або пропозиції взяти участь у збройному конфлікті іншими органами за межами колонії.

Зафіксовано два випадки переслідування за «проукраїнську» позицію. В обох випадках засуджених за «проукраїнські» висловлювання карали штрафним ізолятором. У одного засудженого, через перебування в ізоляторі більше трьох місяців, почалися психічні розлади та була спроба самогубства.¹¹⁶

¹¹⁶ Дата інтерв'ю 31.08.2017 та 31.08.2017.

3. Умови утримання

Переважає більшість опитаних заявила про значне погіршення умов утримання після того, як колонія перейшла під контроль так званого «ДНР». До сьогоднішнього моменту щоденно в колонії включають гімн так званої «ДНР» та Російської Федерації.

Усі засуджені в примусовому порядку мають працювати. Звільняються від роботи тільки хворі та засуджені літнього віку. За відмову від виходу на працю засуджених поміщують в дисциплінарні ізолятори. Заробітну платню або зовсім не платять, або нараховують невеликі кошти — від 5,00 до 500,00 російських рублів, в залежності від ділянки робіт.

За незначні порушення, такі як: неохайний зовнішній вигляд, відмова від їжі в їдальні, незначні порушення внутрішнього розпорядку, тощо, засуджених поміщають в залізну клітку розміром 2*2 м. Ця клітка знаходиться у внутрішньому дворі закладу. Покарані таким чином знаходяться в ній декілька годин, в будь-яку пору року і при будь-яких погодних умовах.

В'язням не видають необхідних засобів гігієни. Гуманітарну допомогу їм видавали тільки декілька раз.

Багато опитаних скаржаться на відсутність можливості звільнитися умовно-достроково навіть тим засудженим, які працюють та мають заохочення. Неодноразово нам повідомляли про відмову у прийнятті в засуджених заяв з проханням на переведення. Співробітники колонії відмовляються приймати заяви під різними приво-

дами. Декільком особам, за чотири роки так і не вдалося домогтися прийняття відповідної заяви.

Харчування. Переважає більшість ув'язнених вказали на незадовільне харчування — відсутній необхідний для людини мінімальний раціон харчування (годуєть одними кашами). Складна ситуація у тих засуджених, яким рідні не мають змоги допомагати передачами. При цьому, в колонії можливо купити додаткову їжу, якщо рідні поповнять номер відповідної банківської карти або номеру телефону.

Медична допомога. Переважає більшість опитаних вказали на неналежний рівень медичної допомоги — в медичних частинах відсутні ліки, відсутні профільні лікарі. Забезпечення необхідними ліками хворих лягає на плечі рідних засуджених. Декілька осіб розповіли, що отримали необхідну їм медичну допомогу в лікарні на території колонії. Умови тримання на території цієї лікарні дещо краще: там надається спеціальне дієтичне харчування, взимку у приміщеннях тепло, є вода- та електропостачання. Однак, з іншого боку, лікарня й досі відчуває недостачу медичного персоналу. Більшість лікарів звільнилося ще в 2014 році, і дотепер персонал не відновився. На роботу виходять переважно молоді лікарі — випускники місцевих ВНЗ, які не мають необхідного досвіду роботи. Засуджені також відзначали грубе відношення до них персоналу та відсутність належних обстежень.

XVII. СНІЖНЯНСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 127

Адреса: 52406, Дніпропетровська область, Сононянський район, с. Аполлонівка, Військове містечко, 37.

Рівень безпеки: колонія мінімального рівня безпеки для жінок, вперше засуджених до позбавлення волі.

Дата захоплення: вересень 2014 року.

Виробництво: підприємство установи виготовляє в широкому асортименті продукцію для шахт «Павлоградвугілля».

Планове наповнення: 194 особи.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Сніжнянська виправна колонія № 127 є колонією з мінімальним рівнем безпеки із загальними умовами тримання для жінок, вперше засуджених до позбавлення волі. Відповідно до інформації, отриманої від Пенітенціарної служби України¹¹⁷, за останніми наявними в українській владі даними (до фактичної втрати контролю над установами відбування покарань) в Сніжнянській виправній колонії відбувало покарання 194 особи.

Влітку 2014 року поблизу міста Сніжне відбувались інтенсивні бойові дії. Колонія розташована на окраїні міста в селищі міського типу Гірняцьке; звуки бойових дій, що відбувались поруч з колонією, були добре чути засудженим. Зі слів опитаної колишньої засудженої влітку протягом 2 тижнів ув'язнені були вимушені ночувати на матрацах в підвальних приміщеннях колонії.

За наявними свідченнями збройного захоплення колонії не було. Призначене українською владою керівництво колонії вирішило визнати «владу» т. зв. «ДНР». Ніяких суттєвих змін в житті колонії під час зміни влади спочатку не відбувалось. З публічних місць зникла українська символіка, а потім українські шеврони на формі співробітників колонії. Засудженим нічого не пояснювали.

У 2014 році до колонії заходили озброєні люди у військовій формі з автоматами. Вони зв'язали списки ув'язнених підконтрольній українському уряду території, зокрема, Приазовській виправній колонії № 107 (м. Маріуполь).

2. Умови тримання

Відповідно до свідчень засуджених, зимою-весною 2014/2015 в колонії засуджені переживали голод у зв'язку з припиненням постачання продуктів харчування. Годували тричі на день, але була дуже сильно скорочена продуктова та хлібна «пайка». Годували кашею та французькими овочевими сумішами (можливо походженням з гуманітарної допомоги), на день видавали чашку молока.

Навесні 2015 року «пайка» поступово почала збільшуватись за рахунок гуманітарної допомо-

¹¹⁷ <https://life.pravda.com.ua/society/2015/09/8/199971/>

ги, яка почала надходити з Росії. Адміністрація колонії використовувала це як елемент пропаганди проти України та на підтримку Росії.

Щодо стану медичної допомоги респонденти відмічають її фактичну відсутність. В колонію припинилось постачання ліків, залишились лише найпростіші ліки, які не є ефективними. У зв'язку з голодом почалися проблеми з туберкульозом. Після зими 2014/2015 року та проходження флюорографії 20% засуджених були відправлені на лікування в туберкульозний диспансер.

У зв'язку з голодом в колонії були посилені режимні вимоги. В разі виявлення у засуджених продуктів харчування, до них могли застосувати стягнення, тому що це могло спричинити бійку серед засуджених.

Засудженим було заборонено мати письмову ручку та папір, щоб обмежити їм можливість кореспонденції. Припинила працювати «Укрпошта», суттєво ускладнилось отримання та надсилання кореспонденції, а також побачення з родичами з підконтрольних Україні територій.

Респонденти також відмічають збільшення кількості обшуків без пояснення причин.

Було суттєво скорочене споживання води. Засудженим давали 2 літри води на день.

ХVIII. ВОЛНОВАСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 120

Адреса: 85710 с. Молодіжне Волноваського району Донецької області.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для чоловіків, які вперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Дата захоплення: вересень 2014 року.

Виробництво:

Планове наповнення: 1100 засуджених.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

Активні бойові дії в безпосередній близькості від Волноваської виправної колонії № 120 розпо-

чалися в кінці серпня 2014 року при наступі так званого «ополчення» на с. Оленівка¹¹⁸, яке знаходиться в декількох кілометрах від установи. Тоді період активних обстрілів тривав приблизно три місяці. Як розповідає один з опитуваних, військових було видно з вікна другого поверху.¹¹⁹ Над колонією постійно літали снаряди, в переважній більшості вони падали на прилеглі території але були попадання і на територію закладу. За той період відомо про щонайменше одного пораненого співробітника колонії.

В період сильних обстрілів співробітників адміністрації колонії майже не було на території, залишилося кілька працівників, які ходили без шевронів, але з георгіївськими стрічками. Почалися суттєві проблеми з водопостачанням та поставками продуктів харчування.

Жодних дій для організації евакуації засуджених з Волноваської виправної колонії № 120 не здійснювалося або засудженим про це було невідомо.

2. Події, що відбувалися після захоплення установ виконання покарань незаконними збройними формуваннями (грудень 2014 року — лютий 2018 року)

Опитувани по-різному визначають час, коли колонія перейшла під контроль так званого «ДНР», восени 2014 — на початку 2015 року. Можливо, засуджені не однаково оцінюють той період, поки колонія знаходилася в невизначеному стані. Велика кількість співробітників звільнилася, на їх місце прийшли нові.

Відомо, що періодичні обстріли колонії та прилеглих територій були і в 2015, і в 2016 роках. Більшість, з ким ми розмовляли, розповіли про поранених серед засуджених, не менше чотирьох осіб. Чи були загиблі серед в'язнів — достеменно не відомо.

З відкритих джерел відомо про поранення двох засуджених при обстрілі в серпні 2016 року.¹²⁰

Декілька осіб розповіли про використання складів та гаражів на території закладу для зберігання військової техніки. Ця інформація також

¹¹⁸ https://uk.wikipedia.org/wiki/Бої_під_Докучаєвському

¹¹⁹ Дата інтерв'ю 19.12.2017.

¹²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=fzIFRC9vvYs>

підтверджується розслідуванням Міжнародного волонтерського співтовариства InformNapalm.¹²¹

В 2015–2016 роках засудженим за вироками українських судів почали переглядати їхні справи, приводити у відповідність до Кримінального кодексу так званого «ДНР». Більшості засудженим змінили статті згідно цього КК, декому поміняли режим утримання, строк покарання, в основному, залишили такий же. Через зміну режиму утримання з колонії почали переводити засуджених в інші колонії, також сюди привозили людей з інших колоній.

Деякі співробітники Волноваської колонії № 120 відрізнялися особливо жорстоким поведінням з засудженими, яких тільки привезли в колонію. За свідченнями опитаних, їх били, спускали на них собак, зимою роздязнених зачиняли в ізоляторі. Після того, як двоє засуджених померло після такого катування, ця ситуація набула розголосу. За свідченням осіб, тоді до установи приїжджав Олександр Захарченко разом з якимись людьми. Співробітників, які знущалися над в'язнями, вони забрали з собою. Після цього, катування новоприбулих засуджених припинилося.

Примушення засуджених до участі в незаконних збройних формуваннях не зафіксовано, але один з опитуваних повідомив про те, що деякі ув'язнені пішли воювати добровільно.¹²²

В колонії були випадки застосування примусової праці. За відмову від роботи засудженим погрожували поміщенням в ізолятор. При цьому частина в'язнів добровільно погоджувалася працювати в обмін на деякі послаблення режиму, обіцяному умовно-дostroковому звільненню.

Частина засуджених бажають відбувати покарання на підконтрольній Україні території. На прохання перевести їх на мирну частину України ув'язнені отримують відповідь, що через воєнні дії засуджених переводять невеликими групами, а ті в'язні, які проживали на території Донецької чи Луганської областей — відмову в переведенні. Відомі випадки, коли засуджені чекають своєї черги на переведення уже кілька років.

¹²¹ <https://informnapalm.org/21418-dokuchaevsk-artillery-shelling/>

¹²² Дата інтерв'ю 19.12.2017.

3. Умови утримання

Умови утримання засуджених погіршилися після того, як колонія перейшла під контроль так званої «ДНР». Для переважної більшості засуджених, рідні яких проживають на підконтрольній Україні території, відсутня можливість бачитися з ними, писати та отримувати листи, передачі, через те, що вони знаходяться по іншу сторону лінії зіткнення. Звучали скарги на відсутність можливостей звільнитися умовно-дostroково.

Найбільше опитані скаржаться на нехватку питної води. Централізована система водопостачання в колонії відсутня, воду привозять до установи в недостатній кількості. На території колонії є свердловина, але вода в ній поганої якості.

Починаючи з 2015 року, ситуація з забезпеченням продуктами харчування почала покращуватися. Скарги на недостатнє харчування наразі відсутні.

Переважна більшість опитаних вказали на не належний рівень медичної допомоги — в медичних частинах в наявності тільки найелементарніші ліки.

ХІХ. ЖДАНІВСЬКА ВИПРАВНА КОЛОНІЯ № 3

Адреса: 86397, Донецька обл., місто Жданівка, селище міського типу Вільхівка.

Рівень безпеки: колонія середнього рівня безпеки для чоловіків.

Дата захоплення: вересень 2014 року.

Виробництво:

Планове наповнення: 1300 засуджених.

1. Події на початку проведення АТО (квітень — листопад 2014 року)

В квітні-вересні 2014 року м. Жданівка контролювали українські військові, місто періодично попадало під обстріли. У вересні 2014 року Жданівка перейшла під контроль так званого ДНР.¹²³

¹²³ https://espresso.tv/news/2014/09/21/syly_ato_dlya_peredyslokaciyi_vidiyshly_vid_zhdanivky_rozovky_ta_yunokomunarivska_rnbo

Особи, з якими ми мали змогу поспілкуватися, під час періоду активних бойових дій у місті, перебували в інших колоніях. За їхніми свідченнями, на час їхнього прибуття для лікування туберкульозу в дану установу, видимих руйнувань чи інших ознак попадань снарядів на територію закладу не було, даних про жертви від обстрілів серед засуджених або персоналу також немає. Інформація про рівень забезпечення продуктами харчування та медичними препаратами хворих в період активних обстрілів — відсутня.

Інформації про здійснення дій чи будь-яких заходів для організації евакуації засуджених зі Жданівської виправної колонії № 3 немає.

2. Події, що відбувалися після захоплення установ виконання покарань незаконними збройними формуваннями (грудень 2014 року — лютий 2018 року)

Ув'язнені, які перебували на лікуванні в Жданівській колонії № 3 починаючи з 2016 року, повідомили, що в період, починаючи з 2016 року, територія установи не потрапляла під обстріли. Видимих наслідків попадань снарядів на територію закладу, ознак руйнування чи пошкодження будівель — не було.

В відкритих джерелах є інформація про щонайменше одне попадання на територію колонії у січні 2015 року,¹²⁴ та, зокрема, попадання в газову котельню.¹²⁵ Залишається невідомим, чи було декілька попадань на територію установи, чи мова йде про один обстріл, від наслідків якого постраждала колонія.

В лікувально-профілактичний заклад, призначений для лікування хворих на активні форми туберкульозу, що знаходиться на території колонії, привозять в'язнів з інших колоній, які залишилися на непідконтрольній уряду частині Донецької області. За свідченнями опитаних, кількість новоприбулих направлених для діагностування та лікування хвороби щороку зменшується.

В установі утримуються також засуджені, які уже вилікувалися, але по різних причинах їх не

переводять назад до місця відбування покарання. Деякі з них самі не бажають переводитися, через дещо полегшений режим утримання в колонії та кращий рішень забезпечення продуктами харчування, інших не переводять співробітники адміністрації через необхідну для колонії робочу спеціальність засуджених.¹²⁶

Наразі в колонії, за різними даними, знаходиться від 200–300 осіб. Це як засуджені судами України, так і засуджені судами так званого «ДНР». Кімнати для проживання не переповнені, для прикладу, в приміщенні розрахованому на 100 осіб, проживає — 18.¹²⁷

Примушення чи агітації в'язнів до участі в незаконних збройних формуваннях — не зафіксовано.

Частина засуджених, які утримуються в Жданівській виправній колонії № 3, хочуть відбувати покарання на підконтрольній Україні території. При зверненні до адміністрації колонії з проханням про переведення в ув'язнених під різними приводами не приймають заяви, або відсутній рух цих заяв в подальші інстанції.

3. Умови утримання

Умови утримання засуджених значно погіршилися після того, як колонія перейшла під контроль так званої «ДНР». Опитувані скаржаться на погане відношення до в'язнів зі сторони адміністрації колонії, свідчать про факти вимагання грошей та примусу до праці тих засуджених, які в силу своєї робочої спеціалізації можуть виконувати необхідні для установи роботи.

Не дивлячись на те, що Жданівська колонія № 3 має статус лікувального закладу, і там мають утримуватися хворі, в колонії діє велика промислова зона, на якій працює частина ув'язнених, що мають статус здорових або видужуючих. В більшості випадків засуджені працюють добровільно, за деяке послаблення режиму утримання або в обмін на можливість після лікування не повертатися назад до місця відбування покарання. Частині в'язнів заробітну плату нара-

ховують, але надто низьку, частині пропонують написати заяви про прохання залучити їх до неоплачуваної роботи на добровільній основі.

Зафіксоване свідчення про те, що частина засуджених у Жданівській виправній колонії займається телефонним шахрайством з дозволу адміністрації колонії. За щомісячну плату їм дозволяють вільно користуватися телефоном.¹²⁸

Система опалення в колонії функціонує, але в холодну пору року опалення здійснюється не на належнім рівні. Хворі на туберкульоз ув'язнені мусять спати повністю одягненими.

Засуджені, рідні яких проживають на підконтрольній Україні території, фактично не мають можливості бачитися з ними, писати та отримувати листи, передачі.

Харчування. Більшість наших співрозмовників говорили про кращий рівень забезпечення продуктами харчування в Жданівській колонії № 3 в порівнянні з іншими колоніями. Але, з огляду на те, що в колонії лікуються хворі на туберкульоз, яким необхідна спеціальна дієта, харчування не відповідає рекомендованому при даному захворюванню та не включає

¹²⁸ Дата інтерв'ю 22.06.2018.

у себе усіх необхідних речовин для подолання хвороби.

За свідченнями опитаних, в колонії на протязі довгого періоду відбувалися факти розкрадання та перепродажу окремими співробітниками колонії продуктів харчування та гігієнічних засобів, які надходять в установу в якості гуманітарної допомоги для хворих засуджених.¹²⁹

Медична допомога. За повідомленнями осіб, які перебували в даній установі, в 2016 році в колонії була велика смертність серед хворих засуджених, в 2017 році спостерігалось деяке покращення статистики смертності. Дані про кількість померлих у 2014–2015 роках в Жданівській колонії наразі відсутні.

Деякі наші співрозмовники вважають, що ці люди померли через неправильне лікування. Усі опитані скаржилися на неякісне лікування у Жданівській колонії, розповідали, що ліки, якими їх лікують, мають багато побічних дій. Лікування з метою профілактики побічних дій чи їх наслідків — відсутнє. Медичних препаратів від інших хвороб та лікарів інших спеціальностей, крім туберкульозу, в закладі немає.

¹²⁹ Дата інтерв'ю 13.06.2018, 22.06.2018.

¹²⁴ https://1-tube.ru/watch/_hDhZiHuQss

¹²⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=X1FPGio4grA>

¹²⁶ Дата інтерв'ю 13.06.2018, 22.06.2018.

¹²⁷ Дата інтерв'ю 22.06.2018.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РЕЗЮМЕ	5
ПОРУШЕННЯ ПРАВ В'ЯЗНИВ, ЯКІ УТРИМУЮТЬСЯ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В ОРДЛО	7
1. Особливості пенітенціарної системи в Донецькій та Луганській областях до початку Антитерористичної операції (АТО).....	7
2. Становище засуджених та осіб, які тримаються під вартою, у перші місяці АТО	8
3. План масштабної евакуації засуджених з непідконтрольної уряду території та причини, з яких вона так і не відбулася	11
4. Правова кваліфікація залишення осіб, що тримаються під вартою, на непідконтрольній уряду території	14
5. Статус установ виконання покарань на непідконтрольні уряду території після їх захоплення незаконними збройними формуваннями	15
6. Право на життя, заборона катувань та жорстокого поводження	17
7. Примусова праця, примушення до участі у бойових діях	23
8. Правовий статус засуджених на непідконтрольній уряду території в Україні.....	28
9. Умови тримання під вартою в установах виконання покарань на непідконтрольній уряду території.....	34
10. Право на приватність	40
11. Право власності	42
12. Переведення засуджених з непідконтрольних уряду територій до інших регіонів України.....	43
13. Правова допомога засудженим, які перебувають в ОРДЛО, чи переведені на підконтрольну територію	48
14. Рекомендації.....	49
ДОДАТОК. ОПИС ФАКТІВ.....	50

Права позбавлених волі, які утримуються під вартою в ОРДЛО

Автори доповіді:

члени коаліції правозахисних організацій «Справедливість заради миру на Донбасі»:

ГО «Донбас СОС», ГО «Харківська правозахисна група»,

ГО «Луганський обласний правозахисний центр „Альтернатива“»,

ГО «Громадський комітет захисту конституційних прав та свобод громадян»

Відповідальний за випуск: *Є. Ю. Захаров*

Редактори: *Є. Ю. Захаров, Н. М. Мельник*

Верстка: *О. А. Мірошниченко*

Підписано до друку 28.08.2018

Формат 60×84 1/8. Папір крейдовий. Гарнітура MetaPro

Умов. друк. арк. 9,3. Облік.-вид. арк. 8,08

Наклад — 500 прим. Зам. № МО-18/18

ГО «ХАРКІВСЬКА ПРАВОЗАХИСНА ГРУПА»

61002, Харків, а/с 10430

<http://khp.org>

<http://library.khp.org>

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ»

61002, Харків, вул. Дарвіна, 7, кв. 35

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України

серія ДК № 4783 від 23.10.2014 р.

ел. пошта: distribution.hr.publisher@gmail.com